فولکلور او فولکلوري ادبيات

Ketabton.com

پوهنوال احمد شاه زغم

۱۳۹۴ لمريز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل پوهنتون
د ژبو او ادبیاتو پوهنځی
پښتو څانګه

فولکلور او
فولکلوري ادبیات

لیکوال:
احمدشاه زغم

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم:	فولکلور او فولکلوري ادبيات
ليکـــوال:	احمدشاه زغم
خپرونـدی:	د افغانستان ملي تحريك، فرهنگي څانگه
وېـبپـاڼه:	www.melitahrik.com
ډيزايـن:	ضياء ساپی
پښتۍ ډيزاين:	فياض حميد
چـاپشمېـر:	۱۰۰۰ ټوکه
چـاپـکـال:	۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحريك د خپرونو لړ: (۶۲)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیک لړ

سرلیک مخ

مخکینۍ خبرې... ۱
تقریظ.. ۳
تقریظ.. ۵
تقریظ.. ۷
ارزونه.. ۸
سریزه (مقدمه).. ۹

لومړی څپرکی (فصل)

پښتوفولکلوریک ادبیات

۱- کلتوراوفولکلور.. ۱۰
۲- فولکلورپېژندنه... ۱۱
۳- فولکلورپه لغت کې... ۱۵
۴- فولکلورپه اصطلاح کې... ۱۷
۵- دفولکلوردموادو راټولولولارې- چارې.................................. ۲۰
۶- دلومړی څپرکې دموضوعاتولنډیز... ۲۶
۷- دلومړی څپرکې پوښتنې.. ۲۸

دویم څپرکې (فصل)

دفولکلوریکو موضوعاتولنډیز

۱ – د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنیف) :.............................. ۲۹
۴- فولکلوردولسي زیرمې په توګه.. ۳۵
۵- دفولکلوریاولسي ادب ارزښت.. ۳۷
۶- ددویم څپرکي دموضوعاتولنډیز... ۴۰
۷- ددویم څپرکي پوښتنې... ۴۳

دریم څپرکی (فصل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفولکلورپېژندلوپس منظر

١- فولکلورپېژندنه په لندن کې.. ۴۷
٢- فولکلورپېژندنه په شوروي کې... ۴۸
٣- فولکلورڅېړنه په شمالي اروپاکې... ۴۸
۴- فولکلورپېژندنه په ایران کې....... .... ۴۹
۵- دفولکلورپس منظرپه لرغوني آریاناکې.................................. ۵٠
۶- په افغانستان کې دفولکلورپس منظر..................................... ۵۴
٧- په پښتو ژبه کې دفولکورتولونې پس منظر.............................. ۵۴
٨- دفولکلورپه برخه کې دلویدځوالواوختیځوپوهانونظر.................... ۵٧
٩- ددرېیم څپرکي دموضوعاتولنډیز.. ۶٣
١٠- ددرېیم څپرکي پوښتنې.. ۶٧

څلورم څپرکی (فصل)

پښتو فولکلوریك ادبیات

١- دپښتوفولکلوري ادبیاتوډولونه... ۶٨
٢- دفولکلورځانګړتیاوې... ٧١
٣- منظوم ولسي ادبیات.. ٧٣
۴- منثورولسي ادبیات.. .... ٧۴
۵-الف- نظوم (عامي اوخاصي)سندرې ٧۴
۶- دڅلورم څپرکي دموضوعاتولنډیز..................................... ١٠۴
٧- دڅلورم څپرکي پوښتنې... ١٠٧

پنځم څپرکی (فصل)

دپښتو فولکلوریکوادبیاتوډولونه

١-الف- ولسي نظمونه.. ١٠٩
٢-ب- فولکوري نثر.. ١١٢
٣- د- ولسي نثرشکل... ١١٣
۴- اسلم اونیکخته.. ١١۴
۵- مرداونامرد.. ١١۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- دمنځپانګې له مخې.. ۱۲۱
چاربیته... ۱۲۱
۷- سروکي اوبیتونه.. ۱۲۴
۸-اتڼ.. ۱۳۱
۹- بابولالې... .... ۱۴۰
۱۰- مصره ټپه او.. .... ۱۴۳
۱۱- دپنځم څپرکي د لنډیز........................ .... ۱۵۱
۱۲- دپنځم څپرکې پوښتنې......................... .... ۱۵۳

شپږم څپرکي (فصل)

فولکلوري مقولې

۱- اسطوره اوځانګړنې............................ .... ۱۵۴
۲- نکل... .... ۱۵۴
۳- هنراوفن.. .... ۱۵۷
۴- دخلکوهنرونه (محتوااوشکل) له م........................ .... ۱۵۸
الف- دشکل له مخې.. .... ۱۵۸
۹- دشپږم څپرکي دموضوعاتولنډیز........................... ...... ۲۰۹
د شپږم څپرکي پوښتنې................................... .... ۲۱۳
۱۳- نتیجه... .... ۲۱۵
۱۴-نوموني اصطلاحات.......................... .... ۲۱۶
وړاندیزونه... .... ۲۱۷
۱۵- ماخذونه... .... ۲۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانی ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکینۍ خبرې

الهي د خپل حبيب له بر کته
دا ساده انشار رنګينه د رحمان کړې

په هيواد کې له درې لسيزو را وروسته ، يو ځل بيا د هيواد د اصيل فرهنګ د رغولو لپاره له ټولو خلکو سره مينه پيدا شو ، د علمي موسسو ، په سر کې د کابل پوهنتون ټول درسي او ممد درسي مواد له منځه تللي و ، خو يو ځل بيا يې د رامنځته کولو هوډ ونه وشول. په دې لړ کې په پښتو څانګه کې هم دغه فرهنګي مينه او تلوسه را تانده شوه او دهغو مضمونونو ياد بيارا تازه شو ، چې پخواد دغې څانګې اصلي مضمونونه ول او په څانګه کې تدري سيدل. د دغه مضمونونو په ليکه کې د پښتو فولکلوريکو ادبياتو مضمون، چې له نورو با اهميته آثارو سره تړوره ايره شوي و ، يوځل بيا مارا ټول او تاليف کړل.ما چې په ۱۳۸۲ کال د نوموړي مضمون د تدريس چارې په غاړه واخيستې ، څانګې را نه وغوښتل څو ددغه مضمون د تدريس لپاره چې هيڅ درسي مواد نه و ، مواد راټول کړم ما دغه وړاندېزو مانه او دلوړو زده کړو ورزارت د انسجام د کميسون له لارې مې مفردات برابر او کار مې پيل کړ. دليکو ل پاره يې ډېر او پوخوانې او او سنيو اثارو با تجربه خلکو ته مراجعه وکړ او ورسره کورو وکلي ته هم لاړم او د فرهنګ د قيمتي هار دغه ملغرې مې څه ناڅه سره وپېلې. د دغه کتاب په ليکو کې ډيرو دو ستانو وس کړي او مرستې يې نه دي رانه سپمولي هغه استادانو ، دوستانو او خوږو محصلانو چې له ما سره په دې کار کې مرسته کړي ، په ځان پورګنم چې نومونه يې واخلم او کور وداني ورته ووايم. د څانګې ټولو درنو استادانو په سر کې استادانو وزيري ، سيار صاحب ، يزال صاحب استاد جاج ، استاد صابر خان ، حقپال صاحب ، لورين صاحب ، اجمل خان ، استاد رفيق ، استاد انور جان ، مکمل صاحب ، داکتر صاحب مجاور احمد زيار ، داکټر صاحب زيور او ډاکټر زرغونې زيور ، اڅک صاحب ، د ادبياتو پوهنځي رئيس ښاغلي استاد کبير

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي او د نشراتو له رئيسي استاد ريحاني.. او د دري څانګې استادانو ، پوهاند صاحب قيوم قويم ، داکتر صاحب بنووال ، پوهاند صاحب حسين يمين ، د ساينس پوهنځي رئيس ډاکټر صاحب تنيوال ، د وترنري پوهنځي رئيس داکټرصاحب ايوبي ، د ساينس پوهنځي استاد غوري صاحب د ادبياتو پوهنځي د آلماني څانګې آمر محترم استاد بهبود او استاد ډاکټر صاحب نسيمي ، د ټولنيزو علومو استادانو پوپل صاحب او ډاکتر پنجشيري او د شرعياتو پوهنځي استاد نورزايي صاحب او نورو استادانو او همدارنګه دشپې برخې د څلورم ټولګي خوږو محصيلينو وحيدالله جان ، رفيع الله جان او ګران ورور خالد جان ، د ورځې برخې ګرانو محصلينو هارون جان ، بختيار احمد ، د B-B-C راډيو کارکونکې ناجيه جانې ، موسي جان ، فريد جان ، حيدر جان ، زمري جان ، جاويد جان وزيري او ډيرونورو درنو دوستانو په سر کې د پښتو څانګې د څلورم کال اول نمره او سرتاج محصل ښاغلي صفي الله جان او په تيره دنشراتو محترم مدير حسين جان او نويد جان او نورو ، چې له ما سره د دې اثر د ليک ، چاپ ، ډيزاين ، اوانځورونود برابرولو او جوړلو په کار کې پوره مرستې او همکارۍ کړي ، ترې ډيره مننه کوم.

څو دې توان رسي د ښو لپاره وس کړه
له تيارو او تورتمونو څخه بس کړه

دا تاسو او دا کتاب
پوهنوال احمد شاه (زغم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ:

تحقیق و تفحص در زمینهء مسایل فولکلوري و شناخت ، از مباحث بسیار مهم میباشد ، به دلیل اینکه بسیار از جوانب زنده گي انسانها در آقشار فولکلوري بازتاب یافته است ازآن تاریخي که جورج فریز انگلیسي در قرن ۱۹ م به نوشتن کتاب شاخه طلایي (Golden bough) در راستاي موضوعات فولکلوري پرداخت و اهمیت این ساحه را ایضاح نمود تا امروز در کشور هاي مختلف و در میان ملل گوناگون علاقه مندي به گرد اوري اثار فولکلوري ، ترتیب و تنظیم آرشیف نمودن و سپس تحلیل و بررسي داشته هاي فولکلوري روبه تزاید است. در افغانسان توجه به گرد اوري آثار فولکلوري ، به بخصوص ضرب المثل از زمان امیر حبیب الله خان به اثر تلاش محمود طرزي شروع شد و ماحصل کار هاي انجام شده در این زمینه در جریده سراج الاخبار افغانیه انتشار یافت این سعي و تلاش در توالي زمان ، پایاي خود را از دست نداد . مخصوصا پس از حصول استقلال کشور (سال ۱۹۱۹ م) کار در ساخت فرهنگي قوت یافت و در انجمن ادبي کابل به مسایل فولکلوري نیز عطف توجه صورت گرفت. بحث و بررسي در این مورد تا سالهاي ، ۱۳۳۰ و . ۱۳۴ به گونه ابتدایي به پیش میرفت ، مخصوصا از دهه چهل برخورد جدي تر علمي تر به موضوعات فولکلوري صورت گرفت و نتایج تحقیقات و امکان نظر محققان این ساحه در کنفرانسها ، سیمینارها ، کتابها و مجله ها و روزنامه انعکاس یافت. نظر به اهمیت این بخش فرهنگ ، مضمون فولکلوري شناسي در بعضي از دیپارتمنت هاي چند پوهنځي پوهنتون کابل و بعضي از پوهنتون هاي ولایات ، تدریس میشود. به اساس یک ضرورت مبرم درسي ، محترم پوهندوي احمد شاه زغم استاد دیپارتمنت پښتو در پوهنځي ادبیات پوهنتون کابل ، به تجریر کتاب درسي « پښتو فولکلوریک ادبیات»

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرداخته است این کتاب علاوه بر مقدمه ، هدف و اهمیت مضمون پس منظر مضمون ، دارای شش فصل و نتیجه ، اصطلاحات ، پیشنهاد و ماخذ میباشد ، محترم پوهندوي زغم در هر فصل مباحث مختلف را به نحو دقیق مطابق به معیار هاي کتب درسي در مقیاس پوهنتونها مورد تحلیل قرار داده و در پایان مطالب هر فصل پرسشها يي را مطرح کرده است.در این کتاب بر علاوه توضیح لغات و اصطلاحات مربوط به فولکلور ، طریق و روشهاي جمع اوري مواد فولکلوري مشخص گردیده است هم چنان انواع ادبي فولکلوري را به صورت جداگانه به بررسي گرفته ماهیت هر کدام را با چگونه گي ارزشمندي ان در گمچیمخ ائبیان فولکلوري ایضاح نموده از هر کدام نمونه هاي ذکر کرده و به تشریح چاپ و تبین انها مبادرت جسته است بنا بر ان کتاب درسي محترم پوهندوي زغم براي ارتقاي موصوف به رتبه علمي پوهنوال ، کاملاً مناسب و کافي است.

با احترام

پوهاند دکتور عبدالقیوم قویم

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ:

کتاب درسي (پښتو فولکلوریک ادبیات) که بر اساس پلان مطروحه درسي دیپارتمنت پښتو توسط محترم پوهندوي احمد شاه زغم براي ترفیع به رتبه علمي پوهنوال تالیف و تدوین شده است از مضامین اساسي دیپارتمنت میباشد ، چه ادبیات فولکلوریک یک بخش مهمي از ادبیات جامعه را احتوا کرده معرف حقیقي داشته هاي فرهنگي و ادبي مردم میباشد .
ادبیات فولکلوریک از لحاظ قدامت بر ادبیات تحریر و از اینکه حیقیت دانش نخستین افراد جامعه را دارد و نیز از انجایي که ادبیات فولکلوریک از تاریخ و فرهنگ دیرینه اجتماع نماینده گي کرده یک بخش ارزنده میراث فرهنگي را تشکیل داده است در زمینه مختلف علوم مورد استفاده قرار گرفته در عرصه هاي گوناگون ، تحقییقات تاریخي و فرهنگي را یاري میرساند ، مردم شناسي باستانشناسي و نژاد شناسي ادبیات فولکلوریک پښتو که تاریخي کهن داشته و داراي غنامندي خاص خود است پژوهش در موضوع دقت و تلاش ویژه یي را ایجاب میکند .
محترم پوهندوي زغم در زمینه ادبیات فولکلوریک پښتو تحقیقات دقیق و ارزشمندي را انجام داده مواد دخول درسي را در همه ساحه هاي ادبیات فولکلوریک پښتو فراهم اورده است ،موصوغ در موضوعات مختلف مربوط به فولکلور از قبیل تعریف لغوي و اصطلاحي فولکلور ، فولکلور و کلتور ،ارزش فولکلور ، بخشبندي موضوعات فولکلور ، نظر دانشمندان غرب و شرق در باره فولکلور و اهمیت پاسداري از آن ، مضله هاي فولکلوریک و عرصه هاي مطالعه ادبیات فوکلوریک به حد کافي تحقیق کرده بالنوبه در پیرامون ادبیات فولکلوریک پښتو و مشخصات ان ، مقوله هاي ادبیات فولکلوریک پښتو ، ادبیات منظوم و منشور فولکلوریک پښتو تحقیقات جامع و بررسي انجام داده است ، و این همه در معرفي وشناخت ادبیات فولکلوریک پښتو بسنده و کافي است ، از انجایي که لازمه یک کتاب درسي است این اثر در پایان هر بخش

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاصه بحث و توام با پرسشها در زمينه را هم احتوا کرده شرايط يک کتاب درسي مرجع را پوره نموده است تا انجا که اين اثر علاوه از استفاده به حيث مواد درسي براي ساير علاقمندان اين رشتهء ادبيات منبع خوبي بوده ميتواند چون محترم پوهندوي احمد شاه زغم در کار تحقيق و ندوين اين اثر خوب موفق بوده و وي يکي از ضرورتهاي ديپارتمنت را در بخش تهيه مواد درسي بر اورده ساخته است مستحق ترفيع به رتبه علمي پوهنوال ميباشد ، البته با چاپ آن نه تنها سهولت در کار تدريس بلکه هم چنان استفادهء عام از ان ميسر ميگردد ، به اميد موفقيتهاي بيشتر نگارنده در پژوهشهاي ايندهء شان.

با احترام

پوهاند دکتور محمد حسين يمين

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ:

د درسي کتابونو ليکل د ځانګي يو اهم ضرورت دي خوله نيکمرغه اوس د ځانګي استادانو دغه ضرورت ته خپله ډيره پاملرنه را اړولي ده او د درسي کتابونو ليکلو ته يې متې را نغاړلي دي څو دغسي ستو نزې د پاي ټکي کيږدي . ښاغلي پوهندوي احمد شاه زغم چې د ځانګي يو تکړه او با تجربه استاد دي له کلونو کلونو راهيسې يې دغه مضمون په برياليتوب سره تدرس کړي دي او په دې برخه کې يې کره او ښه پاخه مواد د دغه درسي کتاب د ليکلو په اړوند د خپل څو کلن تدريس پرمهال را ټول کړي دي دا دي اوس يې د يو درسي کتاب په توګه خپلو زده کوونکو او نورو مينه والو د استفادې له پاره وړاندې کړي دي . دغه کتاب د يوې جامع سريزې ، شپږوڅپرکو ، پايلې ، وړانديزرونو او دکره ماخذونوڅخه په ګټې اخستينې سره د زده کوونکو او در نو لوستونکو ته وړاندې کړي دي . د کتاب بله ځانګرتيا دا ده، چې د درسي کتاب ليکنې ټول معيارونه په نظر کې نيول شوي دي ، په دې معنې، چې ليکوال د هر څپر کي په پاي کې د زده کوونکو د ښه پوهاوي په خاطر هر څپرکي د موضوعاتو لنډيز راوړي دي او په پاي کې يې پوښتنې هم طرحه کړي دي چې د درسي کتاب ليکينې يوه مهمه برخه تشکيلوي . تر هر څه د مخه زغم صاحب ته د دغه کتاب د ليکلو مبارکي وايم او د لوی ښتن څخه ده ته د لاڑياتو علمی اوادبی برياليتوبونو هيله کوم . څرنګه چې محترم استاد زغم دغه کتاب د پوهنوالۍ علمي رتبې د لوړيدو لپاره کانديد کړي دي ز ه دپوهنوالۍ علمي رتبې ته د لوړيدو لپاره د نورو شرايطو په نظر کې نيولو سره دغه اثر کافي او پشپړ ګنم او د پوهنتون د خپرونو له رياست څخه په درنښت هيله کوم ،چې دغه کتاب ژر تر ژره د چاپ په زيور ښکلي کړي .

په درنښت

پوهاند محمد صابر خويشکي

د پښتو ځانګې استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزونه:

د پوهاندوی احمد شاه زغم(د پښتو فولکلوري ادبيات) يوهنيز او څېړنيز اثر مې سر تر پايه وکوت او وارزاوه په دغه اثر کي اړوند سکالو(موضوع) ښه تراڅېړل شوې او د څېړندود (ميتودولوژي) تول اړخونه او ارونه پکي سمبال شوي او يو لړ نوي تکي پکي ګټه اخيستل شوي ، چه د کتاب په پاي کي ښوول شوي دي. استاد احمد شاه زغم ډير هڅه کړي دي ، چي دغه اثر د يو درسي کتاب په توګه له تيوريکي پوله ښه ترا وڅيري او چمتو کاندي ، د وګني او ګرني (عاميانه او شفاهي) . په بله وينا ، (ولسي ادب) پر ټولو خپلونو (ژانرونو) يې رڼا واچوي او ډ ليندي يې کړي او له تدريسي آرونو (اصولو) سره سم يې واو ډي او ترتيب يي کړي. زه پر خپل وار د ښاغلي استاد زغم دغه نو ښتګرانه او ګټور اثر لوړ ارزوم او پوهنوالي علمي رتبی ته دلوريدو او چاپ لپاره غوښتنه کوم او د استاد زغم د لازياتو بريو او بريا و وپه هيله يم.

پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه: (مقدمه)

فولکلور پېژندنه په عمومي ډول دټولنو د عامو وګرو د طبعيت پېژندنه ده. په ځانګري ډول پښتو فولکلور، د پښتو او افغاني ټولني د ګنو ولسونو پراخ دو دونه او ولسي ژوند انځوروي. فولکلور که مادي دي او که معنوي ، د دي ولس ستره شتمني ګڼل کيږي، د دې لپاره چي فولکلور د ولسونو مال دي نو د فولکلور پېژندل ، را ټولول ، ځاي پر ځاي کول يو حتمي خبره ده. پښتو فولکلوريک ادبيات کتاب ،چې ما اوس برابر کړي دي ، د دې ځانګي تدريسي کتاب دي، چې د ځانګي د اړتيا له مخي برابر شوي دي. دغه کتاب شپږ څپر کي لري، چي په هر څپر کي کې اړوندې موضوع ګاني په لنډ او کره دول تشريح شوي او په هر فصل کې لنډيز او پوښتنې هم راغلي دي. هڅه مې کړي دغه کتاب د اوسني کتاب ليکنې په علمي او تدريسي معيارنو سره سم وليکم او د ځانګي تدريسي ستونزې حل کړم.

فوکلور انګليسی کلمه ده چی په ۱۸۴۶م کال w.J-thoms لومړی ځل لپار وکاروله ،له هغه ادواو له هغه وروسته په نوروارو پانی اوآسيانی هيواد اوله هغه رواسره سم په پښتوادب کی هم استعمال شوه.

فولکورته يه پښتوژبه کی (ولسی پوهه) ،پرته درعجيکی کی ورته (خليقات)،په فارسی – دری کی د(فرهنګ مردم)اوپه نوروژبوکی نورنومونه ورته اخستيل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړي څپرکی

پښتو فولکلوريک ادبيات

۱- کلتور او فولکلور :

کلتور ، ثقافت یا کلچر (Culture) یا فرهنګ د ملتونو د تهذیب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو د کلتور پوړی (سطحه) هغه وخت مونږ ته ښه څرګند یږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهیږو او د هغوي فولکلور سره ښه بلدتیا ولرو . کلتور یا ثقافت د انسان د ارتقائي ژوند او عمل یو مجموعي پانګه ده ، چې د انساني ژوند له پیل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه او خوندي شوه ده . د کلتور په دي لویه تاریخي مجموعه کې لاندي اجزاوې شاملې دی:

۱- «د ولسي ژوند نظام (Social Process) ۲- تمدن ا و تهذیب (Civilization) ۳- روایات ژبه (Communication) هر ډول اداري ولسي ټولني ، هر ډول ټولنيز دودونه ، کیسې ، دم ، درود ، جادو ، اقتصادي ، اداري تنظیمونه ، تعلیم ، تربیت ، ادب ، قانون ، فلسفه ، اخلاقیات ، علوم او فنون ، موسیقي ، نقاشي ، لوبي او لنډه دا چي د ولسي ژوند د هر اړخ سره متعلق عمل چې د تاریخي دور له ابتدا نه وروسته راپدې خوا روان دی ، د کلتور یا ثقافت په دایره کې شمارلي شي» (۲،۵:۲۴) فولکلور پخیله د کلتور یو توک (جز) دي. د کولتور جاج (مفهوم) بیخي ارت او هر اړخیز دي ، سیمه ایز کیداشي ، مګر کلتور کله-کله د یو هیواد له پولو هم وراوړي. که دلته ځیني ترمینو لوژیکي توپیرونه هم په پام کې ونیسو ، بیا هم په هیڅ ډول فولکلور د کولتورله ډګره وتلای نشي ،سره له دې که فولکلور په یوه الواک (نظر) یواځې په وګړني ادب ، دود و دستورپورې تړلی هم وګڼو ، کلتوراو ثقافت پراخ مفهوم لرلی شي ، کلتوردیوې ټولنې ټوله مادي او معنوي شتمني رانغاړي ، په کلتورکې د ژوند پراخه اړخونه ځلونه کوي. همدارنګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلتور اغیزې د ژوند په بیلا بیلو برخو او اړخونه کی کوي او څلونه ډ اگیزه دي ، له همدې امله ده چې د کلتور خیرنه او په هغه پوهیدل په هرې ټولنه کې ځانته ارزښت پیدا کوي. د یو لیکوال خبره :
کلتور دیوې ټولنی عمومي کړه وړه ،اعمال ،مهارتونه ، عقیدې ، او سلوک راچاپیروي او فولکور د یوې ټولنی د کولتور تکاملي پروسه ده ، او له کولتور سره په اړیکه کې دی.» (۱:۲۱).
داسې هم ویلي شوي چې کولتور د انساني ټولني د ژوند عمومي اړخونه رانغاړي او فولکلور د ژوند یوه پراخه برخه پا یه بله وینا:
کولتور د کل او فولکلور په کې ،د ستر جز مثال لري ، ټولنې فولکلوري پدیدې د یوې ټولنې د کولتوري میراثونو زیږنده او د کلتور جز دي او یوله بله سره نه شلیدونکي دي. د ملتونو او قبایلو د کلتوري میراثونو د تاریخي بهیر مطالعه د هماغه ملت او قوم د ټولنیزو او قبیلوي روابطو او نورو اړخونو ښه رڼا اچوي.
کولتور د متمدنې ټولنې د انسانانو د ژوند د کلیت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کلیت کې د ټاکنو مثال لري ، کولتور د یوه بڼ ټولو گڼوونو او بوټو ته پاتې کیږي او فولکلور په بڼ کې د خاصو ، خاصو و نو او ځانگرو گلانو او بوټو نندا ره ده. کلتور د یو هیواد ، ملت او ټولنې د خلکو د ثقافت عمومي کچه او اندازه څرگندوي ، یعنې د هغو خلکو چې په یوه ملت پورې اړوند دي د اروایوهنې ښه بیلگه کېدا شي ، د ساري په ډول د پښتو میلمه پالنه د دوي د عام کولتور نماینده گي کوي ټولي معنوي او مادي شتمنۍ د کلتور په دایره کې راځي.

۲- فولکلور پېژندنه :

که د لویې نړۍ په غیږ کې د انسان د کرامت او لوړتیا درجه د هغو په کلتور کې نغښتې وبولو نودا خبره د دې معني لرۍ چې یوه ټولنه په ثقافت او کلتور ژوندی ده او ژوندۍ به وي. فولکلور او دودونه د ثقافت یو دروند او په زړه پورې اړخ دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يو ملت ثقافت تر ډيرې اندازې پورې د هغه له فولکلور څخه ښه څرګنديږي فولکلور د ملت تير ژوند پر بيلا بيلو اړخونو ښه رڼا اچوله شي او د راتلونکي ژوند د ښه والي لپاره ښې او په زړه پورې لارې چارې په ګوته کوي (۱۰:۸۳)
د فولکلور له کلمې سره بلد تيا که څه هم نوې خبره ده خو د ولسي ادب له روحيې سره آشنايي بيابل مفهوم لري ځکه ولسي ادب او ولسي ژوند له ډيرو زمانو له انسان سره مل دي. د فولکلور کلمه کابو يوه پيړۍ کيږي چې مروجه شوې ده اما د ولسي ژوند اهميت او سابقه خورا لرغونې ده دلته به د فولکلور او يا ولسي توب په برخه کې ځيني نظريات راواخلو ګڼ شمير پوهان پدې اند دي چې د وروسته پاتې هيواد له تاريخ نه د دغو هيوادنو فولکلور ډير مخکې دي او دا ځکه چې د وروسته پاتې هيواد و تاريخ ياد نورو په لاس کښل شوي دي او يا د کوم ځانګړي غرض له مخې ليکل شوي دي.
پوهان دا خبره هم ورسره عبرګوي چې که تاريخ د يوه ملت يا د يوې ټولنې دموجوديت يوازې سطحي او قشري پته راښيي. نو فولکلور مونږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې ، جذبات او آرزوګانې پکې منعکس کيږي.
۱- که يو ملت د خلکو د ژوند بهير ته ښه چمتو شو په زغرده ويلای شو چې عنعنه دود او دستور د هماغه ملت دخلکو په ژوند کې آن تر ديني مناسکو ليک لوست او تاريخ مخينه لري ، مثال په ډول د عربو د جاهليت په دوره او يا زمونږ د هيواد د خلکو تر مسلمانيدو د مخه د هغو يا دغو هيواد و خلک د يولړ عنعوي موازينو درلودونکي و ، دو ي ټولو د عنعنوي ، ولسي نرخونو او روايتونو له مخې سره ژوند کاوه ، عقيدې او باورونه يې درلودل ځکه وايو چې ولسي نرخ ، ولسي عنعنې يا په جامع ډول فولکلور ديوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغه ټولنې د خلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس شوي وي.
۲- پرهان دا هم زياتوي ، که څوک وغواړي چې د يوې ټولنې د ژوندانه په بهير او دغه راز د هغې ټولنې دخلکو په افکارو ، عقايدو ، انګيرنو او پدې بر سيره د هغې ټولنې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او دهغې ټولنې په فولکلور کې ژوره اړ هر اړ خيزه مطالعه وکړي. د يوې ټولنې او يا يو ولس د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فولکلور له مطالعې پرته دهغې ټولنی او ولس د پيژند لو په باب هلې ځلې روښانه نتيجه نه لري.

۳- له پورته يادونو څخه زموږ مطلب دادي چې ، په فولکلور او ولسی توب کې د ژوند اصلي روحيه نغښتې ده.

۴- څرنګه چې د فولکلور زياته برخه ولسي يا شفاهي ادب جوړوي ، نو هنر هم را چاپيروي. شيلر او سپنسر عقيده در لوده چې د هنر انګيزه د لوبو له انګيزې څخه را پيدا شوې ده او د نړی ستر ادب پوه ماکسيم ګورکي (Maxim Gorki) به ويل د لفظي هنر پيل په فولکلور کې دی. حتی د لرغوني يونان ، د عربو او د ختيځ د ګڼ شمير هيوادډير و سترو ليکوالو آثار په فولکلور بنا شوي دي. د فارسي – دري ادبياتو د ادب ځلانده ستوری ابو القاسم فردوسي نړيوال شهکار شهنامه د فولکلور يک داستان بڼه لري همدارنګه د پښتو ادب پلار خوشحال خان (۱۱۰۰-۱۰۲۲) ډير ښه ادبي شهکار دستارنامه هم يو له مهمو پښتو فولکلور يکو اثاررو څخه ګڼلي شوی ده چې د پښتون ولس د طبيعت ځلانده هنداره ګڼل کيدای شي.

۸- د دي لپاره چي نن ورځ د فولکلوريکو څيړنو ساحه يوازې د هنر او ادبياتو په برخه کې نه محدوديږي او له دې څخه ډيره جامع ده چې اساطير، افسانې ، منظومې . کيسې. متلونه ، ګډا ، لوبې ، کوډې ، خرافات. کرکې او کرښې ، انګيرنې ، سندرې ، ترانې ، سرودونه .، رسم او رواجونه ، ولسي فوانين ، ټولنيزې لارې چارې ، نجوم ، کليوالي طب او ... رانغاړي او سره له دې چې د ټولني په اتنو ګرافيکي (   )* جوړښت پورې اړه پيدا کوي ، خو له فولکلور سره يې له ارګانيک پيوند او تړاو څخه سترګې نشو پټولای.

اتنوګرافی:

۲- که څوک وغواړي د فولکلور په رښتني معني ځان پوه کړي بايد د هغې يا د عې ټولنې اتنيکي (قومي) ځانګری هم هيري نه کړي نو د دغو دواړ کلمو او اصطلاحاتو په سم د ټولنې سسمه پيژند نه ممکنه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- ټولنيز ارزښتونه: د دې لپاره چې زموږ او يا د يوې ټولنې فولکلوري مواد د وخت ځپېړې په مخ ونه وهي (لکه چې مخکې زموږ د ټولنې يې برباد کړه) او يا په بلهوينا د زمانې له تو فانونو او سيلابونو مو. ژغورلې وي او له خاورو سره خاورې شوي نه وي ، نو فولکلور پوهانو ته بويه چې تروسه وسه پورې دغو معنوي ټولنيزو ارزښتونه ته ځانګړې پاملرنه وکړي. ځانته زحمت ورکړي او فولکلوري ولسي شتمني د زمانې له ګردودونو څخه پاکه کړي او تلپاتې ژوند ورببښي ، ثبت يې کړي ، تحليل او سره را ټوله يې کړي.

۸- په ټولنه بر لاسي رژيمونه او اړوندې ټولنې ، په هيوادونو بآندې مسلط اوبر لاسي رژيمونه او حکومتونه د ولسي پانګې په ساتنه او لوټونه کې خورا اغيزمن ګامونه پورته کولای شي بايد وخت تر وخته فرهنګي اړونده موسسې + دولتي مقامونه + مدني ټولني + روښان فکره پښت او آن نړيوالي فرهنګ پالې ټولنې داکار خپله دنده و بولي او د فرهنګې ميراثونو په راټولولو او بيا ساتنه کې لوي لاس وکړي.

۹- اقتصادي پياوړتيا او کمزوري اقتصادي کمزورتياوې د هيوادونو دفرهنګي ميراثونو د لوټونې يو بل لوي عامل کيداي شي د بيلګې په توګه زموږ په هيواد کې چې داځو کلنو نا تار زموږ د اصلي فرهنګ خوندي کولو ته يې زيان رسولي دی.

نه يوازي دا چې زموږ د ټولني مادي خو اووې يې زيانمنې کړي. بلکې زموږ دملت ټولې معنوي ښيګنې يې له خاورو سره ځاوري کړي دي نو لارمه ده ، دولتي مقامونو او فرهنګي ژمنې مؤسسې د غو ارزښتونو ته په سپکه سترګه ونه ګوري او په خوندي کولو کې يې لوي لاس وکړي.

۱۰- د فرهنګي موسسو اغيزي او شتون: د ملتونو فرهنګ د ساتنې ، راټولو لو او خوندې کولو يوه بله ستره او غوره وسيله دا ده چې ، فرهنګي مؤسسې –د فرهنګ وزارت او اړوند ارګانونه لاس سره يو کړي ، ځو په دغه برخه کې ګڼ اوږده پلانونه جوړ او بيا د فرهنګ د خوندي کولو په برخه کې د خلکو د پراخه پرګنو په لور ورشي او دخلکو له منځ څخه دهغوي د آر او اصيل ولسي دود او دستور

(c) ketabton.com: The Digital Library

راټولونه پیل کړي. لنډه دا چې ، فوکلور پیژندنه د فوکلور په تیوریکو اړخونو رڼا اچوي اوله فوکلور ټولنې او فوکلور خوندي کولو سره توپیر لري. فوکلور پیژندنه ، د فوکلور په برخه کې هراړخیزه څیړنه او پلټنه ده.

۳- فولکلور په لغت کې :

فوکلور یا فولکلور انګریزي کلمه ده اصلا په انګیریزي متن کې د لومړي ځل لپاره تامس (Thoms) په ۱۸۴۶ کال داګست میاشت په خپل یو مضمون چې (Ambroise Merton) په مستعار نامه استعمال کړه . هلته یې د (فوکلور) (Foklor) اصطلاح وکاروله . یعنی دا چې (ل) په عاریتي ډول د نورو ولسونو او خلکو (افغانانو) له خوا ورسره یو شوي دی ، اصل یې فوکلور (Foklore) دی . څرنګه چې د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د یوه انګریز له خوا په انګریزي متن کې استعمال شوی ده ، نو له همدې امله ، فولکلور انګریزې کلمه ګڼله کیږي . د فولکلور (Folklore) لغت له دو و تو کونو څخه جوړ شوي دی : (فولک) او (لور) (۴۵ -۱۷ ،۱۸ ،۳۸)

فولک (Folk) یا فوک (Fok) د خلکو په ما نادي . دلته مطلب له خلکو څخه (ولس) دي هغه ولس چې د ټولني مادي او معنوي ځواک او قوت جوړوي، لور (Lore) پوهې او حکمت ته وایي په ټولیزه (مجموعي) توګه ، فولکور داسې تعرفو لاي شو : فولکلور د خلکو (ولسي پوهی) څخه عبارت دی . په انګریزي ژبه کي د (Folk) د کلمی (ل) (L) نه تلفظ کیږي ، په خپله انګریزان د فولک (Folk) د کلمي سره (ل) نه راوړي او نه تلفظ کوي او د فولکلور کلمه د فولکلور په توګه کاروي فولکلور د هر ملت د کلتور تکاملي ریښتني ، سیر او حرکت ته هم ویل کیږي یا په بله وینا د هر ملت تکاملي ریښې له فولکلوره پیلیږي . په (پښتني فولکلور) نومې کتاب کې راځي چې همدا کلمه « د یوې انګلیسي کلمې (Folklore) څخه جوړه شوې چې (فولک) د خلکو او (لور) د علم او پیژندني په مانا راغلي او د نیکونو عقایدو ، د اجدادو در سم افسانې ، عقایدو او عنعناتو د څیړلو معني ترې اخیستله کیږي او د لومړني ځل لپاره فولکلور

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوم یو اروپایي (؟) پوه په ۱۸۸۵ ا م کې وکارو له چې د خلکو د پوهني په معنی ده (۸۷ : ۱۴)
دبلخ پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي د دري څانګي ځوان او تکړه استاد او محقق دوکتور عبدالغني برزین مهر په خپل اثر (ضرب المثل و کنایات) د الف او ب مخونو کې ځینې نظریان د فوکلور په اړوند راغونډ کړي چې لنډیز یې داسې راوړو :
زموږ د ملت د لرغوني فرهنګ یوه سمسوره څانګه (فولکلور) دي دغه کلمه فرانسوی ریښه لري ، (Folk) د خلکو او (Lore) د پوهي ، یعني دپرګنو د پوهي په مانادی ، یا په بله وینا دیو ملت عقیدو . افکارو . کیسو ، آدابو ، رسومو ، ترانو ، ساده او ابتدایي هنرونوته فولکلور وایي (۱۶) د (الف) .
په پورته لیکنه کی د (فوکلور) د کلمې د رامنځته کوونکي ، استعمال کونکي او مروجونکي نوم ځاي او کال نه دي راغلي دا هم نه دي په ګوته شوي چې د فولکلور ریښه د فرانسوي ژبي د کومي کلمي له ریښي راوتې ده ؟
خوچي کله سړي د ادب او بیا فوکلور په برخه کې مطالعه او پلټني کوي نو سړي ته پته لګیږي چې د فولکلور د کلمې رواجیدل او استعمال د نولسمې پیړي په لومړي نیمایي ې پیل شوي دي.که څه هم فولکلوریکي څیړني او راټولونې خو په او ولسمه پیړي کې په سیستماتیکه او منظمه توګه پیل وشوي دي ، او دغه کار د لومړي ځل لپاره John Aubrey جان ایبري په ۱۶۸۰ م کال پیل کړاو د خپل وخت زیات شمیر خرافات او دودونه یې ولیکل او دهنري بورن د کتاب په نامه یې چاپ کړل او دې کتاب کې یې د انګلستان د بزګرانو عنعوي موسمي شعارونه او اړوند مطالب خپاره کړل دایبري په نظر ډیر ځله منفي دودونه په فولکلور کې شاملېدلی شي . له دي راوروسته جان براند John Brand او نورو د فوکلور په باب آثار خپاره کړل همدارنګه ویل شوي چې په نولسمه پیړۍ کې جرمنـي پوهـانو یـا کـوب Yakub ګـریم Greem او د ده – ورور ویلهلـیم ګـریم W.Hilum Green د فکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکي څیړنې وکړي او له دوي را وروسته انګریزي پوه تامس رایت Thoms Riut په خپل اثر د (ادبي نوښت) کې د نکلونو د اغیزې موضوع و څیړله (۹۳ : ۲۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لـه دې املـه فولکلـور يـا فوکلـور * انگريـزي کلمـه ده چـې د لـومړی ځـل لپـاره W.J.Thoms په خپل يو ليک کې چې د Ambroise-Merton نامه يی ليکلي وه استعمال کړه .
د فولکـور د اصـطلاح د وضـع کـونکي پـه بـاب دغـه معلومـات لـه (بريتـانيکـا انسايکلوپيديا) ۱۹۷۰ م امريکانا انسايکلو پيديا ۱۹۶۱ م ، بريتانيکا دايره المعارف کې په تائيدي ډول راغلي دي . خو يوازي په لږ تفاوت چې په يوه کې W.T.Thoms او په بل کې W.J.Thoms راغلي دي* په فولکلور انسيکلوپيد يا کې د فولکلور (Folklore) له کلمې سره (ل) راغلي دی . او همدارنگه په نورو معتبرو منابعو کې ، که چيرې (ل) ورسره استعمال شي يا نه ، پروا نه لري .
ايراني نامتو داستان ليکونکي صادق هدايت په خپلو اثارو (بف کور) او په تيره بيا (نوشته هاي پراگنده) کې وايي چې ، فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۸۵ م کال فرانسوي (امبرواز مورتن) استعمال کړه . بريتانيکا انسايکلوپيديا) کې راځي چې (امبرواز مورتن) د ټامس مستعار نوم دی خود د هيښتيا (تعجب) خبره دا ده چې انگريزې څنگه په فرانسوي بدله شوې ده ، ډيرو معلوماتو لپاره وگورئ (۸۸- ۱۲۸)
خدا بښلی ابراهيم عطايي په خپله يوه مقاله کې څرگندوي په ۱۸۴۰ م کال د فولکلور کلمه خلکو ته پوره آشنا نه وه او يو آلماني فوکلوريست د گريم په نامه په المان کې د خپلو فولکلوري مواد و پر مجموعه د فولکلور نوم کيښود او له دغه وخته په انگلستان او فرانسه کې دا نوم او دغه کار تقليد شو (۶۷ : ۱۲۳)
لـه ځيرنـو څخـه داسـې ښـکاري د لـومړي ځـل لپـاره دغـه کلمـه W.J.Thomas استعمال کړې وي . فولک د خلکو او لور د پوهې په معنا راځي او فولکلو د خلکو او ولسونو په پوهې او حکمت څخه عبارت ده .

۴- برجسته فولکلور په اصطلاح کې:

اصطلاحاً فولکلور د ملتونه ټوله او عامه او معنوي شتمني ده . دغه شتمني يوه داسې هستي ده چې د ټولنې د انسانانو تر منځ د تاريخ په اوږد وکې په شعوري او غير شعوري ډول را منځته کيږي او وده مومي . د يوې ټولني د انسانانو تر منځه د کلتوري اړيکو پراختيا او راتولونکو نسلونو ته د همدغو هنرونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغزيدنه د ټولنې د کلتور پوړې ښيي او يا په بله وينا د ټولنې د انسانانو کلچر انتروپولوجي Cultutral Anthorpology د لوړ تيا سطحه په فولکلور پورې تړلې ګڼل کيږي ،ځکه په کلتوري انسان پيژندنې (کلچرل انتروپولوجي) کې فوکلور بيا د اجتماعي ژوندانه ځرنګوالي (کيفيت) او مظاهر په موږ پيژني او د انسان پوهني په لاکې دا يو مبرم احتياج دی چې موږ دخپلي يا بلې ټولني حالات په قديمه نړۍ کې معلوم کړو (۶۶- ۵۱)فولکلور پيژندنه ، اجتماع پيژندنه ده . په فولکلور کې نه يوازې چې معنوي ارزښتونه خوندي دي ، بلکې دهغه په واسطه د ټولني د افرادو دافکارو ، معتقداتو ، اميالواو غوښتونه څخه د دوي د اجتماعي تاريخ مبادي معلوملاې شو .
په فولکلور پوهيدنه ، په اجتماع پوهنه ده ، په فولکلور پوهيدل د ټولنې او اجتماع سره نږدې کيدل دي . فولکلور پوهنه د ټولنپيژندنې يو عمده او غوره فاکت اولامل (سبب) هم کيداي شي .په فولکلور پوهيدنه د ټولنپيژندنې يو ضروري اصل پوره کيږي . دا کار موږ ته دبري کنجي (کلي) په لاس راکوي او دغه کار موږ هغه وخت ښه تر سره کولاې شو، چې د ټاکلې ټولنې په فولکلور کې څيړنه وکړو .په فولکلور پيژندنه کې تر ټولو غوره او عمده اصل دا هم دی چې د هماغه ټولنې شفاهي کيسې راوپلټو ځکه کيسو کې د تيرو خلکو او اجتماع يوه ستره خزانه پرته ده . له بلې خوا د اجتماع د تاريخ د غوره تحقيق په لاره کې ، فولکلور يوه ډيره ښه وسيله کيداشي . فولکلور د تيرو خلکو او ټولني هغه قيافه ويني، چې د اجتماعي تاريخ دبيلا بيلو تاريخي دورو د فوق العاده علامو او ښو حکم لري . آن د ټولنيز تاريخ څيړونکي دې ته اړتيا لري ،چې په پروني نړۍ کې د ده ترڅيړنې لاندې ټولني څرنګه حقوقي او جزايي احکام در لودل او ترد غو احکامو لاندې د ټولني خلکو څرنګه تفکر اوترخپل منځ څه ډول روابط در لودل ، ځکه د دغه تفکر او مناسباتو څيړدل يوه څيړونکی ته دا قضاوت ورښيي، چې د هغو د اجتماعي تاريخ مر حله پرې وټاکي . يعنې فولکلور دتيرو خلکو د تفکر او شعور سطحه هم رامعلوملاشي . د مثال په ډول د (وحشت) يا له اسلام څخه د مخه دورو په تاريخ پوهيدنه د هغو دورو د کلتور او فوکلور پيژندنده را په ګوتو کوي . د هغه دورې د انسانانو د لومړنۍ کلتور ريښې احتوا کوي ، له همدي امله يې پيژندنې ته احتياج احساسيږي، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو ورو دانسانانو د اجتماعي ژوندانه په راز پوه شو او په هغه راز پوهيدنه د تاريخ کره والي هم دی . د لومړينو يا مخکنيو دورو انساني ټولنو ، اجتماعي مؤسسات او د دوي د افرادو عقايد ، عنعناتو رسم او رواجونو باندې پوهيدنه دا غواړي ،چې د هماغه خلکو فولکلور پوهنې ته مراجعه وکړو . لنډه داچې د فولکور په تعريف کې اساسي مقولي داسې وړاندې کولای شو . (لرغوني ، عوام اوعنعنه) دغودرومقولوله ارگانيک ترکيب څخه داسې تعريف لاسته راځي : فولکلوردعواموخلکوهغوعنعنوته ويل کيږي، چې د لرغونو زمانو څخه راپاتې شوي او د اوسني وخت دمتداولوپوهنو، عقايد اوچلن بيلگو سره يوځه توپيرولري))ياپه بله وينا : فولکلور دعواموخلکوهغه لرغوني عنعنې اودودونه دي، چې دتاريخ په اوږدوکې له نورونسلونو څخه راپاتي دي، فولکور د عوامو خلکو پرهغوعنعنوی عقايد و، خرافاتو، کړو وړو، دودونو، اوشعايرودلالت کوي چې له ځنډنيووختونو څخه تراوسه موږته رارسيدلي دي . يااصطلاحاً فولکلور دعواموخلکو، يادیوملت يايوقوم اويايونژاد په نظر د هغو حقايقو مجموعه ده، کوم چې د دوی عنعنوي پانگه گڼل کيږي اوډژوند اوجهان په باب د دوی فکر، عقيده ، معلومات ، افکار او د دوی عمومي ذهنيت دی. ديوملت يايومليت اويا د يوهيواد په فولکلورکې د هغوی ټوله ماضي اود موجوده او راتلونکي ژوند دپاره ارزښتونه پراته دي . ديوې ټولنې فلکلور موږ ته دهغوی دپلرونو، نيکواواجدادو کلتوري نورمونه اوټولنيزارزښتوته بيا نوي او دهغوی له کلتوري ميعارونو او هدفونوسره موآشنا کوي . په همدې توگه فولکلورانسانانوته لارښوونه کوي ، ژوندته يې معناورکوي اودحرکت سمت يې ټاکي . د سويس نامتوروحيات پوه کارل گوستاف يونگ (carI Gustave Yang ۱۸۷۵ - ۱۹۶۱ م) وايي : موږبايد ديوې ټولنې دفولکلور په باب بې پروايي ونه کړواودچټياتو په نظرورته ونه گورو ، ځکه دنورو ارزښتونوله څنگه يې يوسترارزښت دادی چې د روحي تحليل له مخې د هغه عصر عمومي فلسفه ، ټولنيزشعور اود ژوند معنی اومفهوم پکې موندلی شو.

۱- دغه انځورزموږدهيوادد کلتوري لرغونپوهنې يوه برخه ده . دلوگرولايت کا فرکلا (خروار) ولسوالۍ کې پخوانۍ بڼه (لرغونپېژند : ۲۷مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفولکلور د راټولولو اړتياوې :

که چيرې د بشري ژوند په ټولو را ز ونو پوه شو بايد ولسي پانګې او د خلکو دودونه او تفکر ته سرور- دننه کړو. دمثا ل په توګه : که يو ازې پښتو لنډۍ مطا لعه شي نو نه يوائې د پښتون ملت طبيعت ، بلکې د بشري منعويت ښېګڼې به ورکې پيدا شې ،لکه لاندې څو لنډۍ :

۱- جانانه ستا مزه ګۍ نشته زماهمزولي زانګوګانې زنګوينه

پيزوان دې مياشت، خالونه ستوري = مخ دې آسمان زلفی شيبې دباران دينه ،

لـه دې املـه دولسـي پـانګې خونـدي کـول دهرملـت لپـاره ضـروري دي ځکـه نـو فولکلور په عمومي ډول او په ځانګړي توګه ، زموږ د پښتني ټولني د خلکو د ادب او ژوند د ټولو اړخونو پو عمومي جاج څرګندونکې معنوي هستي ده . يا دغه جاج او د عمو مي حالت ننداره په څولنډ يو او متلونو کې رابر سيره کړو :

۱- متلونه :

د زورورو او به په پيچومي خيژي .

او به ډانګ نه بيليږي .

ږيره زما واک يې د ملا .

پښه له خپل نيمځي (لمځې) سره و غزوه .

توره سره ښه ده ،خو نه د ورور په وينو .

ژرنده که د پلار ده ، هم په وار ده .

۲- لنډۍ :

باور مې نشي چي به روغ شم
زه د کمکي پيکي شمال وهلی يمه
باور مي نه شي چې به روغ شم
زه د جانان روغې راستۍ وهلی يمه
په مور مي پټه جرګه وکړه
پلارمې نادار دی ما سودي ته ورکوينه (۵۵ :۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورته متلونه او لنډۍ له دريا ب څخه د يو ټکي د راپورته کولو ما نا لرى په دغه متلونو او لنډيو کې رموږ د ټولنې د خلکو د فکر لوړه سطحه خوندي شوې ده په پورته متلونو کې ګورو چې .

۱- د ولس په طبيعت پوهېدل دي .

۲- د ولس د خيال ساتنه ،په کې کيږي .

۳- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقيدې او مينې په کې ښکاري .

۴- په فولکلور پوهيدنه په قومي طبيعتونو باندې پوهيدنه ده .

۵- د هغوي په ذوقونو پوهيدل دي .

۶- د ولسي پانګې ساتنه ده .

۷- د ټولنيزو ارزښتونه برجسته کېدل او خوندي کيدل په فولکلور پورې اړه .

۸- د تيرو نسلونو طبيعت ورکې انځورېدلي شي .

۹- د ولسي ذهنيت او تخليقي فکر اهميت په کې څرګنديږي .

که چيرى د فولکلور هر اړخيز اهميت ته پاملرنه وکړو ، له دې سره سم دا اړتيا احساسوو چې بايد د خپلې ټولني فولکلور خوندي کړو .

د دې لپاره چې فولکلور د ولسي ذهنيت او تخليقي فکر اهميت موږ ته څرګندوي . له همدې امله د فولکلوري موادو ايجادول او بيا دهغو راټولول ، زموږ د خلکو د دود ، دستور او عنعني ژوندي ساتل دي ، د شفاهي عنعني ليکل د فولکلور په حيث د هغې ارزښت او فولکلور ته زيان نه رسوي او حتي ګټه يې لاداده چې وليکل شي نو په هغه شکل ثابت خوندي کيږي ، له مرګه ساتل کيږي او نورو کلتورونه ته يې انتقال هم آسانيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱)

۶- دبرجسته فولکلور موادو د راټولولو لارې چارې:

فولکلور ټولونه او بيا دهغه خوندي کول يو تاريخي رسالت دی او د خپل هيواد د برم او شوکت خوندي ساتلو مانا لري دفولکلور د راټولولو لارې چارې ډيرې او له ځينو حالاتوکې هغه راټولول محدوديت هم پيدا کوي ، خو موږ به دهغه د راټول تر ټولو ګټورې او اسانه لارې - چارې ولټو او پيشنهاد به يې کړو .

الف- څرنګه چې فولکلورد خلکو د او لسونو مال دی ، نو د ټولنې دغه کلتوري او فولکلوريکه شتمني له خلکو او ولسونو کې پيدا کيږي او په خپله وسونه دهغه (فولکلور) د ساتني ليږد او ضبط تر ټولو ښه وسيله ده او د يو ليکوال خبره چې پښتني فولکلورنو و بيا له ټولو کلتورونو لاډير غني دی اروپايان چې د پښتو نخواسيموته راغلل ، نو هک بحران پاتې شول او دغه غني فوکلور او شتمن کلتور ته ګوته په غابښ شول ځينو پې سندروته ، ځينو متلونو ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينو کسيو و نورو دغه ډول موادو راټولولو ته مخه کړه ، او د خپلو استعماري اهدافو د ترسره کولو په څنګ کې يې د پښتو د فولکلور ځينې خوا وې هم راټولې کړې او پښتانه په عصر شکل دخپلي ژبې پر مختيا ته متوجه شول ، نو يې د نورو کارونو تر څنګه د فوکلور ټولولوته هم هڅه وکړه ، نو څرنګه ګې خلک د فولکلورليږدونکي دي او خلک د سن ، طرز تفکر او ټولنيز دريځ له مخې توپير لري مثلا مشران او سپين ږيري د لنډوکيسو متلونو او اخلاقي افکارو لروتکي او ليږدونکي (حاملين) دي د پورته خبرو پر بنياد په ټولنه کې سپين ږيرې او مشران د فولکلور د ليږد او خوندي کولو او راټولو ښه وسيله کېداي شي .

ب – د فولکلور د ساتنې او ليږد بله ګټوره وسيله ماشومان هم کيداي شي همدا ماشومان دي چې د سرودونو ، ترانو او لنډو کيسو ، چستانونو (کيسی) په راټولولو او ضبط کې ترې استفاده کيداي شي . د دغو ترانو او کيسو د ضبط او ثبتولو غوره ځاي دهغو د لوبو ځاي دی ، کله چې دوی په لوبو بوخت کيداى شي د دوی له خولو څخه دغه مواد راټول شي .

ج– دفولکلوري او کلتوري ميراثونو د ضبطولو او راټولولو يوه بله ستره منبع او مرجع په کليوا او بانډو کي ښځمنې هم کيداى شي ، دوی د فولکلوري مواد و په ساتلو او راټولولو کي ګټور توب لرلی شي د مثال په ډول ښځو ته د ماشومانو دويده کولو ، دسندرو ويلو او خوښي کولو په مخت کې دسندرو د ويلو لارې چارې ورايادې وي همدارنګه په مروجه دودونو ښي پوهيږې که څه هم ل دغې مرجع څخه د فولکلوري مواد ضبطول پو څه ستونز من کار دی ، ځکه زموږ پښتني دود د دې اجازه نه لري چې دنارينه و وفوکلور يوهانو لپاره د ښځمنو منځته دورتګ اجازه ورکړي ، د دې کار لپاره لازمه ده زموږ لوستي (باسواده) خويندې او لونې و هڅيږي چې فولکلوري مواد راټول کړي په کليو او بانډو ګې دخلکو جرګې ، ناستې ،ولاې او مرکې هم د فوکلوري مواد و د راټولو زمينې او لارې چارې برابر وي ،که څه هم زموږ په هيواد (افغانستان) کې تيره بيا په پښتني سيود کې دغه کار اوس يی کليوالي اصلي هويت له لاسه ورکړي په دی ځکه د درې لسيزو په اوږدوکې خلک له خپلو اصلي سيمو څخه بې ځايه شوي دي او نورو هيوادو او سيموته مهاجر شوي دي . ځو بيا هم ځينې خاص سپين

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډيري خلک شته چې د قبايلو او کليوالو ځيني ولسي کارونه سر ته رسوي دغو خلکو ته هرې قبيلي پريکړې او حتى د هغې بلې قبيلي طبيعت ور ، معلوم وي نو په دغه برخه کې له زړو ښځو څخه ډېره مرسته غوښتلى شو ،

د- دخصوصي او ولسي سندرو د ضبط له لاري کيداى شي د نظرور سيمې يا سيموته لاړه شو ، لومړي د اوده او يا دنورو کلتوري دودونو د ځاى ننداره وکړو . هلته کليوال ذوقيان ، شاعران ، سندربولي او ټوکماران ننداره کړو ، دا ځکه چې همدا ذوقيان د ولسي سندرو ، سروکو ، ټوکو ، چاربيتو ، کيسو او ... ښه زير مه ګڼل کيږي ، بايد له دوي سره د فولکلوريست له خوا اړيکي پيدا شي پدې ډول مواد ترې راټول شي .

- د فولکلوري مواريثو په راټولولو کې تر ټولو مهمه موضوع دکار ساحه ده ، چې نر ډيرې اندازې په ځيرونکي پورې اړه لري دى بايد پدې يوه شي، چې په کوم ځاي کې کار کولاى شي ، له کومو خلکو سره توافق حاصلولاى شي ، ځکه په نا اشنا سيمو کې کار کول يو څه ستونزې لري . که فولکلور ټولونکى په يوه نا اشنا سيمه کې پرته له پيژند کار بيل کړي او د فولکلوري مواد و په راټولو لاس پوري کړي نو ښکاره خبره ده چې په هغو سيمو کې به ستونزې ورته پيدا کيږي . د دې لپاره چي دى دهغي نا بلدې سمې د خلکو په طبيعت او بيا دودو دستور نه پوهيږي او بل داچې په ژبه او لهجه ور سره پوهيدل هم ضروري دي ، خو په فولکلور راټولونکي به هغه کانه شوي وي چي يو څوک په تا بلدى کې په شفتلو کې وابنه وکړي او بيا به دهمغي سيمي خلک ورته واى په شفتلو کې چې وابنه کوي دا دى هم چل دى !! او که چيرې فولکلورريست په سيمه کې بلد تيا ولري نو دا موضوع ورته حل وي چې څنګه له خلکو سره برخورد وکړي .

و- فولکلور مواريث بايد داسې ضبط شي، چې د هغو ځانګړ په پام کې ونيول شى . فولکلوريست بايد لومړي په ولس کې د ولسي خلکو او خصوصا د هغو ولسي خبري ، روايات په خورا دقت او پاملرنې سره واړورى چى په ولس کې د اعتبار خاوندى او نوريى خبروته غوږ ږدى . د منظوم فولکلور په برخه کې بايد وويل شى چې د امکان تر حده بايد هغه ثبت شى او که دا زمينه برابر نه شوه نو لومړي بايد د نقل کونکي له خولې څخه وليکل شى او که ويل کيږي د ليکل شوى منبع سره دى پر تله شى ځکه نقلونکى يوازى د وينګ په وخت کې دنظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولی ځانګړنی وایی . د (فرهنګ مردم) مجله کې د فولکلوری یدیدو د ثبت لپاره لاندې ټکی د ارزښت وربلل شوی دی .
۱- کله ، په کوم ځاي کې د چاله خوا ثبت او یاولیکل شو ؟
۲- د کو څي نوم ،ناحیه ، کلي ، ولسوالي یا ولایت ؟
۳- ورځ ،میاشت ، او د ثبت کال باید ولیکل شی ؟
۴- نوم ، کورنی نوم ، تخلص ، سن ، کار ،ژبه او دراوي نوې ځانګړني په دقیقه توګه ثبتول؟
۵- راوی زده کړه لری او کنه ؟
۶- درواي د زده کړي سطحه کومي اندازی پوره ده ؟
۷- چیری زیږدلي دی ؟
۸- راوی هنرمند او په خبره یوه دی او کنه ؟
۹- روایت او کیسه یی چیري اوریدلی ده ؟
۱۰- له کومی زمانې یا وخت راهسي یی دا کار پیل کړي دی ؟
۱۱- په کومو مواردو کې په کومو ځایونوکې په وینګ پیل کوي ؟
فوکلوري مواد د موکو له لارې هم راټولولاي شو . په پښتو ژبه کې مرکه ډول- ډول معني لری .
په ځینو پښتني سیمو کې مرکه د تړون د منلو په باره کی جوړیږي ، مرکه دنجلی دغوښتلو جرګی ته هم ویل کیږي ، په ځینو پښتني سیمو کې د دیالوګ په معني هم کارول شوی ، خو په روستیو وختونوکې مرکه مصاحبي او له یو چا اوډیرو سره مخامخ خبروته ویل کیږي چې د یوه ټاکلي هدف په رڼا کې د سمو او باوري معلوماتو د راغونډولو لپاره د ډیرو کسانو سره کیږئ (۴۳ :۱۰۳)
مرکه د ژورنالیزم د مسلک له پلوه جلا بحث دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- کلتور او ثقافت پراخ مفهوم لري ، کلتور د يوې ټولنې ټوله مادي اومعنوي شتنمني رانغاړي . کلتور د يوي ټولني عمومي کړه وړه اعمال ، مهارتونه غقيدي اوسلوک راچاپيروي او فولکلور د يوې ټولني د کولتور تکاملي پروسه ده او په کولتور سره په اړيکه کې دي کولتور د کل او فولکلور د ستري برخې مثال لري . ټولې فولکلوري پديدې ديوې ټولنې د کولتوري ميراثونو زيږنده دي او يو له بل سره نه شليدونکي دي کولتور د متمدنې ټولني د انسانانو د ژوند د کليت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کليت کې د ټاکنو مثال لري .
- کولتور د يوه ټولو ګڼوونو او بوته ته پاتې کيږي او فولکلور په بڼ کې د خاصو ، خاصونو او ځآنګړو ګلانو او بوټو نو دي
- کولتور، ثقافت کلچر ، او فرهنګ مترادفې او هم مانا کلمې دي
- کلچر انګليسي کلمه ده ، کولتو ر لاتين ، ثقافت عربي او فرهنګ اريايي کلمه ده او په پښتو کې ورته محمد ګل مومند (هڅوب) ويلی دی.
- کولتور د ملتونو د تهذيب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو کولتوري پوړۍ هغه وخت موږ ته ښهٔ څرګنديږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهيږ او د هغوي له فولکلور سره بلدتيا ولر .
- کولتور يا ثقافت د انسان د ارتقايي ژوند او عمل يو مجموعي پانګه ده چې داساني ژوند له پيل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه اوخوندي شوې ده .
- د کلتور په لويه مجموعه کې د (ولسي ژوند نظام تمدن او تهذيب ، روايتونه ، ژبه . هر ډول اداري ولسي ټولني ، هرډول ټولنيز دودونه ، کيسې ، دم . درود ، جادو . اقتصادي ، اداري تنظيمونه ، تعليم او تربيت ، ادب ،قانون ، فلسفه ، اخلاق ، علوم او فنون . موسيقي . نقاشي ، لوبې او لنډه دا چې په ولسي ژوند پورې اړوند شيان چې له پخوا تر اوسه راپاتې دي د کلتور په دايره کې راځي .
- فولکلور انګريزي کلمه ده

وي ، چي ټامس په ۱۸۴۶ کال د لومړي ځل لپاره په يوه مضمون (امبروز ميرتن)کې په مستعار نامه استعمال کړه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ټامس دغه کلمه فوکلور folkolor و نومو له او (ل) وروسته په عاریتي ډول ورسره نورو خلکو یو ځاي شو . د فولکلور کلمه ترکیبي کلمه ده ، دوه برخي لري . (فوک)یا (فولک) او (لور) فوک د خلکو په مانا او لور پوهې ته وایي .
- په فولکلور کې (لرغوني ، عنعنه او ولس) اساسي توکي دی ،نو له دې امله فولکلور د لرغونو خلکو هغو عنعنوته ته وایي چې په ولس کې له پخوا را پاتې وی .
- دفولکلور په برخه کې څیړني په ۱۶۸۰ کال کې جان ایبري هم کړي دي .
- په نولسمه پیړۍ کې جرمني پوهانو یاکوب ګریم او د ده ورورو یلهلیم ګریم د فولکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکي څیړنې وکړې .
- ایراني نامتو داستان لیکونکي صادق هدایت په خپلو اثار بف کور او نوشته هاي پراګنده کې وایي چې فولکلور کلمه د لومړځل لپاره په ۱۸۸۵ م فرانسوي امبرواز مورتن د ټامس مستعمار نوم دی .
- فولکلور د ارزښت په برخه کې د سویس نامتو او حیات پوه کارل ګوستاف یونګ وایي موږ باید د یوې ټولنې د فولکلور په باب بې پروایي ونه کړو .
- دفولکلور راټول د دې لپاره اړتیا ده چې د ولس طبیعت ور کې خوندي دی .
- دو لس په خیال پوهېدل دي .
- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقیدې اومینې په کې ښکاري .
- په فولکلور پوهیدنه په ولسي پوهنو کې معلومات تر لاسه کول دي .
- د فولکلوري مواد و راټولولو لاې چارې ښځمني دي .
- ماشومان ، سپین ږیري ، د کلي مشران ، ملا او نوري دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي پوښتني :

۱- سویسي اروا پوه کارل گوستاف یونګ د فولکلور د ارزښت په برخه کې څه ویلي دي؟
۲- د فولکلوري مواد و د راټولولو لارې چارې کومې دي ؟
۳- کولتور د یوې ټولنې کومه شتمني رانغاړي ؟
۴- د کولتور یو دوه تعریفونه راواځلي ؟
۵- فولکلور تعرف کړئ ؟
۶- فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د چاله خوا په کوم کال او په کوم متن کې استعمال شوه ؟
۷- دفولکلور کلمه له کومو توکو جوړه ده او هر برخه یې توضیح کړئ ؟
۸- د فولکلور کلمه د بل چا له خوا هم په کومو کلونو کې استعمال شوی دی ؟
۹- د فولکلور د خوندي کولو اړتیا څه ده ؟
۱۰- انترپالوجي ، دود ، فولکلور او کولتور توپیر او ورته والی وکړئ ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

۱- د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنيف):

څرنگه چې فولکلور د ثقافت او کلتور پراخه برخه جوړوی نو د ولسی ژوند نظام تمدن او تهذيب تری څرگنديږي لازمه ده په ډلبند کې يې هم ژوره پاملرنه وشي .
د فولکلور د ډلبندي په برخه کې بايد و واويو چې د شلمې پيړی په دريېمه کې پدغه برخه کې دلته افغانستان کې هم کار شوی دی .
يوه خبره د يادو ولو وړده چې ډلبندي اختاري کار دی . په ټولنيزو پوهنو او ليبر هنرونو کې تصنيفونو يو له بل توپير لری ، خو سره له دی تصنيف هم ځانته پرنسيپونه او موازين لری . د مثال په ډول تصنيف بايد جامع افراد او مانع اغيار (دا اکثريت د تائيد او د اقليت درد وړ وی). سيستماتيک او منطقي وی، له واقعيتونو سره توافق ولری او داسي نور په هر تصنيف کې د تخصص د خاوندانو عندی تمايلات ډير نقش لری (۱۶- ۱۴) د فولکلور ډلبندي له ټولو نيمگړتيا ووسره – سره په زړه پوري هم لری او هغه داچې د هر علم خاوندان يې د خپلې پوهې له زاويې څيرې . دلته له دې موضوع سره په تړاو کې يو مثال راوړو : زموږ په عام او غريب او همدارنگه له ښار لري سيموکې د ناروغ په باب د خلکو عقيدی بيلا بيل لوري لري .
که چيری يو ناروغ يو کليوال يونانی طبيب ته وروليی ، نو هغه ته ديونانی بوتواو درملوتوصيه کوي . که همدغه بيمار بيا ملاته لارشی دوم توصيف ورته کوی . اروا‌پوه يی ناروغي له بلی لارې د درملنې بلنه وړ بولي . همداسې يې د فولکلور د ډلبندی په برخه کې هم درواخله ! دلته به ځينوعلومو د پوهانو نظری د فولکلور په برخه کې راواخلو :
الف – ادب پوهان فولکلور ته دبې سواده پرگنو د ادبياتو په نظر گوري او د ثبت شوی فولکلور په برخه کې له هماغه تحليلي تکنيک څخه کار اخلي لکه په ليکلي ادب کې چې کار ورځيني اخيستل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب – د مقایسوي (مقابلوی ژبپوهنې) پوهان او څېړونکي فوکلوري موضوعات د ژبپوهنې د نورمونو له مخې ویشي . مثلا : دوی د بیلا بیلو قومونو تر منځ ژبني فولکلوریک موضوعات را سپړي او پر تله کوي يې .
ج – کلتوری انترپالوجستان په فولکلور کې ولسي عنعني ، دودونه ، د ټولنیزو موسسو سمبولیکه استازي (نماینده ګي) او د خلکو د ذهنیت محتوا مطالعه کوی . لکه : وایي د دی یا هغه قوم د ژوند ادبي او فرهنګي سطحه په کومه درجه کې واقع ده .
د – سایکلوجستان (اروا پوهان) له فولکلور څخه داسی شواهد راټولوی چې دهغو په مرسته د بشری اروایی فعالیتونو یو ډول والی څرګندیږي او څرګند خبره ده چې فولکلور له ساینس ، تاریخ ، ټولنیزي پوهنې . حدیث ، اروا پوهني او ... مظامینو سره کلک تړاولري ، نو ځکه د بیلا بیلو علومو پوهان حق لری شوه، چې دغه موضوع (فولکلور) له خپل مسلک سره سم تعبیر او ډلبندي کړي .
ه – تر ټولو غوره دا ده، چې د فولکلور تصنیف د پخواانیو فولکلوریستان له نظره وګورو او وڅیړو . پخوانو فولکلوریستانو خپل مواد د موضوع په اساس تصنیفول او تر اوسه پورې هم د غه ډول تصنیف څخه کار اخیستل کیږي . د مثال په توګه دا ، د ، ج د کلتور د دولتي کمیتې د (فرهنګ مردم) آمریت په آرشیف کې فولکلور په څلورو عمده څانګو ویشل شوی دی :

۱ – شفاهي فولکللور
۲ – د خلکو ټولنیز دودونه
۳ – مادي فرهنګ
۴ – د خلکو هنرونه

لومړي به ټول ذکر شوی تصنیفونه راټول او بیا وربآندي انتقادي نظر وراندی کړم .

د (۱۳۶۰ م کال) د قوس او جدي ګڼه (فرهنګ مردم) مجله کې داسې راغلی :
آداب رسوم ، عقاید ، عادات ، افسانه ها ، حکایات ، امثال ترانه ها ، اشعار عامیانه.
۱ – عنعنوي روایتونه ، اولسي نکلونه ، د اتلانو په باب افسانې ، منظوم داستانونه (Ballads) د چې پښتانه سندر غاړي يې داستان بولي ، سندرې او محلي روایتونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- عنعنوی دودونه ، محلي دودونه ، داخترونه او میلو دودونه ، د مراسمو دودونه او لوبې .
۳- خرافات او انګیرنې ، کوډی او جادو خرافي کارونه او خیالي شیان Fancies .
۴- د خلکو ویناوې ، و جیزې ، عامیانه اصطلاحات او نومونې ، متلونه ، قافې جنګول کیسي (چستانونه) پورته تصنیف دا وسني معیار له پلوه بشپړ بریښی ، خو د مادي فرهنګ خواووی پکیې پوره ندی ذکر شوی موږ به د دی کمبود د پوره کولو لپاره ځیني نور تصنفونه هم واخلو: په (۱۳۳۵ ه . ش) کال محمد قدیر تره کی له ترکی منابعو څخه ځیني فولکلوري تصنیفونه اونور موضوعات را وژباړل اوپه کابل مجله کې یې خپاره او همدارنګه سرور ګر یا له فرانسوي اثارو څخه استفاده وکړ او د (فولکلور لاښود) په نوم رساله یې په فارسي ژبه وژباړله، ایراني لیکوال صادق هدایت هم پدغه برخه کې لیکنې درلودی ، د دوی دری واړو تصنیفونه سره ډیر ورته واوله یوې منبع څخه یې استفاده کړي وه، چې موږ به د کابل مجلې تصنیف دلته راوړو :

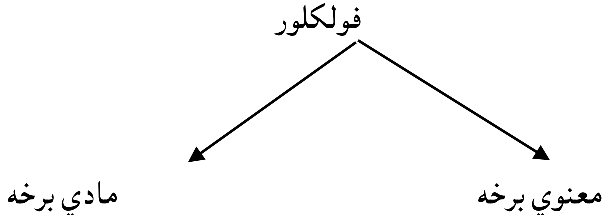

الف – معنوي برخه :

لومړي : ادبیات :

۱- نظم : د شعر ډولونه ، طویل بحر ، رنګارنګ ملي سندرې .
۲- نثر : کیسې ، حکمتونه ، معماوې ، او کیسی (چستانونه)
دویم : پوهني :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- طب دزړو ښځو د معالجې ډول ، اغيزه لرونکي واښه او گاڼي ، شکسته بندي د بسمل غوځول او نور
۲- د مار ، لړم او غنډل د چيچلو تداوي ، د گران بيع (بيه) کاڼواو بوټو په واسطه .
۳- نجوم .
۴- غريبه علوم لکه د پيريانو په حکم راوستل او نور .
۵- عاميانه سايکلوجي .
دريم : دودونه او رواجونه :
۱- اخترونه ، مارکې ورځې ، محلی بازارونه ، ميلې .
۲- دزيږيدو ، مړينی ، ولده په باب قومي رسمونه .
۳- د ماشومانو ، ښځو او سړيو ډول- ډول لوبې او ساعت تيري اودهغو د منځته راتلوپه باب روايتونه .
۴- موسم پيژندنه ، د تقويم حساب .
۵- د حقوقي تعاملانو پاتې شوني ، نتواتې او نرخونه .
۶- خرافات او اباطيل .
۷- متلونه او حکمتونه .

مادی برخه

د فولکلور مادي برخه چې زموږ د خلکو د ولسي ځانگړتياو غوره برخه جوړوي ، داسې په گوته کولای شو :
۱- دودانيو او کورونو په باب عقيدې .
۲- ځانگړې انځورونه لکه کاشي کاري ، حکاکي .
۳- دکور سامان ، کالي او گاڼې .
۴- د جگړې ، ښکاراولو ټولو ابزار(وسايل) او نورو ...
۵- د خلکو کسبونه او صنعتونه لکه جولايی ، ندافي ، کولالي ، بزگري . د گمري ، بقالي ، غالی او بدل او نورې حرفي .
۶- نقاشي ، رسامي ، موسيقي ، ملي سندرې ، ملي اتڼ ، ډهل او سرنی .
۷- د محلی خوړو ډولونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو بل تصنيف د فولکلور داسی وړاندي کوو :

۱- د خلکو بديعی شفاهی ادبيات:

پـدي کـې (۱) اسـطورې ، (۲) افسـانې ، (۳) معمـاوې ، (۴) ټـوکې ټکـالې ، شـوراوې ډول - ډول سـندرې ، متلونـه ، ټکـې (چسـتانونه) قـافيی جنگـول ، ښکنځلې سيمه ايز يا محلي خواړه په دوه ډولو ويشلای شو :
الف - هر ډول خواړه ب - ځانګړي خواړه چې د ځانګړو سيمو پورې اړه لری لکه دنډکی (خوست)، د لغمان او ګره يا صابونکه ،د حيواناتو شړل را بلل ، ښيراوی ، پيغورونه کترې ، لوړی (قسمونه) او ....

۲- د خلکو دودونه :

د زيږيدو ، واده ، اومړيني مراسم ، ميلې ، اخترونه ، نذر ، پګاړه ، (حشر صدقی خال وهل ، د ګاڼو استعمال ، سينګار ، جرګې ، نرخونه ، ولسی طب ، خرافات (فال ليدل ، کوډی ، او جادو) شګون(شګوم) ټوټکې ، په نظر کول ، د پيريانو ايستل قصيدې پخول يا پيريان تابع کول ، د ناستې ، ولاړی آداب او ....

۳- د خلکو کسبونه :

دا حرفې او کسبونه لـه ډير پخوا راپاتی دي، پدې کې د اهل کسبوو د ژوند خاص حالات او د کسبونو وسايل او طريقی مطالعه کيږي . مثلا جولايی . ندافي ګيلم اوبدل......

۴- د خلکو هنرونه :

(نيمه لفظي هنرونه) جې پدې کې ملي موسيقی ، د هغه الي او وسايل ، د خلکو (نارينه و و او ښځينه وو) سندرې او اتنکی نڅاوی لکه (اتڼ ، د طالبانو ګډواې لکه د مداری ګری، او شادی بازی نندارې) د خلکو ډرامې (په پراخ ميدان کې د ټوکيانو او مسخره چيانو اکټونه) او .....

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د خلکو کارونه :

لکه چې ښکلايزه ، ذوقي او ايستيتکي ارزښت ولري ، لکه ښکلي کالي ، خوندوري غذاوي ، کوډولی . کورونه ، سينګار شوی سمڅې ، د ننداري وړ وداني او ښکلی توليدات....

۳- فولکلور د ولسي پانګې په توګه :

فولکلور د ولس مال دی ، دنړۍ ګڼ ولسونه د فولکلور څښتان دي ، فولکور د ولسي پانګې له توګه تل د خلکو د پراخه او ګڼو ولسونو په سينو ، خولو او حافظو کې ځاي لري ، همدا فولکلور دی، چې دوختونو په اوږدو کې دعامو خلکو په خوي او عادت ، کړونو او اعمالو او غښتنو کې ځان را څرګندوي او د لسونو د معنوي او مادي شتنمنۍ له توګه ځاي نيسي .
د وختونه په اوږدوکې ولسونه او خلک له ډول ډول پيښو او لاتجو سره لاس او ګريوان کيږي دغو پښتو ته ځواب ورکولو ترټولو ډاډمنه تيکه ګاه يواځې د خلکو عقېدې دي جې په (فولکلوري هستۍ) کې ځان را څرګندوي .
مثلا د خلکو دوديز بآرونه او عقيدې) په خدای انبياوو زيارتونو او ...) بآور لکه يا دودونه) چې هر ملت او ولس معنوي شتمني ده ، ځکه نو په دغو دودونو کې دولس پراخه خويونه خوندې دي له هيواد سره مينه زموږ د خلکو يو لرعوني زرين (دود) دی ، ميمله پلنه او ... نا غه دودونه په ډير ښه ډول په فولکور کې ځان ښودلی دی د ميوند په ميدان کې د غيلم ګولۍ زموږ د هيواد د ځلميانو ټټر په وينو ليت پيت کړ د دې لپاره چر د جهاد سنګر ځلمونه وي پرې ايښي د ملالۍ غوندي ي پيغلو دافغان بچو بيرغ په خپلو سرو منګلو راجک کړ او په نورو غازيانو او مجاهدينو باندي يې ناري وکړې چې .
که ميوند کې شهيد نه شوي خدای ږولاليه بې ننګۍ ته دې ساتينه
په همدارنګه په ولسي ادبياتو کې دچاپيرياىل واقعيتونه په ساده ډول ښودل کيږي هره پيښه ديو رښتيني واقعيت په توګه دخلکوپه غوښتنواو پوښتنو کې ځان څرګندوي.
افغان ولس لر غوني ، سوچه اوپاخه فولکلوريک اثارلري ، دغه آثار څه په تيرو اوڅه اوس په پراخه توګه ثبت اوضبط شوي دي. دپښتوفولکلوريک آثار لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډۍ ،متلونه ، دودونه ، قبيلوي او کليوالي کيسې داستانونه اونورملي اومحلي اومحلي مميزات اوهم خاص عنعنات دي چې دهر فولکلوريک اثر اغيزې يې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .
فولکلور ته يواځې د ولسي معنوي پانگې په توگه ځان ځلوي . بلکې د ورځني ژوند ارزښتونه هم ور باندې ټاکل کيږي د بيلگې په توگه :
(خلک ښېگڼې ته رابولي لکه : (ښه خوی به دې سلطان کړي = بدخوي به دې په ځان پورې حيران کړي) يا د ژبې ، الفاظو او کلمو ارزښتمندي او دغه راز دادب لوازم په ناخود آگاه ډول خلکو ته په گوته کوي . لکه (خپله ژبه هم کلاه ده هم بلا)
يا په لسگونو کيسې ، داستانونه ، متلونه ، لنډۍ او نور ، د ولسي ادب ژانرونه شته چې د خلکو ټول خويونه ، عنعنې او ټول کلتوري مناسبات ور کې ځرگنديږي .

۴- فولکلور د ولسي ادب زيرمې په توگه :

دولسي ادب زيرمې په خپله په ولس کې دي او دغه زيرمې د ولسونه په خويونو او دودونو پورې اړه لري .
ددغو خويونو او دودونو دتوليد منبع او سر چينه د خلکو کړنې او عادات دي، چې د ژوند په اوږد و کې د خلکو له عمل سره يو ځاي را منځته کيږي . د ولسي ادب زيرمې ، په هغو پيښو کې راز رغونيږي، چې ولس ورسره لاس او گريوان دی ، ولسي ادب د خلکو د ټولو افکارو او کړو وړ رابرسيرونکي دي او فولکلور ځيرنه د عامو خلکو او ولس د پراخه پرگنو پوهيدل دي.
د ولسي ادب د سر چينه ، د خلکو د کلتور د دوې نتيجه ده ، ځکه ديوې ټولنې عمومي کړه وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې او سلوک را چاپيروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده او له کلتور سره په اړيکه کې دی . يا په بله وينا کلتور د کل او فولکلور پکې د جز حيثيت لري .
ويلای شوچې ، ټولې فولکلوري او ولسي ادب زير مې د يوې ټولنې د کلتوري ميراثونو زيږنده ا و د کلتور جز دی ، نو په دې توگه په هيڅ ډول يو له بله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلانشي څيړل کيداى او يو له بله نشليدونکي دي د ملتونو او قبايلو د کلتوري ميراثونوتاريخي سيرمطالعه د هماغه ملت او قوم د اجتماعي ، او قبيلوي روابطو او په بيلو خواوو ښه او په زړه پورې رڼا اچوي او د راتلونکې ژوند د ښه والي او څرگنتوب لپاره لارې جارې راښيي .

د ولسي ادب زيرمې ، په ولس کې دي ، مخکې له دې چې د ولسي زيرمې ښکاره او څرگندې شي لازمه ده چې په دووټکو وپوهيږو .

١- د يو ملت تاريخ ته پاملرنه وکړو .

٢- د يوه ملت په کلتور او فولکلور پوهيدل لازم دي .

او سنيو معاصرو څيړونو ښودلې ده چې د يو ملت او ولس پيژندل د دهغو د ولسي ادب له سطحې څرگنديږي . د مثال په ډول (ميمله پالنه) د افغان ولس او بيا پښتو يوه غوره عنعنه او ستر دود دى .همدارنگه په (ناموس ننگ کول او غيرت) د دوى تاريخي او کلتوري لوړتيا ثابتوي .

د ولسي ادب زيرمې ، د ولسي فرهنگ سپيڅلتيا ښيي ، په دې ماناچې دغه اساس او بنسټ د هماغه ملت له ولسي شتمينو څخه تثبيت کړو د ولسي ادب زيرمې دهغو عنعنو او دودونو او کړنو نتيجه ده، چې دوختونو په اوږدو کې په ولسونو کې رامنځته کيږي ، ټولو مادي او معنوي مناسبات او شتمني د فولکلور او ولسي فرهنگ د ښيرازه اړيکو سپيڅلى انځور دى .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۲)

فولکلور یا ولسي ادب ارزښت :

فولکلور اهیمت پدې کې دی چې د ملتونو په ژوند پورې تړلي او اړوند معنوي او مادي اړیکي تر څیړني لاندې نیسي .

فولکلور اهمیت خورا برجسته او ډاگیزه دی ، پوهان وایي : دټولني سطحي او قشري بڼه راښیي ، نو فولکلور موږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې ، جذبات او ارزو گانې پکې منعکس کیږي ....

فولکلورد یوې ټولني د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولني دخلکو ژوند په ښه توگه پکې منعکس کیدای شي . که څوک وغواړي چې د یوې ټولني د ژوندانه په بهیر او دغه راز دهغې د وگړو په افکار او عقاید و او انگیرنو او پدې برسیره د هغې په تاریخي دریځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او د هغې ټولني مادي او معنوي حالت او څیره ځانته معلومه کړي ، نو د هماغه ټولنې په فولکلور کې ژوره او هر اړخیزه مطالعه ورته په کارده ،ځکه د یوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې او یا یو ولس د فولکلور له مطالعې پرته د هغې او ولس د پیژندلو په باب هلې ځلې روښانه نتیجه نه لري . حتې د شیلر او سپنسر په عقیده ، (د هر انګیزه د لوبو له اګیزې څخه را پیدا شوې ده) او ماکسیم ګورکي وایي چې د لفظي هنر پیل په فولکلور کې دی .فولکلور د خلکو د لاسته راوړنو ، انګیرنو ، ارزښتونو او کړو وړو هنداره ده سره له دې چې له فولکلور کې ټوټکې ، کوډې او دخرافاتو نور ډولونه هم شامیلیږي خو که د غو پدیدوته په ژور نظر وکتل شي نو د لرغونو انسانانو جادو او خرافات هم د حیاتي اړتیا و وسره نیغه اړیکه لرلای شي . د ځینو خرافي اړخونو په نفي کولو سره فوکلور څخه د اتربیتي مقاصد او ښکلایزو غوښتنو د پوره کولو د پاره هم ګټه اخیستل کیدای شي . تاریخ او ټولنپو هنه د یو ملت یا ټولنې د موجودیت او حرکت یواځي بهرنۍ او قشري ښه راښې فولکلور موږ د هغو له روان (روح) او باطني نړۍ سره آشنا کوي او دخلکو مفکورې ، ذوقونه ، جذبات او ارزو ګاې منعکسوي .دهغه په پراخ مفهوم سره فولکلور د بشري ذهنیت او احساساتو بیلګه ایزه څرګندونه او د عوامو داستان دی . له همدې امله ، د خلکو د معنوي فرهنګ د پیژندنې لپاره له فولکلور څخه د یوې مهمې وثیقې او منبع په توګه کار اخیستل کیدای شي . باید ووایو چې کلتوري بشر پیژندنه(Inter pology) ژبپونه ، ټولنپونه ، ادبیات پیژندنه ، د تمدن تاریخ او اقتصاد پوهنه خپلو څیړنو لپاره د فولکور پاګې څخه ګټه پورته کوي فولکلوري څیړنو د نورو ټولنیزو پوهنو لپاره د علمي څیړنو ور پرانستلې ده . د لیک له ایجاد او رامنځته کیدو دمخه د فولکلوري مواد و تحیلیل کلیدي اهمیت لري ، یعنې جې د خلکو د ټولنیز ارتبارط پوه مهمه وسیله وه . فولکلور د بشري مدنیت د تاریخ په روښانولو کې ستره ونډه لري ماکسیم ګورکي پدې عقیده و و چې : د فولکلوري د معلوماتو له لاسته راوړلو پرته زیار ایستونکو خلکو د تاریخ پیژندنه نا ممکنه ده . له فولکلور څخه د ښکلا پیژندنې (ایستتیکی) د تیوري په رغولو کې هم د مهمي سر چینې په توګه کار اخیستل شوی دی .

د ښکلا پیژندنې تاریخي – ټولنیز نظریې اکثرا له فولکلور او اتنوګرافیو څیړنو څخه استنباط شوي دي . د فولکلوري ادبیاتو مطالعه له دوو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده :

۱– لومړي دا چې په فولکلوري ادبیاتو کې د خلکو غوښتنې ، انګیرنې ، کړه وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولنیزه سایکلوجي او کر کټر څرګندیږي ، واقعیتونه پکې په ریالستیکه ښه انګازه کوي اور دې امله د ټولنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جوړښت او ماهيت او په مجموع کې د تاريخي انسان د بر خليک د پيژندلو لپاره د يوه مثال په توګه کار ورکوي .
۲- دويم ، داچې د فولکلوري موضوعاتو ، ايماژونو ، استعارو ، تشبهاتو ، اسطورو او بديعي مختصاتو د هنري نو ښتونو او تلميحاتو لپاره زياته استفاده کيږي آن نړۍ يو شمير ادبي شاهکارونه په نيغه توګه له فولکلور څخه په الهام اخيستلو سر رامنځته شوي دي لاډيرې مخکې د خلکو په خولو کې جاري وي .
دکتور امير حسين اريان پورپه خپل اثر(جامعه شناسي هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې ډيره په زړه پورې يادونه کوي، چې ، د عوامو هنر د عوامو د فرهنګ (فولکلور) د نورو تو کوپه شان دهنر په رسمي تارخونو کې کو مقام نه لري او په ندرت سره يې يادونه کيږي خو داسې ښکاري چې دغه هنر د تاريخ يو جريان دی ...
د عوامو هنر هميشه ساده وي هر سپيڅلي زيات تجمل او سينګار نه قبلوي او د ژوند له اړتيا وو سره پيوستون پري دعوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شيان ښکلي دي چې ژوند ته ګټه رسوي د دوي هنر ريالستيک دی. رياليزم د فولکلور محور دي د عوامو هنر هميشه مثبت او له انساني عواطفو او ارمانونو څخه ډک دی .
د فولکلور اهميت دا هم دی چې کولکټفي (ډله ايز – جمعي) خاصيت لري، فولکلور نه يوازې د خلکو دهلو ځلو او ژوند پيښو په باره کې د معلوماتو منبع ده ، بلکې دهغه په مرسته د ټولنو د ملي خصلتونو په باره کې هم جاج اخيستل کيداي شي ،
لنډه دا چې فولکلور داسې مثبت ، ديموکراتيک او انساني اړخونه لري، چې له هغو څخه د خلکو تر منځ ذمينې ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارنو په منظور ګټه اخيستل کيږي . د بيلګې په توګه (پکاړه) يا (اشر) له يوې خوا خلکو تر منځ ټولنيز اړيکې پياوړي کوي او له بلې خوا ولسي درانه کارونه په ډله ايزه توګه سرته رسوي د قومو او خلکو تر منځ د يووالي او دوستۍ څرګندونې کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د دوهم څپرکي د موضوعاتو لنډيز

- فولکلور یوه ژوندۍ پانگه ده .
- فولکلور په نیغه توگه د ولس مال دی .
- فولکلور دوختونه په اوږدو کې د عوامو خلکو په خوي . عاداتوین ، کړنو او اعمالو لو غوښتنو کې ځان را څرگندوي او د ولسونو د معنوي او مادي شتمنۍ په توگه ځان ښيي .
- په فولکلور کې د چاپيريال واقعيتونه په ساده ډول ښوول کيږي ، هره پيښه ديو رښتني واقعيت په توگه خلکو په غوښتنو او پوښتنو کې ځان څرگندوي .
- پښتو فولکلوريک اثار لکه (لنډۍ . متلونه . دودونه ، قبيلوي او کليوالي کيسې داستانونه او نور ملي او محلي مميزات هغه ځانگړې عنعنې دي، چې د هر ولسي اغيزى يې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .
- فولکلورنه يواځې دولسي معنوي پانگې له توگه ځان ځلوي ، بلکې د ورځيني ژوند ارزښتونه هم ورباندې ټاکل کيږي .
- په فولکلور کې کلتورى مناسبات هم خوندي کيږي .
- د ولسي ادب سر چينه د خلکو د کلتور دودې نتيجه ده ، ځکه کلتور ديوې ټولنې عمومي کړو وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې او سلوک را چاپيروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده .
- کلتور کل او فولکلور يې لويه برخه ده .
- دولسي ادب زيرمې په ولس کې دي .
- د ولسي ادب د زير مو د پلټنې په پرخه کې دوه واقعيتونه بايد په پام کې ونيول شي :

۱- د يو ملت په تاريخ بايد وپوهيږم

۲- د يو ملت په کلتور او فولکلور

- د ولسي ادب زيرمې د يو ولس فرهنگي سپيځلتيا ښيي .
- د ولسي ادب زيرمې د هغو عنعنو ، دودونو او کړنو نتيجه ده چې دوختونه په اوږدو کې په ولسونو کې را منځته کيږي .
- ټول مادي او معنوي مناسبات د ولسي فرهنگ د ښيرازو اړيکو سپيځلتيا انځور دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د فولکلور اهميت پدې کې دی چې د يوې ټولنې په عنعنوي تاريخ هم پوهيږو .

- شيلر او سپنسر ويلي چې آن دهنر انگيزه د لوبو له انگيزې څخه را پيداشوي لکه ماشوم چې کله له نورو ماشومانو سره په لوبو بوخت وي نو سندرې او د هنر نور ډولونه زده کوي .

- فولکلور ديوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولنې د خلکو ژوند په ښه توگه پکې منعکس شوي وي .

- که څوک وغواړي چې ديوې ټولنې د ژوندانه په بهير او دغه راز د هغې د وگړو په افکارو عقايدو او انگيرنو او په دې بر سيره د هغې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او دهغې ټولنې مادي او معنوي حال او څيره ځانته معلومه کړي نو د هماغه ټولني په فولکلور کې ژوره او هر اړخيزه مطالعه ورته په کار ده .

- تاريخ دټولنې قشري بڼه راښيي ، فولکلور موږ د هغو له روان او باطني نړۍ سره اشنا کوي . فولکلور د بشري ذهنيت او احساساتو بيلگه ايزه ځرگندونه او د عوامو داستان دی . له همدې امله د خلکو د معنوي فرهنگ د پيژندنې لپاره ل فولکلور څخه د يوې مهمې وثيقې او منبع په توگه کار اخيستل کيږي .کلتوري بشر پيژندنه ، ژبپوهنه ، ټولنپونه ، ادبيات پيژندنه ، د تمدن تاريخ او اقتصاد پوهنه د خپلو څيړنو لپاره د فولکلوري پانگې څخه گټه پورته کوي . فولکلور د بشري مدنيت د تاريخ په روښانو لو کې ستره ونډه لري . ماکسيم گورکي ويلي دي : د فولکلوري معلوماتو له لاسته راوړلو پرته د زيار ايستو نکو خلکو د تاريخ پيژندنه نا ممکنه ده . د فولکلور ادبياتو مطالعه له دوواړخونو څخه د پاملرنې وړ ده . لومړۍ دا چې په فولکلوري ادبياتو کې د خلکو غوښتنې ، انگيرنې ،کره وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولتيزه سايکلوجي او ملي کرکټر ځرگنديږي واقعيتونه پکي په ريالستيکه بڼه انگازې کوي .

- دويم : دا چې د فولکلوري موضوعاتو ، (ايماژونو ، استعارو تشبهاتو ، اسطورو او بديعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تشبهاتو ، اسطورو او بديعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تلميحاتو لپاره زياته استفاده کيږي . دکتور امير حسين اريان پور ۱۳۶۸ کال په خپل اثر (جامعه شناسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې ويلي : د عوامو هنر د عوامو فرهنګ د هنر په رسمي تاريخونو کې کوم مقام نه لري او په ندرت سره يې يادونه کيږي خو داسي ښکاري چې دغه هنر د تاريخ يو جريان (بهير) دی .د عوامو له اړتيا ووسره هميشه ساده او سپيڅلي وي ، زيات تجمل او سنګآرنه قبلوي او د ژوند له اړتيا ووسره پيوستون لری

- رياليزم د فولکلور موضوع او د عوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شيان ښکلي دي، چې ژوند ته ګټه رسوي .

- فولکلور ډله ايز خصوصيت لري ، او د ټولو ملي خصلتونو په باره کې هم ترې جاج اخيستل کيږي .

- فولکلورمثبت ، ديموکراتيک او انساني اړخونه لري د خلکو تر منځ د مينې ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارونه په منظور ګټه اخيستل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

-

۶ : د دويم څپرکي پوښتني :

۱- دوختونو په اوږدو کې ولسونو له ډول ډول پيښو سره لاس او گريوان کيږي ، دغو پيښوته د ځواب ورکولو تر ټولو ډ ډامنه زيرمه (تکيه گاه) کومه ده ؟

۲- د چاپيريال واقعيتونه په څه شي کې ښکاريدلی شي ؟

۳- د ولسي ادب ژانرونو نومونو واخلي ؟

۴- د ورځيني ژوند ارزښتونه په څه شي معلومولي شو ؟

۵- د ولسي ادب زيرمې د يوې ټولنې په کومو ميراثونوکې مطالعه کيداي شي ؟

۶- فولکلور دوختونه په اوږد کې د عوامو خلکو په څه پورې اړوند دی ؟

۷- د فولکلورو اهميت په څه کې دی ؟ ټول موارد ذکر کړي ؟

۸- د ولسي ادب سر چينه د خلکو د څه شي نتيجه ده ؟

۹- کلتورد يوې ټولنې کوم شيان را چاپيروي ؟

د ولسي ادب د زيرمو د پلټنې په برخه کې کوم واقعيتونه په پام کې نيول کيږي؟

۱۱- د ولسي ادب زيرمې د يو ولس څه شی ښوولي شي ؟

۱۲- د يوې ټولنې په عنعنوي تاريخ څنگه پوهيدلای شو ؟

۱۳- شيلر او سپنسر د هنر انگيزه په څه کې بولي ؟

۱۴- ماکسيم گورکي د فولکلوري موضوعاتو اغيزي څنگه څرگندوي ؟

۱۵- د ښکلا پيژندني په تيوري کي له څه شي کار اخيستل کيږي ؟

۱۶- د فولکلوريکو ادبياتو مطالعه له څو اړخونو څخه د پاملرني وړ ده ؟

۱۷- دوکتور امير حسين اريان پور ، د هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې څه ويلي دي ؟

۱۸- د فولکلور محور څه شی جوړولي شی ؟

۱۹- فولکلور کوم انساني اړخونه لري ؟

د عوامو هنر څه ډول هنر دی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

۱- د فولکلور پيژندلو پس منظر

دفولکلور د کلمې په برخه کې تاريخي معلومات دا څرګندوي، چې دغه کلمه ډيره لرغونې نه ده د لومړي ځل لپاره (وي جي ټامس) په ۱۸۴۶ م کال په يوه متن کې وکارولـه د فولکلور د پس منظر په برخه کې دا کاډيمسن کانديد اواښاد محمد صديق روهي ليکي : که چيرې موږ د نولسمې پيړۍ د نيمايي جريانات په تاريخ پسې وپلټو نو دا به راته جوته شي چې دا وخت د کارګرانو او زيارايستونکو پرګنود و يښتيا او يا ځون دوران دی ...
د فولکلور پس منظر د بشر په تاريخ کې خورازړې جرړي لري . آن په لرغوني يونان کې د تاريخ پلار (هيرودتس ، ليوی او پليني) په لرغوني يونان او روم کې د بشر د تاريخ په برخه کې څه ليکلي دي، چې هماغه هم لومړني فولکلوري يادښتونه ګڼل کيږي . همدارنګه په راوروسته کې ډيرو ليکوالو په ساده ډول خپلو ولسونو ملي وياړونه خوندي کړي دي (د مثال په ډول (تاسيتوس) د انګريزانو ملي کرکټر او کلتور څيړلي دي او په دې توګه يې د ملتونو د دودونو ، انګېرنو ، کړو وړو او کرکټر په باره کې د فولکلور او اتنو ګرافۍ لپاره زيات مواد برابري کړي دي) ۵۱ : ۳
له دې راوروسته په او ولسمه پيړي په اروپا کې د فولکلور ټولنې په برخه کې منظم کار پيل شو ، جان ايبري John Aubrey په ۱۶۸۶- ۱۶۸۷ کلونو کې د خپل وخت يو زيات شمير (خرافات او دودونه) راټول او وليکل او په ۱۸۸۱ م کال کې د (پوپليرانتي کويتيز popular Antiqaities به نامه چاپ کړل . په دې کتاب دانګلستان د بزګرانو عنعنې او موسمي شعاير شرح شوي دي . جان برانډ (John Brands) هم همدې کلونو کې د فولکلور په باب ځينې آثار خپاره کړي دي. په جرمني کې په نولسمه پيړۍ کې (ياکوب- ګريم) او د ده ورور (ويلهلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

گریم) د فولکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکې څېړنې وکړې .په بریتکانیکا انسکلو پیډیا په (۲۱۲) کې راځې چې د فولکلور په برخه کې تر ټولو ښې څېړنې انګیریزي پوه (ټامس رایټ) په خپل اثر (ادبي نوښت او په هغه کې د نکلونو د اغیزو موضوع وڅېړله وروسته له دې فولکلور پیژندنه ډیره باب شوه .

فولکلور پوهنه په لندن کې:

کله چې له لندن کې (وي ، جي ، ټامس) د فولکلور ټولنه تاسیس کړه ، ورسره فولکلور پیژندنه هم ډیره رواج شوه او له دې سره په یو زیات شمیر اروپائي هیواد و کې د فولکلور څېړنې موسسې او مرکزونه هم جوړ شول . هغه وخت خلکو څه په اکادمیک او څه هم د ملي احساس پالنې له مخې له فولکلور راټولولو سره زیانه مینه وښوده . فولکلوریستانو زیارویسته چې فوکلوري اسناد او معلومات د ورکیدلو له خطره بچ کړي له همدې امله وچې د دغې ولسي پانګې په خوندي کولو خلکو زیارو یسته . د فولکلور د راټولولو او خوندي کولو په برخه کر د روس د انقلابي دیموکراتانو هلې ځلې هم د خاصې پاملرنې وړ دي (و ، ګ ، بیلنیسکي) د روسیې د نولسمې پیړۍ د انقلابي دیموکراتانو د فولکلور پیژندنې موسس ګڼل کیږي بیلنیسکې د عوامو د بدیعي تخلیقاتو په برخه کې د پوشکین په پله ، پلونه کیښودل او زاړه مواد یې راټول کړل . ګریګورو یوویچ. بیلنیسکي (۱۸۱۰ - ۱۸۴۸) ادبیات د ټولنیز پوهني (سوسیولوجي) په رڼا کې وڅېړل د یو لیکوال په وینا بیلنیسکي د فولکلور کولکتیفي خاصیت داسې توصیح کړ، که څه هم فولکلوري هنر په لومړي سر کې د یو منفرد شخص ابداع ګڼل کیږي خو تر څو پوري چې د ټولنې احساساتو ذوق او ارمانوتو سره توافق ونه لري، ډله ایز خاصیت نشي لرلی د فولکلوري هنر په تاریخ کې ځان ته ځاي نشي ښولي . له بیلنیسکي وروسته، یو بل پیاوړي ادب پوه (نیکولاي کاوریلو ویچ چرنیشفسکي ۱۸۲۸ م - ۱۸۸۹ م) دغه لاروپاله او شفاهي ادبیاتو او ښکلا پیژندنې په باره کې یې د یادونې وړکارونه تر سره کړل. چر نیشفسکي په دا خبره ډیر ټینګار کاوه چې د ولس

(c) ketabton.com: The Digital Library

بديعي ايجاد ات بايد د هغو په مشخصه تاريخي قرينه کې تر څيړنې لاندې ونيول شي او بايد شفاهي ادبيات له تاريخ سره ګډ مطالعه شي که نه نو خپل مفهوم او ارزښت له لاسه ورکوي. ده په ويل چې د ښکلاييز ايډيالونه طبقاتي منشا لري او ښکلا ټولنيزه تاريخي پديده ده . ښکلا نسبي ده زموږ له ذهن څخه د باندې موجوده ده، په طبيعي ډول هم موجوده ده او موږ هم هويت ورکولای شو .

فولکلور پېژندنه په شوروي کې:

په شوروي اتحاد او آلمان کې د فولکلور د پس منظر عوامل ډير پياوړي او پراخه اړخونه لري ، انګلس ، مارکس او لينن هم د فولکلور د ارزښت ، تاريخي بعدونه او ارزښت په برخه کې ډير نظريات لري آن انګلس ويلي دي چې (زه د خلکو له لرغونو کتابونو سره دهغو د جذابيت او ښکلاله امله مينه لرم . د چا خبره کار ګرې طبقې مخکښانو لکه مارکس ، لينن او نورو د خلکو او ولس په فرهنګ کې دوه ډوله عناصر يا فرهنګونو ليدل ، يويې د استسمار ګرۍ او بل يې زياې ايستونکو طبقو فرهنګ دی او دا يې زياتوله چې د فولکلور مطالعه د خلکو د اجتماعي سايکلوجی د پيژندلو له مهمه وسيله ده . د هغه وخت د شوروي اتحاد له انقلابه راوروسته (ماکسيم ګورکي ترټولو لومړي ليکوال وچې د فولکلوري ادبياتو شوقمن پاتې شوی دی او د فولکلور په اهميت يې ټينګار وکړو او په خپله بيانيه کې يې د فولکلور پيژندنې ځينې بنسټيز تيوريکي مسايل وڅيړل، بيلنسکي چرنشفسکي ، دوبروليوبوف او پليخانوف هم د ادبياتو اوفولکلور د منشاء او بشپړتيا په باره کې لاڅياتونې وکړې .

فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې:

فولکلور پيژندنه اروپائي هيوادونو ته هم په شلمه پيړۍ کې خوره شوه او د شمالي اروپا په هيواد وکې فولکلور پيژندنې زياته پراختيا وموندله په دغو هيواد وکې د مادي فرهنګ بيلابيل مظاهر هم د فولکلور تر عنوان لاندې وڅيړل شول . د وخت په ديموکراتيک المان کې فولکلوري موزيمونه شته ،چې په هغو کې د کورونو سامان او لوازم ، د کار افزار ، او ډول ډول کالي ، پسولونه او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو لاسي صنايع ښودل کيږي . همدارنگه په سکانډيناوي هيوادو او شمالي اروپا په نورو هيواد کې نه يوازي د فولکلور ټولونې په کار کې ډير پرمختگ شوي دی ، بلکې د فولکلور پيژندنې په ساحه کې هم ډير اثار ليکل شوي دي چې د هغو په جملي څخه په ناروي کې د (هنريک ايبسن) او په سويډن کې د هلتن کاولونشی لاکرلوف Helton kawlonshi lakarlof (۱۸۵۷م) آثار د ځانگړې يا دونې وړ دي ، هلتن کاولوش لاکرلوف په ۱۹۰۹ م کال کې د نوبل جايزه هم پدي برخه کې تر لاسه کړه .په اروپا کې د نورو فولکلور ستانو تر څنگ د (کارل کوهن Carl Kohan چې فنلنډي و ، د ډيرې يادونې وړ دی .

فولکلور په ايران کې:

صادق هدايت چې د ايران تکړه ليکوال دی او ډير ادبي او فولکلوري اثار ليکلي دي ،په خپل اثر (نيرنگستان) کې ويلي دي چې (اريانا ويجه کې د اسطورو او جادوگرۍ شته والي ثابتيږي د (اويستا) په کيسو کې له جادو گرانو کرکه ښودل شوې ده)

دغه راز په (ريگويدا) کې د نړۍ د پيدايښت اسطوره (Meeth) راغلي دي :

په گزيده سرود هاي ريگويدا (۱۲۹) سندره کې دنړۍ د خلقت په باب راغلي دي :

۱- هغه وخت نه نيستي وه او نه هستي ، نه هوا وه او نه آسمان چې له هغې نه پورته دی څه شی پټ وو ، چېرته او د چا د ملاتړ په سيوري کې .

۲- په هغه وخت کې نه مړينه وه او نه هميشنی ژوند او نه د شپې ورځې نښه نښانه د خپل ځان په قوت يوازنۍ فرد بې له هوا (ساه) ايستله له ده پرته بل شی وجودنه درلود .

۳- په لومړی سر کې تياره کې پټه وه هيڅ ځانگړې نښه نه وه هر چيرې او به وې هغه فرد د گرمۍ په زور منځ ته راغی .

دالومړۍ تخم و چې فکر د هغه محصول دی پوهان چې په خپلو زړونو کې د پوهۍ په مرسته څيړنه کوي دوجود قيد له نيستۍ (عدم) نه بولي .

۴- څوک په يقيني توگه پوهيږي او څوک دی چې هغه دلته بيان کړي ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیرته پیدا شو او په کوم ځاي کې خلقت را منځته شو ؟
ایا ارباب الانواع له خلقت وروسته را پیدا شول ؟
نو څوک پوهیږي چې د خلقت سر چینه چیرته ده ؟

د فولکلور پس منظر په لرغوني آریانا کې:

اریا یا اریاناویجه د لرغونو اریایانو دګڼ فولکلور زانګو، ده اریانا خورا لرغوني د فولکلور تاریخ لري د ژوند له لومړ یو شیبو څخه را په دې خوا د دوی ژوند د ګڼو پیښو څرګند ونه کوي او ډیرې زیاتې کیسې د دوي د ژوند د پراخه اړخونو د څرګندتیا په برخه کې موجودې دي . د آریایي قومونو پخواني متلونه او سندرې موجودې دي اریائیان تر خپریدو او ډیریدلو د مخه په یوه ځاي او کې اوسیدل چې دوي په خپله پخوانۍ ژبه اریاناویچه Aryana vaego بلله .دوی ځانګړي کلتور درلود مورخین پدې خبره کې سره مختلف نظر لري ، ځیني وايي چې دوي د تورسین شمالي غاړي کې اوسیدل بله ډله وايي چې د خزر د ډنډ شرقي او شمالي غاړي د اریائیانو اصلي مرکز دی ... * افسانه :Folk fairtale هغه کیسې دي چې د ساعتیري لپاره وي کرکترونه یې ریالیستي نه وي . * اسطوره Meeth مذهبي کیسه خود اسلام له دین څخه مخکې په اوستا کې مروج وه .دا خلک چې هندواروپائي ژبې یې ویلې د انسانانو د سپین تو کم څخه وو ، دوي ځیني حیوانات او بوټي پیژندل ، بنلي چې ځینویې لاس صنایع هم در لودل دوي د ژوند په اوږد وکې د غني کلتور دلودونکي وو . د نورو کلتوري کارونو تر څنګ یې ځیني ولسي تړي هم در لودې چې تړواسه پورې د پښتنو لپاره په زړه پورې دي د مثال په ډول : بزګري چې د آریائیانو پخواني او لرغوني دود دی دا (متل) چې : (آره آره ، یوم پر غاړه) هم دا څرګندوي اریائیانو دنورو دودونو تر څنګ ځیني لوبې هم درلودلې (سامانه) نومیدې، سامانه هغه لوبې وې چې په ډله ایزه توګه د قومونو او قبیلو له خوابه تر سره کېدلې او یوې قبیلې به له بلې سره د خوښیو او ښادیو په ورځو کې د رقابت (مثبت) په توګه تر سره کولې . دغه لوبې ډرامائي وې ؟، داسې چې د یوه قوم یوه ډله ځلمیان به د بل کلي او قوم ځوانانو او ځلمیانو ته د ډلې په توګه په غیږو ور تلل ، لومړي به

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي ځانونه ښکاره کول . لاقي او شافي به يی کولې او بل لوري به يې کمزوري ښکاره کاوه ، بيا به سره ببر شول ، لاس په لاس ، غاړه په غاړه اوملا په ملا به شوال او لا په لغتو به يې هم سره وهل . يو ليکوال ويلي : زموږ لرغوني هيواد چې د اريائي توکمنو لومړۍ ځانګو او د اريائي ژبو او کلتورونو ټاټوبې دی . په زرګونو کلونو يې فولکلور او ولسي ادب په خپله غېږ کې روزلي دی اريائي تمدن همدلته زيږلي او له همدغه ځايه خپور شوي دی . د افغانستان تاريخ ، لومړي ټوک . ۲۸ مخ کې راځي (زيات امکان لري دمعاصر افغانستان خاوره يوه له هغو سيمو څخه وي چې بشري بيولوژيکه ارتقا پکې راغلې ده او .. همدغه نظريه په بل عبارت په اريائي فولکلور څېړونکو داسي اټکل کړي دی .

الف : له پښتنو باختريانو څخه چې هغه په زياته اندازه د اويستا مقدسو متنونه ته ټوټي ساتل شوې دي .

ب : د کوچی ساکو څخه چې اويستا ته دومره لاره نه پيدا کړې او دومره مذهبي روحيه نه لري او د (توراني) يا (اريائي) په نامه هم ياديږي . له افغانستان سره د نورو ګاونډ يو هيواد و د خلکو قومي او کلتوري اړيکي هم شته . محقيقن وايي چې د باختريانو حماسي کيسې داويستا په متنونو کې راغلي دي . يوه له دغو کيسو څخه ښايي د کيومرث لرغوني باختري کيسه وي چې لومړي اويستا او بيا وروسته فارسي (دري) ادبياتو ته ننوتې وي او په بيل بيل رنګ ساتل شوې ده له دغې حماسي ښکاري چې باختر يانو خپله خاوره د لومړي انسان د پيدايښت ټاټوبي باله . د نبات نه د انسان د لومړي پيدايښت يا (کيومرث) کيسه چې ګايه مرتن (Gayamartan) په نامه ياد شوې ده داسې پکې راځي :

(د ګآيه مرتن د هيلې مړينې په وخت کې تخم پريښود تخم د لمر د وړانګو په ګرزيدو سره پاک شو . څلويښت کاله وروسته پنځلس کلنه يو ناريزه درې ساقه پنځلس پاڼيزه پښۍ (رواښ) له ځمکې زرغونه شوه ، په داسي ډول چې د دوی دوه لاسونه د غوږونو سره وو اويوه نښه يې جوړه کړې وه دوي په يوه بڼه او يوه شکل وو او د تنې په منځ کې سره يو ځاي شوي وو بيا په ماشيا او ماشيانا (متره او مترويانا) په نامه وبلل شول ، په ګرزيدلو او جوړلويې پيل وکړو ، د دوي نه د انسان توکم پيدا شو) (تاجيکي نظم تاريخ ۱۲۰ - ۱۲۱ مخونه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کیو مرث افسانه بیا د منځنیو پیړیو په عربي او پارسي ادبیاتو کې زیاته منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاریخ الرسل والملوک) د البیروني په (الباقیات عن الصرون الخالیات) د فردوسي په (شهنامه) او داسې نورو کې .

– د البیروني په (الباقیات عن القرون الخالیات) کې دغه افسانه ډېر لرغوني خصوصیات لري چې (کیومرث) درې زره کاله په جنت کې و او بیا ځمکې ته راکښېوت او دلته هم درې زره کاله تر هغه ژوندي و وچې دا یمن په خېره کې بدې او بد کارونه لانه وو پیدا شوي داهر یمن زوي بیا په کیو مرث ور پیښ شو ، هغه یې وواژه ، اهریمن بیا کیومرث وواژه ، د کیومرث له پوښتیو دوه څاڅکي توی شول ، له هغو د پوښیو دوه بوټي سره یو ځاي شوي او دا د انسان لومړې جوړه وه . پنځوس کاله تر هغه دوي ژوندي وو تر څو چې اهریمن د بوډا په څېرو ورنږدې شو او دوی یې تېر ایستل دوی دهغه په لمسون میوه وخوړه ، سره یو ځای شول او خلک ترې وزیږېدل .

– اروانښاد البیروني لیکي : د کیو مرث نوم گرشا په پهلوي کې غره ته وایي او ده په غره کې ژوند کاوه .

– په پښتو کې (غر) ورته وایي ، اوسیني مثالونه لکه : سپین غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانۍ بڼې ، گربند ، سپین گر .

– د فردوسي په شهنامه کې کیو مرث د یوې هیولااو یوه عظیم الجسه انسان په توگه ترسیم شوی چې خلک یې په غرونو کې په تورو سمڅونه دیوه خیر رسونکي په حیث په ښارنو کې کورنو نه ووېستل .

– طبقات ناصري د کیو مرث په باب لیکلي دي:

– د کیو مرث په نسب کې اختلاف زیات دی ځینې وایي د سام بن نوح له اولادې دی او نوم یې اسیم بن لاورد و په نړۍ کې دگرځیده په بې نومه شیانو یې نوم کیښود او د نړې میشی ، دزوی یې سیامک او د سیامک زوي فراواک او دهغه زوي هوشنگ و .

– د اریائي کیسو دویمه لړۍ کې ساکې افسانې دي چې مهم اتلان یې رستم ، زال زرینه ملکه تومیریس (Tomiris) او نور دي د د غو اتلانو نومونه د لوسیتا متنونو نه نتوتي ، ځکه چې ساک لمر پرستان وو او زردشتیانو ورته په ښه نظر نه کتل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

– خود ساکي اتلانو په جمله کې يوهم رستم دی ، د فارسي ژبې پياوړی شاعر فردوسي د تور انيانو له خولې د اريانا د نامتو رستم داسې کيسيې کوي :

بدانېد کېن شير دل ، رستمت　　　بدين رزمگا از در ماتمست
پزرگان وشيران زابلستان　　　همان نامداران کابلستان
چوگو رز کشا وچون گيو وطوس　　　به ناکام رزمی بود بافسوس

او همدارنگه د رستم د مفاخرو په باب يې ويلي دي :

بدوگفت : من رستم زابلي　　　زره پوش با خنجر کابلي
چوبشنيد پيران او ان سر فراز　　　فرود امد از اسب و پردش نماز (۷۵ – ۲۰)

د رستم نوم په (بهمن يا شته) کې د روستتهم (Rostathom) په نامه د عربو تيرې کونکو سره ديوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوی دی . رستم د فرودوسي د شهنامې يو وتلی او گران هيرو دی او هغه افسانې له دی، او پښتو کې زيات شهرت لري ، د ساکو ډيرې حماسې لرغونو مورخينو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې يوه هم د شيرک حماسه ده ، هغه حماسه داسې ده .

- کيسه: دهخامنشيانو د پاچا لومړي (دارا) په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ه ، ق) په وخت کې يو ساکې ميتر (د آس د جلب نيوونکی) په داسې بد حالت کې چې غوږونه او پوزه يې غوخ شوي وو د پارسايانو په سنگر ورننوت . شيرک د خپل قوم له لاسه سخت شکايت وکړ چې له ده سره يې داسې سخت چلند کړی دی او د غچ اخيستلو لپاره يې پارسيانو ته د هغې لارې د ښوولو وعده ورکړه چې د ساکو سنگر ته تللی وو . له (۷) ورځو ستړې کوونکې لارې وهنې وروسته يې د پارسيانو لښکر يوې وچې او سپيرې وښتې ته وويست هلته معلومات ،شوه چې شيرک په خپله ځان په دغه حالت کړی او دارايې غولولی دی کله چې د پارسيانو د لښکر مشران په دغه راز پوه شول دشيرک وژلو گوابښ يې وکړو او ورنه غوښتل چې دوی بېرته له دښتې وباسي شيرک له دغه کاره انکاره وکړو او د وروستۍ سلگۍ په وخت کې يې وويل : زه بريالی شوم ځکه چې زما د هيواد و الو ساکو د بې وزلۍ نه پارسايانو کرکه کوله ماله تندې او لوږې ووژل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د فولکلور پس منظر:

فولکلور چې د ولسي ژوند هنداره ده په دغه هینداره کې د خلکو دودونه ، ارزښتونه ، چال چلند انګیرنې ، کړنې او د ژوند هر راز لارې چارې منعکس کیږي ، په افغانستان کې هم (ولسي ادب) یا فولکلور خورالرغونې پس منظر لري.

لکه چې په اریایي کلتور کې مو د یوې کولو یا بزګري دود اراواصل بللی وو ، همداسې افغانستان هم د کروندې او غنمو د تولید او کرنې یو لومړنی مرکز و او آن زموږ خلکو په خوانی قطغن د افغانستان (کندو) ګاڼه .

یو شوروی اکا دیمسن نظر در لود چې (دافغانستان غرنی لمنې او هغو ته نږدې د هند دنیمې وچې شمال لوید یځې سیمې د غلې د دانو د پیدایښت یو لرغونی مرکز دی) د ولسي ادب لارې : ۴ مخ)

د افغانستان په خاوره (کندهار) کې چې کوم ډول کودي موندل شوي د هغو همعصر او هم زماني په نوروګاوند یو سیمو کې نه د ایران په خاوره او نه د منځنۍ آسیا د جنوب لودیځ په نورو سیمو کې تر اوسه موندل شوي چې دا ټول د افغانستان د لرغوني تمدن د قدامت شواهد دي . د افغانستان خاوره یوازې د لرغوني آریایي تمدن غیږه ده ، بلکې د لرغوني آریایي فولکلور ځانګو او لمن هم ده .

په پښتو ژبه کې د فولکلور ټولوني پس منظر:

که د پښتو ژبې معروف کتاب د محمد هوتک پټه خزانه (۱۱۴۱- ۱۱۴۲ ه ، ق) په نظر کې ونیسو را ته ثرګنده به شي چې په دغه کتاب کې هم غوره پښتني احساسات خوندي شوي دي ، دلته به (مثبت نمونه یې خروار) له پټې خزانې ثخه د شیخ المشایخ ، قطب العارفین او زبدة الواصلین ، بابا هوتک علیه الرحمه چې په لوی شیخ مشهورو ، پیژندنه راوړو . (لوي شیخ و او مشهور دی د ده کرامات نقل دی چې د دپلارپه بارو علیه الرحمه د (۴) تولر زوي و او د تولر پلار بابا غلجی و رحمته الله علیه چې خپل وخت کې مشر ګڼل کیدي ، د پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتک په اټغر کې زيږيدلي و ، په سنه هجري (۶۶۱) کې او هغه وخت چې لوي شو ، نو يې اکا دخدای عبادت او په اټغر او سوري کې د قوم سردار او بادارو ، نقل دي چې:

دهغه په وخت کې به هر ځل مغولو د ارغنداو پرغاړو لوټ کاوه اټغر او بولان او کلاته به يې تالان کول . بابا هوتک خپل قامونه راټول کړل او د سره غر سره يې مغولو شخړه بوتله پدې جګړه کې مغول تالاشول او د پښتو ګړند يو ډير ووژل . ماته خپل پلار داود خان داسې نقل کاوه ، چې سور غر په دغه ورځ د مغوله په وينو داسې لبخند ککړ شو چې پلو شو د لمر به بريښانده کا . په دې شخړه کې پښتانه لړ او بې ځواک و چې د سرو مغولو پيښه راغله او اخيسته يې وکا يو ځو غښتلي د بابا هوتک خپلوان ومړل بابا هوتک په لوړ ږغ دا سندره لوله او په غشويې د مغولو ټټرونه څيرل ، غښتليو ميړو چې دا سندره اوريدله ، په جګړه توديدل ، تر ځو چې سور غر يې د مغولو په وينو ولاړه او ټول يې ينا کړل ، هغه سندره دا ده .

په سور غر بل راته نن اور دی
وګړويه جوړ را ته پيغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی
هم په غزني هم په کابل راغی
غښتليوننګ کړئ دا مو وار دی
مغل راغلی په تلـــوار دی
په پښتو نخوا کې يې نا تار دی
پر کلي ، کور باندې مغل راغی

دهغه په اثر کې د پښتنې فرهنګ او فولکلور پراخه مواد موندلئ شو .

پيښتو فولکلور ټولو نه د خوشحال خان له خوا باب شوه !

(په ژبه کې د فولکلور ټولونې کار له خوشحال خان او د ده له کورنۍ سره پيل کيږي)د خوشحال په مشهور اثر (سوات نامه) کې د يو سفزيو دودونه ، انګيرنې او ځينې نور دودونه په ژوره او عالمانه توګه څيړل شوي دي . - فالنامه) د خوشحال خان بل اثر دی چې فولکلوريک مواد لري او دانګېرنو په باره کې يو مهم ماخذ دی خوشحال خان که څه هم ظاهراِ منظومې افسانې نه دي ليکلي خو خپلو زامنو ته يې په دې برخه کې سپارښتنې کړي دي . صدر خان ختک د خپل پلار د غوښتنې په اساس ، د (ادم خان او درخانۍ) د داستان په منظور مو لاس

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې کړ (د زیاتو معلوماتو لپاره وګورئ : (ادبي څېړني _ صدیق روهي) (۱۸)
مخ
صدر خان په خپل داستان کې د یو یوسفزي چې (طوطي) نومیږي ، کیسه د معتبرو منابعو له خولې کوي همدارنګه په دغه نکل کې د جلال الدین اکبر (مغولي اکبر) د خوشحال او یوسفزو تر منځ د جګړو یادونه هم شوې ده . د خوشحال خان طب نامه ، فضل نامه او نور ډیر اثار او همدارنګه د ده کورنۍ ډیر شمیر غړو د نورو علمي ، ادبي او دیني څیړنو تر څنګ فولکلوریکو مسلو ته هم ډیره پاملرنه کړې ده او په خپل وار یې د (مادي او معنوي) فولکلور او په مجموعي ډول فرهنګ غنامندي کړې ده . دا لاځه کوي چې په نثر خو لاپریږده خوشحال خان (طب نامې) غوندې پیاوړي او علمي اثر نظم لیکلی دی لکه چې وایي :

د حکمت له کتابونو راوتلي له بابونو
ماد طب په کتابونه نظر کړی په بابونه

که د فولکلور د ټولنې لړۍ په منظمه توګه د پښتو ادبیاتو په اوږد کې راوڅیړو نو په عمومي ډول ویلای شو چې یوازې په کلاسیک دوره کې هغه هم د خوشحال په کورنۍ کې په شعوري ډول هڅې او هاند د دعې برخې په غني کولو کې شوي دي .
د یو لیکوال په وینا چې د پښتو ژبي د اثارو د غنا او پیاوړتیا په برخه کې(هسې خو د پښتو ژبي د ادبي پانګې د خوندي کولو لپاره په منظمه توګه د هو تکېانو په دوره کې څه نا څه توجه شوې ده ، چې زموږ د ادعابنه ثبوت په هغه وخت کې د نورو فرهنګي خدمتونو تر څنګ د پټې خزانې لیکل او موجودیت دی د همدغې خزانې په استناد په ډاګه شوې ده په همدغه وخت کې په د (نارنج معانۍ) کې ادباوو غونډه جوړیدله او په خپله شاه حسین هوتک به هم برخه په کې اخیستله ، په دغو غونډو او نورو علمي ادبي فعالیتونو برسیر مشاعرې هم کېدلې) (۱۷ : ۷۷)
په پښتو ادب کې د هغو ادبي غونډو لړۍ چې زموږ ادب او فرهنګ ته یې غنامندي وربښلې دشاه حسین هوتک په وخت کې د پام وړ دی ، د پښتو ژبي ښاغلی او حقدار لیکوال حبیب الله رفیع پدې برخه کې لیکي : (په افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پښت لومړنۍ منظې ادبي غونډې جې تاريخ يې راښي هغه غونډې دي چې هره هفته دشاه حسين هوتک له خوا د کندهار په سلطنتی کتابتون کې د ده په مشرۍ جوړيدلې د کندهار علماو او ادباو به ګډون کې کاوه ، ادبي او علمي بحثونه او شاعري به يې کولې او د پټې خزانې يادونې له مخې په دې ټولنه (ادبي دربار نوم ايښودلې ،شو) (۸ : ۲۶۴)
(دپښتني فولکلور د چاپي مجموعه ځيړندود د ليکوال ښاغلي سر ځيړونکی نصرالله ناصر په حواله : د دايمي غونډو لړۍ د احمد شاه بابا د واکمنۍ په دوره کې هم ترستر ګو کيږي د امير شير علي خان دويمه ځل پاچاهي د امير عبدالرحمن خان (۱۲۹۷) د اماني غورځنګ دوره ، د ظاهر خان په وخت او د ۱۳۵۷ کلونو را پدې خوا د پښتو فرهنګ پالنې ښيرازه دورې وي . خو له ۱۳۷۱ کال څخه بيا تر ۱۳۸۰ ه .ل کلونو پورې دلته په افعانستان او بيا کابل کې په مجموعي ډول خو په تيره پښتو ادب او فرهنګ د سقوط پير او مرحله ګڼل کيږي . خو د فولکلور پيژندنې ژوند او ښيرازه پس منظر د امير امان الله خان او بيا له هغه راوروسته دور کې راپيليږي د اعلحضرت محمد ظاهر شاه (۱۳۳۰ – ۱۳۵۲) د ده د تره زوي جمهور کېدل (۱۳۵۲- ۱۳۵۷) او له ۱۳۵۷ بيا تر ۱۳۷۰ مو کلونو کې منظمې فولکلور ځيړنې او ټولنې شوي دي . د اروښاد اکاډيمسن محمد صديق روهي صاحب (۱۳۶۸ کال) په وينا (دفولکلوري مواد و راټولونه نه يوازې د اکاډميک انټرست (مينه والی) او علاقه مندۍ له مخې پيل شوه بلکې د هيواد پالنې او دملي تشخيص احساساتو هم پکې هم نقش درلود ، فولکلوريستانو زيارايسته چې فولکلوري اسنادو معلومات د ورکېدله خطر نه بچ کړي .) دغه کار او دغه روحيه او دغه مينه والی نه يوازې د پښتو ، فارسي فولکلور د غنامندۍ لړۍ ده بلکې تر دې د مخه لويديځوالو او ختيځ پوهانو داسې تجربې هم کړې دي .
ځکه نو لومړی لازمه ده د فولکلور د پس منظر او خوندي کولو په برخه کې د لويديځوالو او ځينو ختيځو پوهانو نظريات راواخلو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د فولکلور په برخه کې د لويديځوالو او ختيځو پوهانو نظريې :

لويديځوالو او شرقي پوهانو د خپل ادب او فرهنګ د بډاينې او ښيرازۍ لپاره په هر وخت کې تلپاتې ګامونه پورته کړي دي .
لومړۍ به دلته د لويديځواو بيا به د شرقي پوهانو نظرې راوړو ، يعنې دا چې څنګه فولکلوري راټولونې شوي دي .

۳- الف – د لويديځو پوهانو په نظر :

د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره غربيانو يا لود يځو پوهانو په خپلو ليکنو کې وکارو له . ډبليو – جي ټامس (W.J.Thoms) لومړنی غربی يا انګريزو، چې د ۱۸۴۶ م کال په اکست کې يې په خپلو ليکنو کې د فوکلور (Foklore) کلمه استعمال کړه . خو تر دې د مخه په پنځلسمه او شپاړسمو پيړ کې د يونانی (Greece) او ېوم (Uoom) پوهانو يعني هيروډتس ، ليوی او پلانينی او په اتلسمه پيړۍ کې انګليسي رابرت هم فولکلوري څيړنې کړې وي . اصلي خبره دا ده چې انګليسانو فولکلور راټولنې ته ډېره ياملرنه وکړه او آن (Folklore Society) ټولنه يې هم جوړه کړه . له دې راوروسته د فولکلور ريکا ډ په نامه يوه مجله هم را منځته شوه . د فولکلور ژورنال (The Folklore Journal) هم رامنځته شو ، (دغه ژورنال او فولکلور مجلو په انګلستان کې د فولکلور ټولونې او خوندي کولو کال ګړندی کړ او ځکه يې نړيوال شهرت هم موند) (۲۷: ۱)

د فولکلور د راټولنې اړتيا د ټولنو کار او اړتيا ده . د (فولکلور پيژندنه) اثر نامتو ليکوال اروانباد محمد صديق روهي دخپل کتاب په (۳۸) مخ کې ويلي دي : (..په او ولسمه پيړۍ کې په اروپا کې د فولکلور ټولونې په برخه سيستماتيک او شعوري کارپيل شوی دی جان ابری (۱۸۸۶- ۱۸۸۷) او هنري بورن د خلکو يو شمير خرافات او دودونه وليکل او له دې وروسته (جان براند) او نورو پوهانو په نولسمه پيړی په آلمان کې لکه يا (ياکوب ګريم) او د ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروور (ويلهلم گريم) او نورو د فولکلور پيژندنې او راټولونې په برخه کې کار کړ دی) (فولکلور پيژندنه ، ۳۸ مخ) .
ترټولوښه خبره خو دا ده چې په غرب کې د فولکلور راټولونه د اکاډميکې مينه والی له مخې پيل شوې ده ، دا ځکه دوی (پوهانو) غوښتل چې دغه ولسي پانگه له ورکېدلو وژغوري . د ويلو وړ ده، چې فولکلور څېړنه او هغه خوندې کولو لړۍ په انگلستان ، جرمني فرانسې او نوراروپائي هيواد و کې محدود پاتې نه شوه او دنړۍ نور شمير هيواد ، ته هم ور وغزيده . ډير ژر دغه پخواني شوروي اتحاد ته ورسيده په پخواني شوروي اتحاد کې د شفاهي يا د عوامو ادبياتو) په نامه فولکلور ټولنې او څېړنې پيل شوې .د روهي په وينا (و . گ . بلسينکی دروسيې د نولسمې پيړعد د انقلابي دموکراتانو د فولکلور پيژندنې مؤسس گڼل کيږي . په نولسمه پيړۍ کې د روس روښانفکره او مترقي قشر و خلکو فوکللوريکو آرونو ته متوجه شول د هغو مثبت او روښآنه اړخونه يې له ايرو څخه پاک کړل او تيوريکي بنسټونه يې ورته کيښودل د شفاهی ادبياتو او ښکلا پيژندنې په باره کې ډير کارکړي دی . د شوروي اتحاد وتلی ليکوال ماکسيم گورکې هم د (لفظي هنر) پيل په فولکلور کې لټولی دی. دغسې په اروپائي (لويديځوهيوادو کې نورې فولکلوري څېړنې هم شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۵)

۵- د کليوالی ماشومانه ښکار وسايل او توکي چې د مادي کليوالې کلتور يوه نښه ښه څرګندوی او دفولکلوري مواد و خونديتوب کی . (طاهر نواز . (روهي ادب : ۶۴۰ مخ)

فولکلور په خوندي کولو کې د ختيځو پوهانو هلي ځلي :

ختيځو هيوادونو کې د فولکلوري تمدن لپاره ډيره زمينه برابره وه او ده . ختيځ چې پو وخت د نړۍ د مدنيت اساس ګڼل کيده ، همداسي فرهنګي بډاينه يې هم د ارزښت وړ ده . که دا ومنو چې (افغانستان د لروغوني اريائي تمدن او د همدې نيمه و چه او بيا بلخ ، پامير ، هندوکش او د اوسيني افغانستان نوري سيمي هم د روښانه او لرغوني تمدن او بيا (فولکلور) در لودونکي دي ، د (پخواينوآريائيانو د ولسي پوهي اثار له هرڅه زيات په (اويستا) کي پاتي دي خو د محقيقينو ورستي تحقيقات وايي چې زموږ تر عصره رارسيدلي اريايي ولسي پوهه (فولکلور) د دوو سلسلو پاتي شوني دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د باختريانو له لارې چې همدغه ولسي پوهه (خصوصا د حماسي په ډول) له هر څه زيات د اويستا په متونو اغيزې کړي ، هغه يې اخيستي دي او زردشتي دين د عقايد و جز گرځيدلى دى .
۲- د ساکو او ولسي پوهه : د زردشتيانو د نظر يو اختلافات له امله د هغوي ولسي پوهې د اويستا متونو ته لار پيدا نه کړه خو له يوې مينې نه بلې ته نقل او وروسته له هر څه زيات په فارسي زاړه ادب کې منعکس شول دسارې په ډول رستم حماسي د فرودسي په شهنامه کې) (۷: ۱۲۱)
دغسې دهند په نيمه وچه کې که د خلکو پراخه عنعنات وگورو دميلونونو کالونه تاريخ لري . مثلا : د (هولي) په نامه لوبه او دخوښې ورځ چې هر کال د حمل په ۱۲ مه ورځ لمانځل کيږي ډير لرغوني تاريخ لري چې د(مقدس) په معناده. همداسي هم د خراسان زمين او اريانا د (سامانه) او نوري لوبې او فولکلوري موادو توکي يادولای شو .
دا خبره د فولکلور ادب او شعر په برخه کې هم کولاي شو . سر څيړونکی نصر الله ناصر د محمد نواز طاهر په حواله وايي (شعر او ادب د انسان طبيعی صفت دی نو که چيری موږ د دوي (پښتنو) د وجود قدامت تر دغه وخته تسليم کړونو بيا موږ د دوی په ژبه کې ادب د وجود نه هم منکريدی نه شو خو افسوس دی چې تردې وخته موږ ته د هجري سن نه آگاهو د دې ژبې د ادب څه آثار په لاس نه دي راغلي . د پښتو قديم شعر په ټپه يا مصرع ياديږي او وروپسې درزميه نظمونو ابتدا کيږي چې په مثال کې دامير کړور هغه مشهور نظم ورکول کيږي)(۵۸: ۱۴)
د فولکلورنو تصنيفونه هم شته خو موږ د اد نمونې په توگه معرفي کړ . د پښتو د فولکلور ټولونې په برخه کې محمد گل نوري هم ډيرمخکښ دی (ملي هنداره) د ده فولکلور ټولونې په برخه کې هلو ځلو نيجه ده ، نورې چې کله د خلکو مال راټول کړی دی نو د امانتدارۍ اصل يې ډير پکې مراعات کړی دی .
(ملي هنداره) کې نوري صاحب د (فتح خان بړيځي ، ښادي او بېو) مرد او نامرد زبزبانه ښاپيرۍ . موسي جان او ولي جان . مؤمن خان او شيرينو ، جلات خان او شمايله) فولکلوريکي خو عيني کيسې راټول کړي دي، دی دخپل کار شيوه داسې را پيژندندي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا مـــيانو څه ليــکلي ماکـــښسي دي
د ميـــنو ښې خوږې نارې پـــکې دي
نه زيادت او نه کـــمبود مې پـــکې کړي
د هماغه نکلـــچي دخولي جـــملې دي
دات کښې خـــلک په ډول ډول کـــړينه
څوک واى داسې څوک واى داسې يې نارې دي
که څه زياد يا کم غلط درسي (درشى) په سترګو
عـــفو غـــواړه دا دبـــل خـــولې دي
محمد ګل خان نوري له دغه فـــخر بس دى
لڅې کړې يې د پښتو خدمت ته پښې دي (۳۹:۱۷)

کله چې پښتو ټولنه پـه (۱۳۱۹) کال پـه کابـل کـې جـوړه شـوه نـو د : (پښـتو فولکلور تـه هـم خـاص ځاي وټاکل شو او د د غـې مؤسسې پـه اساسنامه کـې د فولکلور ټولنې موضوع هم شامله شوه) فولکلور پيژندنه ۵۰ مخ)

له پنځوسمو هجري کلونو (۱۳۵۰) را په دې خوا پـه عمـومي ډول او پـه ځانګړې توګه د پښتو فولکلور د راټولو په په برخه ډير کار شوى دى .

په ۱۳۵۱ ه . ل کال د وخت د اطلاعـاتو او کلتـور (اوسنى فرهنګ) د وزارت پـه چوکات کې د فولکلور ټولنه تآسس شوه ، د (فولکلور) په نامه مجله او د (قصه ها او افسانه ها) او (پښتني ملي اټنونه او نڅاوې) په نامه يې دوه اثر چاپ هـم کړه .

له ۱۳۵۷ ه . ل کلونو را په دې خوا د (فولکلور) د مجلې نوم په (فرهنګ خلق) او بيا په (فرهنګ مردم) واړول شو . له دغو کلونو را په دې خوا د فولکلور د راټولـو لو په برخه کې خواره واره کارونه شوي دي . دزيرې اخبار چې د علومـو اکاډمـۍ له خوا خبريده فولکلور د خپرونو ښه منبع ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د درېيم څپرکي د موضوعاتو لنډيز :

- د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۴۶ م کال کې ټامس و کاروله :
- د فولکلور پس منظر (شاليد) د بشر په تاريخ اوږدې او لرغونې جرړې لري آن په لرغونو يونان کې دتاريخ پلار (هيترودتس ، ليوی اوپلپنی) په لرغوني يونان اوروم کې د بشر د تاريخ برخه کې ليکنې شو دی .
- په اروپا کې په ۱۷ م پيړۍ کې د فولکلور ټولونې په برخه کې منظم کار پيل شوی دی.
- جان ايبری د لومړي ځل لپاره په ۱۶۸۶ - ۱۶۸۷ م کې د خپل وخت يو زيات شمير(خرافات او دودونه) راټول او د يوې مجموعي په توګه په (پوپليراتئ کويتيز) په نامه يې چاپ کړل او پدې کتاب کې دانګلستان د بزګرانو عنعنې اوموسيمي شعاير شرح شوي دي .
- جان برانډ هم په همدغو کلنو کې د فولکلور په باب ځينې اثار خپاره کړل .
- په جرمني کې په ۱۹ مه پيړۍ کې (ياکوب – ګريم) او د ده ورور (ويلهلم ګريم) د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکی څيړنې وکړې .
- د فولکلور د خوندي کولو په برخه کې د روس انقلابي ديموکراسانو هلې ځلې هم د يادونې وړ دي .
- و . ګ . بيلنسکي د روسي د نولسمې پيړۍ د انقلابي ديموکراسانو د فولکلور پيژندنې مؤسس ګڼل کيږي هغه د عوامو د بديعي تخليقاتو په برخه زاړه مواد راټول کړل .
- چرنيشفسکي (۱۸۲۸- ۱۸۸۹ م) شفاهي ادبياتو او ښکلا پيژندنې په باره کې ډير کار کړي دی او د ولس بديعي ايجادياتو په برخه کې يې نظر در لود چې بايد په مشخصه تاريخي قرينه (يوه منظمه برخه ورکړل شي) تر څيړنې لاندې ونيول او بايد شفاهي ادبيات او تاريخ ګډ سره مطالعه شي .
- ماکسيم ګورکي اونور (دوبروليويوف او پلخانوف) هم د فولکلور پيژندنې ځينې بنسټيز تيوريکي مسايل وڅيړل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

– فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې د هغو له جملې ناروی کې (هنريک ايبسن) په سويدن کې هلتن کاولوشي لاګرلوف(۱۸۵۷ م) چې په ۱۹۰۹ م کال يې د نوبل جايزه هم واخيسته د يادولو وړ دي .
– په ايران کې هم فولکلور څېړنې شوي دي . صادق هدايت (نيرنگستان) . (بف کور) او نورو اثار وليکل .
– په ريگوايد کې د نړۍ دپيدايښت اسطوره راغلي ده .
– په اريانا کې لومړنۍ فولکلوري لوبې (سامانه) او نورو مواد شته .
– په اريانا باختري برخه کې له د يشينو (غيرکوچي) څخه د اوستا مقدس متون را پاتې دي .
– د ساکو کېسې او د کيومرث لرغوني باختري اثار راپاتې دي . حتې د کيومرث افسانه بيا په منځنيو پيړيو کې په عربي او فارسي ادبياتو کې ډېره منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاريخ الرسل والملوک) يا د البيروني په (الباقيات عن القرون الخاليات) فردوسي په (شاهنامه) .
– البيروني ليکي : د کيومرث نوم (گرشاه) او (گر) په پهلوي کې (غر) ته وايي او ده په غره کې ژوند کاوه .
– په پښتو کې غر ، ورته وايې اوسني مثالونه لکه : سپين غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانی بڼه لکه گربند ، سپين گر .
– د کيومرث په باب اختلاف زيات دی ، ځينې وايي سام د نوح زوی له اولادې وو ،. او نوم يي اسيم بن لاورد و ، په نړۍ وگرځيده او په بې نوم شيانو يې نوم کيښود او د نړۍ په کرنه او و دانۍ کې يې زيارويوست ، ديرش کاله يې حکومت وکړ ، دزوی نوم يې (ميشي) د زوي ، زوي يې (سيامک) د سيامک زوی (فراواک) او دهغه زوی(هوشنگ) وو .
– د اريائي کېسو دويمه لړۍ کر ساکي افسانې راځي چې مهم اتلان يې رستم زال زرينه ملکه توميرس اونور دي .
– ساک لمر پرستان و او زردشتياو ورته په ښه نظر کتل فردوسي هم ياد کړي دي بزرگان و شيران زابلستان = همان نامداران کابلستان ...
– په پښتو کې د ساکو د (شيرک) کېسه ډېره مشهوره وه . دا هغه حماسه وه چې شيرک د هخامنشيانو د پاچا (دارا) په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ق.م) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې يوساکي ميترو په داسې بد حالت کې چې غوږونه او پوزه يې غوڅ شوي و دپارسايانو په سنګرور ننووت ، همدغه شيرک وو .

– شيرک پارسايانو ته چالې جوړ کړې و ، هلته يې د خپل قوم شکايات وکړ ، پارسايانو هغه ته دغچ اخيستلو لاره وروښوده . شيرک (۷) ورځې سترې کوونکی مزل کړي و او پدې اساس هغو له ده سره د مرستې وعده وکړه او دهغوی لښکر دښتي ته ووت ، خوپارسايانو ته دامعلومه شوه چې شيرک خپل ځان له بد حالت سره مخ کړی دی ، شيرک له دغه کار انکار وکړو او په وروستۍ سلګۍ کې يې وويل زه بريالی شوم ځکه چې دوي ، زما دهيواد والو (ساکو) د بې وزله نه يې کرکه کوله .

– په افغانستان کې دفولکلوري اثار اودخلکو د طبيعت ډير اثار او حماسي پاتې دي ، کندهار په خاوره کې د ځينې لوښو موندل ، په بغلان ، آيي خانم و ګندهارا يا اوسني ننګرهار (هډه) کې د لرغونو اثار وموندل او دغه راز په لسګونو يادونې موندلی شو .

– په پښتو ادب کې د لومړنيو حماسي اثارو شته والی لکه په ۶۶۱ ه کې د بابا هوتک شعرونه چې :

– په سور غربل راته نن اور دی وګړيه جوړ راته پيغور دی ....

– غښتيلو ننګ کړي دامو وار دی مغول راغلی په تلوار دی .....

– دا او داسې نور اثار د خلکو د طبيعت ښوونه کوي .

– فولکلور ټولونه د لومړي ځل لپاره خوشحال خان او د ده کورنۍ کړې ده بازنامه دستارنامه يا د صدر خان خټک (ادم خان او درانۍ ، درخانۍ) د يا دولو وړ دي د خوشحال خان (طب نامه) فضل نامه د ډيرو يا دولو وړ دي .

– د احمدشاه بابا له وخته رانيولې ، بيا تر امير شير علي خان ، امير عبدالرحمن خان حبيب الله په تيره غورځنګ ، د ظاهر خان ، داواد خان ، له ۱۳۵۷ تر ۱۳۷۱ ه ل کلونو د ټول افغانستان د فرهنګ او بيا د پښتو فرهنګ پالنې دوره وه .

– له ۱۳۷۱ ه . ل څخه بيا تر ۱۳۸۰ ه ، ل کلونو پورې په تيره د پښتو فرهنګ د زندۍ کولو پير او مرحله ګڼل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د فولکلوري مـوادو راټولونـه نه يـوائې د اکاډميک انترست (مينـه والـې) لـه مخې پيل شوه ، بلکې د هيواد پالنې او دملي تشخيص احساساتو هم پکې رول در لود

- هغه تصنيف چې محمد قدير تره کي په کابل مجله (۶۳) گڼه او شپږو کال کې خپور کړی د فولکلور د ويشلو په برخه کې ډير غني دی .

- ملي هنداره فولکلوريکې کيسې (فتح خان بړيځي ، ښادي او بيبو . مرد او نامرد ، زبربانـه ښاپيری ، موسي جان او ولـي جـان ، مؤمن خان او شـيرينو ، جلات خان او شمايله ډيرې د يادولو وړ دي .

- دپښتو فولکلوريکو مـوادو د راټولولو ښه مـوده د پښتو ټولنې لـه راجوړيدو (۱۳۱۹ ه .ل) را په دې گڼل کيږي .

۵ – د دريم څپرکي پوښتنې :

۱- په لويديځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهيږئ ؟

۲- په ختيځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهيږي ؟

۳- په لويديځ کې د لومړي ځل لپاره چا د فولکلور کلمه استعمال کړه ؟

۴- د اريايانو له جملې نه چا لومړنۍ فولکلوريکې هلې ځلې کړي دي ؟

۵- په ختيځ کې کو مو مؤسسـو د فولکلور د راټولولو پـه برخـه کې هڅې کړي دي ؟

۶- د پښتنې فولکلور لپاره چا د لومړي ځل لپاره کار کړی دی ؟

۷- د خوشحال خان مشهور فولکلوري اثر څه نوميږي ؟

۸- د فولکلور کوم تصنيف چې محمد قدير تره کي وړاندې کړی دی راواخلئ ؟

۹- کومو مؤسسو په افغانستان کې د لومړي ځل لپاره د فولکلور راټولولو تـه ملاوتړه له ؟

۱۰- د څو فولکلوريکو مجموعو نومونه واخلئ ؟

۱۱- د فولکلور راټولولو لپاره که چا مشخص کار کړی وي نوم يې واخلی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

۱- پښتوفلکلوريک ادبيات:

فولکلور دپښتو اد بياتو يودرنه اورنگينه برخه ده .
پښتو فولکلوريک ادبياتو د نوروارخونوپه څير خورالويه برخه جوړوي د اروابښاصديق روهي په وينا اکثروپښتنوليکوالود (فولکلوريکوادبياتو) پرځای د (ولسي ادبياتو) اصطلاح منلې ده. په هرصورت د فوکلور يا فولکلور کلمه خود نولسمې پيړۍ خبره ده ، مگر د خلکو معنوي هستي اوشتمني يعنې ولسي ادبيات او دودونه خود دوی له ژوند سره هم گامي دي اوممکن د ((خلکوعنعنې اودودونه دهمدوی دژوندهمزولي هم وي)) پښتوفولکلوريک ادبيات او ولسي شتمني د همدې لوی ولس ما ل دی د ((فوکلورحاملين خلک دي اوخلک د سن ، طرزفکراوټولنيزدريځ له مخې توپير لري مثلاً : مشران اوسپين ږيري د لنډ و کېسو ، متلونواواخلاقي افکارولرونکي حاملين دي .)) (۵۲- ۶۶) له همدې امله پښتو ادبيات هم يوه ستره لر غونې شتمنې ده. د پښتون قوم دوگړني ادب په برخه کې (جم ډارمستسر) په خپل معروف اثر(دپښتنخواد شعرهاروبهار) ۱۴- ۱۵ مخونو کې وايې چې : ((وگړني ادب اصيله چينه لري ...دخلکوله دې سندرونه دپښتنود دودونواوژوند باب لوی مطالب ترلاسه کېږي اود دوی دژوند رښتنی انځور دی .)) (۶۸- ۱۵۴) دپښتنوفولکلور که مادي دی که معنوي او ادبيات که په نظم کې دي اوکه په نثرکې داټول د دوی دټولنيزواړيکو، عنعنواو دفکرد طرزمحصول دي ، له همدې امله : ((دولسي پوهې لمن ډيره ارته اولويه ده ... دنظم اونثرپرخه په هره ټولنه کې شته ... منثورفولکلور (ولسي ادب ، ولسي پوهه) په يوه ټولنه کې دهغې ټولنې هغه کېسې (متلونه ، نکلونه) اونور منثورمواد دي چې پکې رواج لري .))منظوم فولکلوريې ولسي سندرې دي چې په بېلوبېلوقسمونواوژانرونوسره ليدل کېږي يربېره پردغودووبرخويوډول منظوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزمه فولکلوریک ادب هم شته چې په پښتوکې يې ښه مثال کېسې اومتلونه دي ...
لکه : وه توري مرغۍ په اوبووهي بوزۍ ...
توره توره تله = د دووتر مینځ ولګیده ... (۳۷:۱۲) دپښتو فولکلور لمنه خو خوراپراخه ده ، موږبه په لنډ ډول د (پښتوفولکلوریکو ادبیاتو په (شکلي اومحتوايي) اړخونو رڼا واچووواو دابه وښتوفولکلوري ادبیات په لاندې ډولونوموجود دی :
الف- فولکلورپه شفاهي ډول
ب- فولکلور په عنعنوي توګه
ج- فولکلوردنظم اونثرپه بڼه
د- دفولکلورجوړوونکي ډيرځله معلوم نه وي .(ولس)
و- فولکلوردیوه کلتور دجزپه توتوګه له هرولس سره شته .
هـ - دپښتنوفولکلورد دوی دکلتوریوه ستره برخه جوړوي .
همدارنګه پښتو (فولکلوریک ادبیات)په دوه کالبونو (نظم اونثر) کې ځان څرګندوي زموږ د هیوادتکړه فولکلور پوه محمد قدیر تره کي دفولکلور یکوادبیاتو د تصنیف په برخه کې خورا دارزښت وړ نظریات وړاندې کړي دي .
نوموړي فولکلور په دوو(معنوي اومادي) پرخوويشلی دی چې موږ یې تر (معنوي) برخې لاندې دپښتو لولکلوریک ادبیات راوړو:
نوموړی په کابل مجله ، ۶۳ ګڼه ۱۳۱۵ کال کې لیکلي و:

معنوي برخه

لومړی : ادبیات
۱- نظم : دشعرډولونه ، طویل بحر، رنګارنګي ملي سندرې .
۲- نثر: کیسې ، حکمتونه ، معماوې اوکیسې (چستانونه)... (۴۴)
دپښتوفولکلوریکوادبیاتوپه معنوي برخه کې معمولاً دا دوه ډوله (نظم او نثر) تر ستر ګوکیږي.د دغو ادبیاتو زمینې او زیرمې ټولې په ولس کې وي ، د یو لیکوال خبره :
(په پښتو کې دشفاهي ادبیاتو د پراخو زېر مو شتوالی له هنر او ادبیاتو سره زموږ د ولس دپراخه پرګنو د مینې ښکارندويې کوي او دا راته شي ،چې زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک که په پراخو سوځنده د ښتو او ناپایه بیدیا وو کې په ډیره ابتدائي بڼه ژوند کوي او یا په غرونو او درو کې اوسيي – که بيسواده دي او ديا د نوي تمدن له بریا وو ليرې پاتې شوي دي خو هنري ذوق لري او خپله تنده د ځينو داسې سندرو او نورو هنري – ادبي توکو د ایجاد او خورلو له لارې خړوبوي ...) (**۵۳** – ص)
د پښتو فولکلوریک ادبیاتو هر ادبي ژانر * (ډول) د ځان لپاره ځانګړې بڼه یا جوله لري همداسې یې مضمون او منځپانګه هم درواخله ....
ځکه خو په شکل او مضمون کې د نورو ولسونو له ادبیاتو څخه ځانته جلا لاره او ځانګرې رنګ ، خوند او مضمون لري . د مثال په ډول :
د مضمون له پلوه ښتو متلونه یو خاص یا ځانګړې . زبردستي لري هغه مطلب او مضمون چې په پښتو متل کې پروت دی ، فارسي ، عربي ، هندي او یا نورو ژبو کې نه ليدل کيږي لکه : په فارسي ،. دري متلونه کې وایې : (نیم نان – راحت جان – تاکه مېچله بچلان – آفتې نرسد گوشه تنهایي را – گردن نرمه شمشېر نه بریده) ... او نور .
خو په پښتو کې له پورته متلونه سره ورته او یاهم معنی متلونو کې بل ډول روحیه پرته ده ، لکه : (یا مور یا مړ – بلا په مخ وهلې ښه ده) د (نریا ترپ وي یا خرپ) اوښ په بډه نه وهل کيږي) ... او همدارنګه ډیر نور متلونه ولسی ادب ځانته روحیه او مضمون لري دغه مضمون د پښتون ولس له طبیعت سره سم په متلونو او نورو ادبي ډولونه کې ښان څرګندوي او بېلا بېل مضمونونه لري دا درسته ده چې د مضمون او جولې له پلوه څه مشابهتونه یا ورته والی هم ليدل کيږي ، مګر هر ولس ځانته جلا ادبیات لري .یو بل مثال : په ترکمني متل کې راځي : (آته مالینه گوزتیکن او قوسیز عالر) ترجمه (څوک چې د پلار شتو ته سترګې نیسي بې علمه پاتې کيږي .) په پښتو کې : چې په خپله میره نه یم = نوبه فخر په باباکوم ترکومه یا ترکمني(آته انه نینګ ګونی او غله ن بیله ن غیزده او له رینګ ګوني داغ ن دوز ده) (۱۸– ۸) ترجمه –(دومره چې د مور او پلار زړه په اولاد خوږیږي هغو مره د اولاد په هغوی نه خوږیږي . په پښتو کې : (د مور او پلار زړه په اولاد په کاڼي ، بوټي) (۳۶– ۱۶) .همداسي د شکل (بڼه) له پلوه هم پښتو شعر او متل د نورو ژبو له اشعارو او متلونو توپير لري مثال : لنډۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ژبې یو جلا ژانر او صنف دی د بڼې او مضمون خوند او رنګ یې بالکل جلا دی ، لکه :

ما وې له غمه به دې مړه شم   مرګ په نیتېه دی د روغژنه شومه مینه

- پښتو لنډۍ ته ورته په (جاپانی) فولکلور کې د (هایکو) په نامه څه شته چې اوس اوس پښتو ادب ته هم څه راغلي خو چې څومره چسپ لري او کنه نو وروستی خبره ده ، مګر دومره به وایم که (هایکو) په فورم کې پښتو شاعر او شاعره څومره تمرین وکړي خو زموږ مال نه شي کېدای . ځکه د پښتون ټبر له فطرت او طبیعت څخه سرچینه نه اخلي .

*ژانر : فرانسوی کلمه ده، دډول اونوع په معنا ده.

*

شکل(۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژانر : په لغت کې ډول ، صنف ، ټيپ ، بيلګه وايي . او په ادبي کره کتنه کې ژانر د ادبي اثارو پر جلا ټيپونو يا کټګوريو باندې دلالت کوي چې د جلاوالي معياريې فورم (شکل) يا تکنيک دی . (روهي – فولکلور پيژندنه ۱۵۶ مخ) کوچيانی کلتور او ژوند برخه انځوروی . (سيال کاکړ . پښتني فولکلور : ۱۳ مخ)

فولکلور ځانګړتياوې:

پښتو ادبيات او بيا فولکلور يولړ ځانګړنې لري ،چې له نورو ادبياتو را جلا کيږي .

(کابل افغانستان سلطنت بيان) د پښتنې فولکلور په برخه کې يوه مهمه قيمتي خزانه ده ، چې تر اوسه يې بيلګه نه ليدل کيږي الفستن په کتاب د پښتو د بيلا بيلو قومونو فولکلور او د هغو ملي کرکترونه په مفصله توګه بيان کړی دی . د پښتوخويونه ، دودونه ، خيرې، کالي ، انګيرنې ، تولنيز او اقتصادي حالت ، د دوی خوراکونه ، لوبې خرافې افکار د اداري طرز ، شعاير ، عقيدې او باورونه ټول څيړلي دي . پښتني فولکلور د پښتنو د ژوند ځلانده هنداره ده، چې په دغه هنداره کې د دوی د ژوند ټول اړخونه مخ ښکاره کوي ، الفستن د پښتني مادي فولکلور لکه (د کورونو د جوړښت طرز ، سامان او افزار ، د جنګ آلې او .. بيان کړي دي . په دغه کتاب کې د ټولنيزو پاټکو (طبقو) طبقاتي توپيرونو او کلتورنو په ګډون تاريخي ، جغرافيوي اتنوګرافي * او سوسيو لوجيکی * هرراز موضوعګاني څيړل شوي دي . د پښتو عام کرکتر يوه بله موضوع ده چې په دي کتاب کې يې لنډيز وړاندې شوی دی په اتنوګرافي ، يا باستان شناسي ، لرغون پيژندنه ده هغه اثار چې دوختونو په اوږدو کې پيژندل او ساتل کيږي .

* تولنيز پيژندنه ده چې په هغه ټولې ډلې په علمي توګه ژوند کوی . يوه برخه کې داسې راځي : (د پښتنو کرکتر چې په څو کلمو کې لنډ شي نو د دوی عيبونه : انتقام ، رخه حرص ، چور او سر زوي دي خو له بلې خوا په ازادی مين دي . خپلو ملګرو ته وفا داردي په لاس لاندې خلکو زړه سواندي لري ، ميلمه پالونکي دي ، زړه در دي او سخت سري دي ، کم خرڅه هم دي ، خواريکښ دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

، احتياط کار دي او نورو گاونډ يانو ملتونو په تناسب خطا (ايستلو) دسيسې او فريب ته لږ زړه ښه کوي . د پښتو کلتور او بيا فولکلور له نورو گاونډو جلا مطالعه کېداى شي پښتانه د ژوند په ټولو برخو کې له نورو قومونو جلا او ځانته لاره او خصوصيات لري . د پښتني فولکلور د خصوصياتو په باره کې له لرغونو وختونو څخه تر نن ورځې پورې ډير مواد لاس ته راتلاى شي .
دپښتون (پکت ، پښت) قوم د ملي کرکټر په باره کې په ډيرو کتابونو کې د هغو له جملې (ريگوايدا) ، (سام ويدا) ، مچوريا) او د نړۍ د ستر مورخ (هيرودتس) په ليکنو کې يادونې شته . انگيريزي ختيځ پوه (مکنزي) د ساکو قبيله د پښتنو يوه پياوړې څانگه بولي ، د دوى افسانې د پښتني فولکلور ډيرې لرغونې بيلگې گڼل کيږي . اروابښاد دوست شينواري په خپل معتبر اثر د (پښتو د ولسي ادب لارې) کې وايي (دساکي اتلانو په جمله کې يو هم رستم دى .. هغه د عربو د تيري کونکو سره ديوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوى دى . او د (يادگارزريران) او (درخت اسوريک) پانياني قصيد وکې هم دغه نوم قيد شوى دى . د فرودوسي صاحب په شهنامه کې هم د دغه واکمن يادونه شوې ده ، د پښتو دولسي ادب لارې ليکوال د (شيرک) نوم هم راوړي چې دا په پښتنو قومونو کې يو معمول نوم دى ، هغه زياتوي . (دساکو ډيرې حماسې لرغونو مؤرخينو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې يوه هم د(شيرک) حماسه ده چې بولين د(جگړې چلونه) په نامه په خپل کتاب کې درج کړې دى . همدا ډول ډيرې نورې عنعنې او دودونه شته چې د پښتني فولکلور څرگندونه کوي . ميړانه او او قاداري يو بل اصل دى چې د پښتنو کلتور لا برجسته کوي . په دويمه ميلادي پيړۍ کې لوکيان د ساکو دروحيې په باب ډيرې نورې کيسې ليکلي دي ، او د ساکو د متل پې را اخيستي دى چې په کې ويل شوي و : له دې زيات خجالت نشته جې په دوستۍ کې څوک خاين څرگند شي ، (دولسي ادب لارې -۱۲ مخ) لوکيان د ساکو د ښځو له زړه ورتيا هم غربيږي او د ملکې زرينې) په باب ليکي : دساکو ښځې ډيرې زړه ورې دي او له نارينه و سره يو ځاى له جگړو کې گډون کوي شيرک : هغه څوک و جې د (هخامنسيانو پاچا لومړى دارا په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ق م) کې پداسې حال کې جې پوزه او غوږونه يې غوڅ شوى و د پارسايانو په سنگرونو ورننوت او د خپل قوم له لاسه يې شکايت وکړ خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکا يې په خپله کړي و مګر د هغوی د غو لولو لپاره دا کار کړی و هغوی يې دښتې ته راويستل او هلته له لوږې او تندې مړه شول . زرينه د ساکو يوه ډيره زړه وره او توريالۍ ښځه وه چې د خپل هيواد استقلال يې وساته او ډير ښارونه يې ودان کړل د دې له مړينې وروسته د دې قبر د هرم په ډول جوړ شو او يو سلو پنځوس متره لوړه وو او په سريې د سرو زرو مجسمه درولې ده . که د لرغونو دورو اثار وګورو د پښتو د فولکلور په پاب زيان معلومات تر لاسه کېداي شي (ابوريحان البيروتي) په خپل يو اثر (الباقيه عن القرون الخاليه) کې د پښتنو د فولکلور په باب څو په زړه پورې ټکي ليکلي دي ، لکه :

(هيوان تسانګ چيني سياح په ۶۳۲ م کال افغانستان ته د خپل سفر په ترڅ کې د پښتني سيمو د فولکلور او(بابر) هم د پښتنو په باب جالب ټکي بيان کړي دي د سيفي هروي (تاريخنامه هرات) د مسيحي سياح) (بصيرت نامه) د اخوند درويزه (تذکره الابرارو الاشرار) هم د پښتني فرهنګ په باره کې ډير مطالب خوندي کړي دي) فولکلور پيژندنه (۱۴۹ مخ)

د پښتو فولکلور په عامه مانا د پښتني ټولنې د تکامل لارې ، د خلکو د تجربو له سرچينه څخه چينه رااخلي ، د (پښتو ولسي ادبيات په لوی سر کې په دوو برخو بآندې ويشل کيږي:

۱- منظوم ولسی ادبيات

۲- منثور ولسی ادبيات

په منظمو اثارو کې جلا صفتونه او ډلې شامليږي او همدارنګه منثور آثار هم بيلا بيل ډولونه يا ژانرونه * لري چې موږ به په لنډ ډول دغه صنفونه او بيا د هغوی هندسي جوړښت وکاږو :

داسې چې هر ادبي صنف ځانته بيل بيل ډول لري، بيل بيل مضمون هم لري که څه هم په ادبي اثارو کې ډير ځله مضمون ورته والی شته خو دبڼې يا جولې له مخې هر (ډول) بيل سکښت لري . دلته به موږ لومړي د (نظم) تر سر ليک لاندې صنوفونو او بيا به د نثري صنفونو نومونه واخلو او وروسې به د هر نظمي (ډول هندسي جوړښت او (نثر) حدود او جوړښت وځلوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی – نظم :

د نظم تر سر ليک لاندې :

۱- لنډۍ ۲- سروکۍ ۳ بآبولالې ۴ – داتڼ نارې ۵- د ماشومانو سندرې ۶- د ميندو سندرې ۷- تاريخي نارې (چاربيتي) ۸- منظوم متلونه ۹ – کاکړۍ غاړې ۱۰- برغازې ۱۱- سلسلې ۱۲- پړاکې ۱۳- د ښآدۍ بدلې ۱۴- ساندې ۱۵- چغياني ۱۶- غزل ۱۷- ځلورريځي ۱۸- بدلي ۱۹- ږغونه ۲۰- د متروکو کسرونه ۲۱- بگتۍ ۲۲- لوبې ۲۳- داستان (بدله) ۲۴- مقام (رباعي) ۲۵- انگۍ ۲۶- د بي بي دستي سندرې ۲۷- دنکلونو نارې (غږونه) ۲۸- سنځر خليې نارې ۲۹- کيسۍ ۳۰- سوزخاني او نور ولاړ شو د نظم د پورته ډولونه په عامي (عامو) او خاصو) سندورهم ويشو لکه :

الف عامې سندرې :

۱- لنډۍ ، سروکې ، داتڼ نارې ، د ماشومانو سندرې ، دميندو سندرې ، تاريخي نارې دبي بي دستي سندرې ، کيسي (منظومي) منظوم متلونه ، غاړې (کاکړۍ) برغازې ، سولې ، سلسلې ، بلندې ، پړاکې ، فالونه ، د ښادۍ بدلې ، ساندې ، چغياني او .... چاربيتې ، بدلې لوبې ، ږغونه ، د مروتو کسرونه ، بگتۍ ، لوبې ، داستان (بدله) مقام (رباعي) او نور ازاد ولسي شعرونه يادولاړ شو .

دويم : منثور ولسي ادبيات :

متلونه ،نکلونه ،وړې کېسې ، توکې ، بولنې ، تکېه کلامونه ، روايتونه ، دعاوې او ښراوې ، متشابهات ، رمزونه ، فالونه ، کتابې او ....

د پښتو ولسي ادبياتو لنډه پيژندنه او هندسي جوړښت :

الف – د پښتو ولسي شعر هندسي جوړښت او تقطع (شننه) د پښتو فولکلوريک يا ولسي شعر ښه ځانته خاص هندسي شکل لري چې موږ په يې په ترتيب خو لنډ ډول سره دلته راوړو ، زه به هڅه کړم چر په ډير لنډ ډول د هر (صنف) د نوم تر مخې دهغه ديو عملي مثال او بيا جوړښت په شکل کې ونيسم لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول – لنډکۍ (Landakay) :

لنډکۍ له لنډۍ سره توپير لري ، مګر بيا هم ورنږدې ده دا ځکه چې د لنډۍ دويمه مسره (۱۳) او د لنډکۍ (۱۴) سيلا به ده : (د پښتو د ولسي ادب دغه له نظره لويدلې برخه د پکتيا په ولايت کې اوس هم ژوندۍ ده او دا يو ډير لنډکۍ او خوږ شعر دی چې تر اوسه پورې پې دپښتو په ولسي ادب کې انډول نه دی ليدل شوی او د پښتو په ولسي ادب کې له دغه شعرنه لنډکۍ شعر نه لرو ، دا ځکه د کاکړو د غاړو د دواړه مسريو سيلابونه معمولا (۱۶) ا د لنډۍ دواړه مسرې دوه ويشت سيلابونه، دي خو دا شعر يوازې يوه څوارلس سيلابيزه مسرۍ ده نو ځکه د لنډکۍ نوم غوره ورته وبلل شو)

د لنډکۍ پای لکه د لنډۍ غوندې (ونه ، ينه اومه) سرته رسيږي پوره تفصيل يې په بل ځيرکي کې وګورئ : لنډکۍ يوازې يوه مسره لري خو دسندرو يلو په وخت کې لکه د سروکو په شان له نورو سره غبر ګيږي لکه :

ګل لالی يې راوړ لکه ناوې په ډولونه
ګلالی مو ورک مور يې جومات کې لټوينه

هندسي جوړښت :

الف

الف ××××

الف ××××

الف ××××

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
ګل	لا	لی	يې	را	وړ	ل	که	نا	وې	په	ډو	لو	نه

۳- سروکې (Saruke) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

سروکي: ځينې خلك ورته (نيمکی) هم وايي. دسروکی مکمل اوبشپړونکی لنډی دي. سروکې يو بيت يعنی دوه مسرې لري اوډيرځله لومړی يې تردويمې اوږده وي، لومړی سروکې ويل کيږي اوبياټيکی وراچول کيږي (۱۲۴).

سروکې خو پنځه ډوله دي ، هندسي بڼه يې هم يو ډول نه ده .

۱- لکه : له کوره راوتې د نجونو په ټولي کې = پرتوګ دې ليکې ليکې

A A

په تور وربل کې دې ټومبلې زيړې ګلې په څنګ تېريږې ګلې

B B

يا : چې لومړی مسره يې (۱۳) او دوه يمه يې (۷) سيلا به وي . لکه :

جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه اور بل يې ړنګوينه

چې دديدن نصيب يې نه وي اوربل يې ړنګوينه

په يوه کوڅه کې سره وړاندې وروسته شينه اوربل يې ړنګوينه

جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه اوربل يې ړنګوينه

هندسي جوړښت :

الف الف

الف الف

۲- هغه بيتونه چې لومړۍ مسره يې (۱۴) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي ، لکه :

ته شوې رانه پاتې زه پر دې وطن ته لاړم خپه يم ځکه ژاړم

الف

يا : ټکه غرمه ده اوس راوځي غونډه منډه د سمال وهي په ټنډه

ب ب

يا : داغونډه منډه ځواني ما سره بدله کړه پا څه ډيوه بله کړه

ت ت

جلکۍ وديږي په سپين مخ يې وانښکې ماتې شوې جار وطنه ياتې شوې

الف الف

۳- بيتونه :چې لومړۍ مسره يې (۱۵) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلک = ته يې شنه کوتره زه يم باز دګړنګو جلکۍ   ورږم دې په پنجو جلکۍ
الف   الف

جلۍ – ځان به سينګآر کړم مازديګرۍ ته زه درځمه   تور لونګ به وټومبمه
ب   ب

۴- هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې ديارلس او دوه يمه يې شپږ سيلا به وي لکه :

ګودرته راشه خو له به در کړم مازيګرکې   ودريږم په څادر کې
الف   الف

يا :

دزيړو ګلو څانګې مه نيسه ماتيږي   زړه مې په بديږي
ب   ب

يا :

ته چې د خيال خندا کوي ما به ملنګ کړې   ډير به مې بدرنګ کړې
ج   ج

۵- هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې (۱۴) يا (۱۵) او دوه يمه مسرۍ يې شپږ سيلابه وي لکه:

تا به ليونی کړم که زه ډير توره ومه   ځان چې جوړومه
الف   الف

آيينه رنجورمه راکړه موري سترګې تورومه   يار خوشحاله ومه
ب   ب

يا : ټول ووړ کې به مړه شې ، ستا په سرد ګلوونې   توغې کبر جنې
ج   ج

(غرنۍ سندرې له (۱۵۴- ۱۵۱) مخونه .

۴- کاکړۍ غاړې *kākari γāre*

کاکړۍ: ته کاکړۍ غاړې هم وايي، لکه لنډيو غوندې دپښتنو ولسی ادب برجسته صنف دی. د(نارو)، (لنډيو) او (غاړو)په نامه هم ياديږي شاعريې معلوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه وي په ګډه هم ويل کيږي. کاکړۍ، هغه ولسي شعر دی، چې غنی او دفورم له پلوه مثنوي غوندې وي.
د کاکړۍ فورم لکه مثنوي غوندې دی ، د مضمون له پلوه ډير ډولونه لري لکه :

سپينه خو له په خندا خاندې — مازديګر دې کړ راباندې

الف — الف

يا : شين خالی قدم په وروکه — پيکي پورته د خالو که

ب — ب

يا : مخ را کوږ که تکې سپينې — تو يوم د سترګو وينې

ج — ج

اوس مې خوږ شي باړ خوګان جانان — پرغابـــو درد کـــي د

د — د

۵- لنډۍ (Landay) :

لنډۍ: دپښتو دولسي سندرو يوه ستره او مهمه برخه ده او مخصوص جوړښت لري. لنډۍ غير مقفی او عروفی شعر دی چې لومړی مسره يې(۹) او دويمه يې (۱۳) سيلابه وي. په دينه او ونه ختميږي وايی چې دغه نوم له لنډی مارنه اخيستل شوی،هغه هم زورور او دشعر داډول هم قوی مغمون او ډير خوندلري.لنډۍ ځانته فورم (بڼه) اومحتوا لري . هندسي شکل يې هم له نورو فورمونو سره توپير لري لنډۍ د پښتو يو طبيعي او فطري شعر دی ... لنډۍ يو خاص طرز او ځانګړی وزن لري (۵۲) لکه : سترګې کچکول کړه ديدن واخله ملنګه ياره بهانه راغلې –يمه

شنه : الف — ب

يا : مور يې په کلي شړومبې غواړي — لور يې په سپينه روپۍ خو له نه ورکوينه

الف — ب

شتنه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
ستر	ګې	کج	کول	کړه	دي	دن	واخ	له

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
مه	لن	ګه	یا	ره	ب	ها	نه	را	غ	لې	ي	مه

یا: داهلکان دې ځوانیمرګ شي مینه یې پرېښې په فیسبوک لوبې کویته

۶- بابو لاله (*Bābolāle*) :

دشځو لـه خوا جوریږي او ویـل کیـږي. بـابولالې پـه ولسـي سـندروکې مخصـوص جوربښت لري. له دریو بیلوبیلو ټوټوجوړه شوې وي اوکله دوې مري لـري. پـه واده کې ویل کیږي.

دا هم د پښتو فولکلوریک شعر ځانګړي ډول (فورم) دی او جلا هندسي جوړښـت لري .

لکه :

د موږ د ناوې څومره بوک تندی دی ———— الف
آرمان مې د ماما داشین پټي دی ———— الف
x x x

یا : ښه شوې چې د شنو ونو را تیره شوې ———— الف
آبادې په پیسو شو ته یې هیره شوې ———— ب
(پښتو ځانګه : ناجیه وردګ ، ۱۳۸۵ کال)

شنه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
ز	موږ	د	نا	وې	څوم	ره	بوک	تن	دی	دی
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
ار	مان	مې	د	ما	ما	دا	شین	پ	ټی	دی

۷- فالونه : (*Fāluna*) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

فال هم د ولس مال دی ، دا کثرو فالونو لومړۍ مسره يې لنډه او دويمه يې اوږده وي .

او کله هم دواړو مسرو سيلا بونه سره برابر وي ، ډير ځله دوه او ځلور مسرۍ وي .

۱- دوه مسره ايز فالونه : چې لومړۍ او دويمه مسره يې اته . اته سيلابه او دوه يمه يې هم اته ده لکه :

د پاسه مسله راله (راغله) پر کل عالم خوره راله (راغله) (۴۲ - ۸۰)

هندسي بڼه :

۲- ځلور مسره ايز فالونه :

د جنت په منارې سور چرگ وهي نارې
شير د خدای تېرېږي خلکو کانـدي ننـدارې (پښـتنې فولکلور-۶۹ مخ)

الف الف
x الف

۸- د بي بي دستي سندرې (Bibi daste sandare) :

مراد والا ښځې يې وايې ، محدودي دي لکه :

د دوهي ملنگۍ سر دې وې تور دی سر مې داسې تور دی پر موږ هم
ښه لوی دين د محمد رسول الله لا الله الا الله محمد رسول الله

هندسي جوړښت :

الف ب
ج
ج

لومړۍ نيمه مسره (۱۲) دوه يمه (۹) دريـيمه (او) څلورمه (۱۴) سيلابه ده .

۸- سولې* (Sole) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوده او خوشحالۍ په وخت کې ویل کیږي ، دویلو په وخت کې یې ډلې جوړیږي ، طنز* ور کې وي .
لکه :
۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې وکمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې
۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم زه پلانی نه کومه

۱۵ - په خدای مې دې قسم وي پر ما لوی دی
که یې
وکمه : (سیال کاکړ فولکلوري سندرې ۳۲- ۳۴ مخونه)

لومړۍ نیم بیتی یې (۱۵) او نوریې (۱۶) سیلابه مسرې دي .
* سولې : مراد ترې (شولې) ده د ور یجو تا ټکول شوې بڼه .
* طنز : هغه هنرمندانه وسیله ده چې انسان هغه په واسطه ترټولو بد فکري حالت او خپل حالت د الفاظو په کالب کې له ویري پرته بیانوي ، فکاهي یا فکاهیت یا له خندا ډکې خبرې هم دي (۵۶ :۱۱)

هندسي جوړښت :

الف	الف
الف	الف

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف الف

شنه :

سولې د وزن او هيجاو د شمېر له مخې سره يو شی دی ، لکه دمثنوي په څېر بېه لري .

لاندې شتنه وګورئ .

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	١٣	١٤	١٥
سـ و	ل ې	ټ	ک	و	مـ ه	ټ ،	ک	و م	تا	به	وا	ده	ک	مه

١٠- برغازي (Bar $\gamma\bar{a}zi$) :

د سيال کاکړ په وينا د ږوب تاريخي ناوه او د بورې جانانه * سيمه کې د دغه شعر فورم موندل کېږي زياتره برغازي يو نيم بيتيزه وي ، خو کله درې بيتيزه او کله

هم تر دې زيات زي ، خو په ټولو صورتونو کې (دغه ولسي شعرونه سره هم قافيه او اکثر و ځايونو کې هم رديفه وي)(د پښتو شفاهي ادبيات ، ٢٨ مخ)

١- د کويټې (کوټې) ايالت ، پښتون اباد په ٢٥ کيلو مترۍ جنوب شرقي خواکې يوه ناوه ده

٢- خاصيه سيمه

٣- بازار ميان ، سيمه ايز بآزار ورځ ده چې د پنجشنبه ورځ ده .

٤- د (لالا) يعنې پلار يا مشر ورور لنډه بڼه (مخفف) دی .

لکه :

(بازارميان) دی خولګۍ راوړه
لوړ سهار دی خولګۍ راوړ
راځه ورې راځه چې ځو
نن سبا چې راځه ځو
الکانو کور مو چېرې دی ؟

چرګ اذان دی خولګۍ راوړه
زما تلوار دی خولګۍ راوړه
دګل کېډۍ راځه چې ځو
د لال ټکرمو چېرې دی ؟
مستۍ غولی مو چېرې دی ؟

هندسي بڼه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ــــــــــــــــــــــ الف ــــــــــــــــــــــ

الف ــــــــــــــــــــــ الف ــــــــــــــــــــــ

ب ــــــــــــــــــــــ ب ــــــــــــــــــــــ

ج ج

۱۱- د پروفیسور سیال کاکړ په وینا : (اکثره سلسلې د نارینه او ښځو تر منځ د مسابقې او ګوندې (سوال و ځواب) په بڼه ویل کیږي) ، دسلسلو ځینې مسرۍ سره برابر ې دي

لکه :

۸ راوتلې په سنځریم زه د ښو نجونو اجل یم

۷ په شان د سپنیکی ماریم د هر چا تر اوده تریم

(سیال کاکړ ، فولکلوري سندرې **۱۵** مخ)

لومړۍ مسره (۸) دوه یمه (۸) ، دریمه (۷) ، څلورمه (۸) سیلابه ده .

هندسي بڼه :

الف ــــــــــــــــــــــ ب ــــــــــــــــــــــ

ــــــــــــــــــــــ

الف ــــــــــــــــــــــ الف

په پورته سلسله کې ګورو چې (سنځر) ، (راجل) ،(مار) او (اوده تر) د قافیې کلمې راغلي خو سنځر له اجل سره هم سوی دی ، کله نا کله په فولکلوریک ادب کې داسې مثالونه نور هم لیدل کیږي او په دوه لومړۍ نیم بیتۍ کې (مار) له (تر) سره هم قافیه شوی جې داسې قافیه د اروښاد علامه عبدالشکور شاد په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وينا د (سستې * او چستې * قافيې) (۴۵) سره راوړل دي(يم) يم په ځلور واړو مسرو کې رديف راغلي دی .
يادونه : سسته قافيه : چې د قافيې کليمې سره تخته يه تخته نه راځي :لکه : مار او تر يهنې د تورو له پلوه د قافيو په کلمو کې توپير موحود دی . چسته قافيه : هغه ده چې دوه کليې د هجاو تورو له پلوه يو شی اوپه رديف کې هم سره يو شان وي لکه : سينګار ، افګار .

۱۲- چغيان ($\bar{C}i\gamma\ \ yan$) :

دپښتو شفاهي ادبيات) ليکواله اغلې غوټۍ خاورې دفولکلوريک شعر دغه فورم د لومړي ځل لياره د پروفيسور ولي محمد خان سيال کاکړ د وينا پراساس معرفي کوي
(دغه فورم يواځې جنوب غربي سيمه کې ونومول شو) چغيان د واده ورځ د ناوې يا نورو پيغلو له خوا د خوا شينۍ خپګان په وخت کې ويل کيږي لکه : درې نيم بيتی لري چې دريمه نيم بيتي د لومړۍ پر قافيه وي لکه :

۱- وروره لاس يه کڅوړه — يو اصيل غمی را باسه
خور دې ځي د بابک له کوره
۲- ځواب خورې هوي که غاړه لوی که — اکا ګان درته ولاړ دي
اکا ګآنو زړونو لوی دي (۴۲ – ۸۰)

د لومړي چغيان د لومړۍ مسرې سيلابونه (۸) د دويمې (۸) د دريېمې (۹) دي : او د دويم چغيان د ټولو بيتونو مسرې (۸) دي .

۱ الف ____________ ب ____________
____

۲ الف ____________ الف ____________

ب ____________ ج

يا دابل چغيان :

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه په خپل کور کې وم په راحت　　بابک خرڅه کړم په ډېر دولت
په پردي کور کې مې نه شته عزت　　خود به ژړا کړم په هر ساعت
(۱۲-ج)
د ټولو مسرو سيلابونه يې (۹) دي :
هندسي بڼه :
الف ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ

الف ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ

۱۳- د ميندو سندرې (Damayndo Sandare) :

د سيال کاکړ په وينا : (ښتنې مو مينه ناکه غېږ په حقيقت کې د شعر او ادب د زده کړې لپاره هغه ابتدايي ښوونځی دی چې ملالـه . نازو ، ايمل خان او خوشحال خان يکې روزل کېږي د ميندو سندرې سيلابيک او څپه ايز اوډون لري لکه :

پلانکی جانه ښآيسته = ښه دې توره ښه وسله = په ښايسته نيلي سپره
چې نيلی دې تماشې کا = تور تازيان دې ورسره
د لومړيو مسرو شمير يې (۷) د دويم نيم بيتی (۸) او بيا د پای (۷) سيلابه دی
هندسي بڼه :
الف ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ
ب ــــــــــــــ　　الف ــــــــــــــ　　ــــــــــــــ
يا : آللو للو للو = خوب دې درشي په ليمو = خوبږ دې لرې له هډو:
هندسي بڼه :
ــــــــــــــ الف　　ــــــــــــــ الف　　ــــــــــــــ الف

۱۴- د ماشومانو سندرې (Demashumano Sandare) :

د ساعتېرۍ په وخت کې ويل کېږي ، طنز او ټوکې پکې ډيرې وي لکه :
ما سره با درنگ دی = جنگه جنگه تو دشه = تا به تودې نينې وکړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه بـه تماشـې وکـړم لـومړی مسـره (۶) دويمـه (۴) دريـمـه (۱۱) او څلورمـه (۷) سيلابه ده

هندسي بڼه :

الف ——— ب ——— ج ———

ج ———

يا :

نرى . نرى باران دى = ورور مې راروان دى
د کټ لاندې پيشو ده = پيشو ته وايم پشي
موږ که سترې مه شې (۴ : ۱۶۶)

د مسرو سيلابونه يې (۷) سيلابه دي :

هندسي بڼه :

الف ——— الف ———
ب ——— ج ———
ج ———

۱۵- کېسۍ (Kisay) معما :

معما)کېسۍ) اړونه (ټکونه) هم ورته وايي .

بايد داسې وويل شي چې لومړی سړی يا ماشوم يې ووای او دويم ځواب ورکړي کنه لوبه بايلي . معماوې کله منظومې او کله هم منثورې وي : منظومې کيسۍ (معما) ساده او روان شعر دی، مطلب په اشارو او کنايو کې ښودل کيږي کله دوه مسرې ، کله درې ، کله څلور او ځينې وختونه زياتې وي لکه :

مثالونه :

۱- دډه ونه - کړوپه ونه - کال وسر کې دوه گلونه (دوه اختره)

۲- له پاسه راغی سور بلوڅ اغوستي يې دی پنځه پنځوس (پياز)

۳- تور دی کارغه نه دی الوزي مرغه نه دی (غوباړی)

۴- په يو رپ ځي آسمان ته چارچاپيره ټول جهان ته (د سترگوديد) (۱۷۰-۷۷)

په دويمه گڼه کې د مسرو شمير (۸) ، په دريمه گڼه کې (۶) (۷) سيلابه دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندسي جوړښت .

۱ ———— الف ———— الف ————
الف

۲ ———— الف ———— الف

۳ ———— الف ———— الف

۴ ———— الف ———— الف

۱۶- ساندې (Sande) :

ساندې (گي) يا ويرنې د ولسي نظم يوصنف دی ، د ښځو له خوا په مړي باندې ويل کيږي ځينې خلک يې ستاينې ، کړيکې او ځينې نور يې غړنگې هم بولي (دپښتو شفاهي ادبياتو شکل او مضمون) کله د لنډۍ په بڼه هم وي خو په ځانگوي وزن کې راځې :

په لاندې ډول دي : اول هغه ساندې يا ويرنې يا مثيه چې د لنډۍ په فورم کې دي:

لنډۍ : گلونه خاورو له پيدا شول ځما لالی ترگل نازک خاورو له ځينه

ماوې له غمه به دې مړه شم مرگ پخ نيتهه دی د روغژوند شوم مينه

ماله قلم ، مشوانۍ راوړئ د يارانې تاريخ وکړه شپه به چا کره کومه

(۶۱ – ۵۵ او ۶۷)

د پورته لنډو لومړی مسری (۹) او د دويمې يې (۱۳) سيلابه دی .

هندسي بڼه :

———— الف ———— ب

همداسې د نورو لنډ يو شننه هم درواخله :

دويم : غبر گې ساندې : چې له يوې ښځې سره يې نروې ښځې د غم په وخت کې غبر گوي .

۱- (پلانېکه) په سردې کېنه يوه مرغۍ = چې درته ووايې د پلانکي) سلامتۍ
X X X

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- خدايه پخې کړې د غره ممانې = (پلانکي) شاوو کړې ښځه يې ناوې ساندې معمولاً دوه مسره ايزې وي لکه
۳- پلانکېه مه شپې کړه مه کلونه
کورته دې را درومه
دلومړۍ ساندې لومړۍ مسرۍ (۱۱) او دوه يمه يې (۱۴) همدارنگه د دويم لمبر ساندې لومړۍ مسرۍ (۱۰) او دوه يمه هم (۱۰) او دريم لمبر ساندې ، لومړۍ مسرۍ (۱۰) او دوه يمه هم (۶) سيلابه دي .
هندسي جوړښت :

۱- الف ______ ۱۱	الف ______ ۱۴
۲- ب ______ ۱۰	ب ______ ۱۰
۳ ج ______ ۱۰	ج ______ ۶

د مثال په ډول د (۱) لمبر ساندې شننه :
پلانېکه مه شپې کړه مه کلونه   کورته دې را درومه

۱۷- سروکې (Saruke) :

د پښتو ولسي سندرو ځانگړی ډول (فورم) دی چې بيلا بيلې بڼې لري .
(ځينې پښتانه يې سروکې ، نيمکۍ بولي او د پکتيا په منگلو کې د (پام) په نوم يادېږي
سروکې ويل کيږي بيا ټيکۍ (لندۍ) وراچول کيږي يعنې ټيکۍ + لنډۍ = سروکې
سروکې + ټيکۍ +لنډۍ = سروکې
لکه :
۱- خانه راځه راځه دلبره   ډکې لارۍ د جنکو لندن ته ځينه
د جنکو کدر (قدر) يې کم که   امان الله ته دې خدای لوې نه ور کوينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خانه راځه دلبره ډکې لارې د جنکو لندن ته ځینه..

(د پښتو شفاهي ادبیات ۶۰ مخ)

یادونه : لکه چې شاه امان الله غازی د افغاني نجونو یوه (۹) کسیزه ډله زده کړو لپاره یورپ ته ولیږ له نو بیا دا لنډۍ جوړې شوي دي ، (په ځای ده چې ووایو شعر او هنردتو حالا یو رنګین انځور دی اویاهنرداجتماعي شعور یوه بنه ده.)

سروکې دوه مسره یې (لومړۍ یې لنډه او دوهییمه یې اوږده وي کله درې مسره ایزي او څلور مسره ایز او پنځه مسره ایزې هم وي .

د مثال لپاره یې درې مسره ایزه سروکې راواخلو :

پسې ورجګ کړه سره لاسونه لنډه کړه تیکۍ مزی دې، خال به دې وران شي

هندسي جوړښت :

الف ــــــــــــــ ب

څلور مسره ایزه سروکې :

څلور مسره ایز سرو کې :

توري سترګې خماري درته کړم ناله زاري

دزړه زخم مې کاري شوم رسوا ستا په یاري

هندسي جوړښت :

الف ــــــــــــ الف

الف ــــــــــــ الف

داپورته سرو کې څلور مسریزه چې هره مسره یې (۷) سیلابه ده ، همداسې نور مثالونه هم ډیر دي .

۱۸ – د اتڼ ناري $A\text{tan}-n\bar{a}re$

د اتڼ سندرې هم په پښتو ادب کې ځانګړی فورم او مخصوص وزن لري .

د اتڼ ناري خوږې ، له سوزه ډکې ، رواني او دخلکو د فطري احساساتو ښکاره ندویه دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

درې مسره ايز – اتڼ نارې :

داپورې و ورې کلی مې د يار دی   يا مې پکې نشته

زړه مې په گوگل کې ناکرار دی (محمد عارف غروال ، غزنۍ سندرې ، ۴۱ مخ)

هندسي جوړښت :

———— الف ———— ب

يا څلور مسره ايزه :

که دوې دي نجونې دوې دي   د اتڼ غاړې کوي سره

ترلې دي

ديوې د چڼ کميس دی   د بلې زرغونې جستې

په پښتو دي

هندسي جوړښت :

————   ———— الف

الف

———— ج ———— د

دوه نورې يې هم (۸) او (۱۲) سيلابه دي .

۱۹ – چاربيتي (Charbite) :

چار بيتی دپښتو خاص سندرې دي .

چار بيتونه ، ډار مستتر د پښتو يو ليکلی تاريخ واي ، ځانته موسيقي او په زړه پورې آهنگونه لري . يو ليکوال ويلي و :

(چاربيتی ها مجموعه اطلاعات و اخبار حوادث ملی و محلی و مطالب سرگرم کننده براي شونده گان بوده و در قلب الفاظ ،منظوم مفت و ريگان براي مردم عرضه ميگردد ....) ۹۱- ۳۵ تر مخ ۴۰)

چاربيتې په دوه ډوله دي .

- الف : ساده چاربيتې
- ب : ځنځيري چاربتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- ساده تعريف :
کسر اهو چشمې ، گل اندامې ، ماه جبينې
زه دې وسوم ولې څه دپاره ؟
بند : وسوم ، وسوم څوک مې نه اخلي عرضونه
نه پوهيږم ربه دا څرنګ تاثير دی ؟
ليلا تور وربل دې جال نيسي بازونه
باز د زړه نيسي بې شکه هوا ګير دی
د هر چاله خولې نه خيږې دا غږونه
شنکی خال غونډه زنه کې امير دی
پاچا يې دې شوه په لاس ، پاچا د چين يې
رسالې درپسې چې شولې واکداره !
چار بيتې پنځه ، شپږ او يا زيات مسرې لري ، پنځه مسره ايزې چاربيتې مثال :
هندسي جوړښت :
کسر______ الف ______ ب
بند :______ الف ______ ب
______ الف ______ ب
______ الف ______ ب
______ الف ______ ب

د چاربيتې کسر ځانته هندسي بڼه لري ، خو (پاي) يې د (کسر) له لومړی نيم بيتي
سره يوشان ده .
له کسره رانيولې بيا د بند تر پايه د مسرو شميرېې (۱۲) او (۱۱) سيلابه دی .
۲- ځنځيری چاربيتې مثال ، هندسي بڼه او شننه :
شپږ مسری واله چاربيته :
ښه سينه ، رنګينه ، سنګينه دليلی
شين يې خال ، دی دلال ، دا دی خال دليلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

××××××××××××

قلندر ستا دې د. هر سهار دی جانان
ټیک د سر ، دي سره زر ، ښه نظر ، د جانان
خزانه ، نازدانه ، جانانه که ګیلې
ښه سینه ، رنګینه ، سنګینه دلیلی
نن یې شال دی کشال و زانګي خیال دلیلی
شین یې خال دی دلال ، دا دی حال دلیلی

______ الف ______ الف
______ الف ______ الف
______ ب ______ ب
______ الف ______ الف

د مسرو سیلابونه د همدې څنځیري چاربیتې تر پایه (۱۲) دي او شننه یې په همدې ډول ده .

۲۰ – بدله (Badala) یا بدلې : Badale

د بدلې په برخه کې بیلا بیل نظریات دي :

د (پښتو ادب) لیکوال عبدالحلیم اثر وایې (ځیني پښتانه لنډې پښتانه لنډۍ ته بدله هم وایې) (بدلې چې عموما پښتانه غزلې ورته وایې ... او پوهاند عبدالحی حبیبي د (عبدالقادر خان خټک) د دیوان چې په ۱۳۱۷ کال کې خپور شوی د غزلو (بدلو) نوم ورکړی دی) (هسې خو په عامه مانا د کندهار ، بلوچستان ، هملند ، زابل .، ارزګان ، فراه ، هرات ، غور ، بادغیس ، غزني ، وردک ، میدان ، لوګر ، د کابل دشاه او خوا سیمو کونړ لغمان او ننګرهار د سیمو اوسیدونکي پښتانه او همدا راز د پکتیا او لرې پښتو نخوا کې په عام ډول ټولې ولسي سیندرې او .. په بدلې کې راځې) غوټۍ خاورې ، د پښتو شفاهي ادبیات ۹۲ مخ)

په پټه خزانه کې لومړنۍ بدله د شیخ بوستان بړیڅ ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسر: او ښکې مې ثاڅې پرګريوان يو وار نظر که پر ما
راسه ګذر که پرما
بند : د خوږ زړونو له حاله ته يې اې باداره آګاه
يې د بې وزلو همراه
دخپل عزت په روی (بستان) ته کړه د مهر ښندل
کړې له ګناه ګواښل
او ښکې مې ثاڅې پر ګريوان يو وار نظر که پرما
راسه ګذر که پرما
د بدلې د (کسر) دمسرۍ سيلابونه (۱۵) او (۷) دي .
همدارنګه يې تر پايه د سيلابونو شمير (۱۷) او (۷) راغلی دی .
هندسي بڼه :

__________ الف

____

الف

__________ ب

____

ب

__________ ج

____

ج

__________ الف

____

الف

۲۱- بګتی (Bagatay) :

بګتۍ يو داسې چست ، ساده او روان شعر دی چې د اوريدونکو او ويونکو وجود په حرکت او ارتعاش راولي او يو هيجان پکې پيدا کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(بگتۍ هم د چار بيتو او بدلو په شان کسر لري خو د بگتې کسر د ځينو چار بيتو او ځينو بدلو په خلاف اکثرا يو بيت (دوه مسرۍ) وي .

داتورې سترگې سره تېريږي

لــه حالــه

زما ، کله خبريږي

××××××××××

دا تورې سترگې سره يې لاسونه

پـــه بـــام ولاړه کـــوي

سيلونه

وربل کې يې ايښي تازه گلونه

موزي دله خان ، به ترې جاريږي

×××××××××

موزي دله ته ، وکوئ پام

د کوره وزي ، سرې ماښام

چې بيرته راسي ، کوي سلام

تومت د جينۍ ، په ماوريږي

××××××××××

تومت د جينۍ کړمه بيمار

د خياله کوي ډول وسينگار

څرک ورپسې گرځي د پلار

ورځي طالب جان ، نه ايساريږي

د لاندې بگتۍ د کسر د مسرۍ سيلابونه (۱۰) – (۱۰) دي او همدارنگه تر پايه د سيلابونو شمير يې (۱۰) ته رسيږي :

هندسي بڼه :

کسر ———— الف

الف

(c) ketabton.com: The Digital Library

بند ــــــــــــــــــ ب

ــــــــــــــــ

ب

ــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــ

ج

بند ــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــ

الف

ــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــ

ج

بند ــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــ

الف

ــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــ

ج

همدا رنگه ډول يې د نورو بيتونو هندسي بڼه هم در واخله .

۲۲ – لوبې (Loobe) :

لوبې د پښتو ولسي سندرو يوه پخوانۍ بڼه ده چې له لنډيو نه خوند اخلي او چندان له بګتۍ سره توپير نه لري او ځينې وايې چې لوبه او نيمکۍ سره يوه ده کسر لري .

د محمد نور لوبه :

کسر : غمونه لرې کړه له ما عاجز غمګينه

را تاوشه لو نګينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

××××××××

بند : ودې وشتم روغه دې نه کړم   نوره ياري در سره نه کړم
بل دې په سورو شونډو نتکۍ زانګي مينه
را تاوشه لو نګينه ...
X   X   X

بند : پاس په بامو ګرځي کوترې   زما د خوږ زړګي دلبرې
چې شال په سر کړي ځنګه ښه ښکارې سنګينه
را تا وشه لو نګينه
بند : د (محمد نور) فقير بخته   ځنګـه را پريـوتې لـه تخته

د پورته لوبې کسر لوړۍ نيمه مسره (۱۳) سيلابه او دوه يمه يې (۷) سيلابه ده .

د لوبې لوړيو بندونو قافيه ځانته وي او سيلابونه يې هم توپير لري ، د دې لوبې د بندونو لوړۍ مسرۍ (۹+۹) دی خو کسرونه يې (۱۳۰ او (۷) وي .

هندسي بڼه :

کسر : ـــــــــــ الف ـــــــــــ الف
بند : ـــــــــــ ب ـــــــــــ ب
X ـــ X ـــــــ X ـــ الف ـــــــ ـــ الف
X ـــ X ـــــــ X ـــ الف ـــــــ ـــ الف
بند : ـــــــــــ د ـــــــــــ د
ـــــــــــ الف ـــــــــــ الف

۲۳ – مقام (*Maqām*) :

مقام ته ځينې پښتانه رباعي هم وايي (نسبتا ورو ، اوږده په داسې تال او اهنګ ويل کيږي چې ټول مجلس چپ شي ....)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ديواني غزل سره يې توپير دا دی چې ژبه يې ساده او مضمون يې طبيعي او ولسي وي قافيه يې په لاسی ډول نه جوړيږي ، بلکې شاعر له خپلې طبيعي سره سم ورته کالب جوړوي ، د موضوع تسلسل پکې وي .

د کم اصلو له ياری نه واخله لاس — مه غوليږه دهغو په تش لباس
د کم اصلو يارانه د خره سورلې ده — عاقبت به ده په کنده کړي را خلاص
که اصيل سره دې لږه نيکې وکړه — شامدام او به درنه گرځي کوز اوپاس
د کم اصلونه وفا کله مونده شي — دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې د لرې نه يې گورې ورنه تښته — دوستانه ورسره مه کوه څه باس

هندسي بڼه :

________ الف ________ الف
________ ب ________ الف
________ ج ________ الف
________ د ________ الف
________ هـ
________ الف

د مقام د ټولو مسرو سيلابونه سره برابر وي ، د پورته مقام د مسرو سيلابونه (۱۱) دي ، تر ياپه دغه مراعات پکې شوی دی .

۲۴ – کېسې (Kice) :

کېسې هم په پښتو ادب کې اوږد تاريخ لري ، او د کېسو منبع په خپله ولس دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېسې هم منثورې او هم منظومې دي ، د انسانانو لومړنۍ کېسې ډېر ځله منظومې وي ،
لکه د حضرت ابراهيم خليل الله د صداقت ړ خق او رښتيا ويلو فولکلوري کېسه چې (عبدالغفار) کړې .

نمرود په زمانه کې — راغليې په کيسه کې
پيدا شو ابراهيم خليل الله دوست د اکبرو — بيشکه پيغمبرو
نمورد نومې کافر — ده جوړ کړو دا هنر
را غونډ يې نجوميان کړه زما مرګ به وي له څه نه ؟ — ترې ويې کړه پوښتنه
نجومي و وايه حال — ښکاره يې کړو في الحال
پيدا به يو هلک په دغه ښار کې شي د ننه — ستا مرګ به وي هغه نه
نمرود پوه شو په حال — اخته شو په خنجال
لـه دې نـه کـه پـه وروستـه يـو وړوکـی پيـدا کيـږي — نـو سـر بـه يـې غـو څيريږي...
دې ښځې ويل : اذره — کېسه و اوره له سره
ما هلته دی پټ کړي هغ ستا ښکلی پسر دی — بيشکه پيغمبر دی

د کېسې د مسرو سيلابونه مختلفې هجاوې لري ، د (کسر) لومړۍ دوه نيم بيتي يې (مصراع) هم وزنه خود دويم بيت دوه نيم بيتي يې د وزن او مسرو د سيلابونو د شمير له پلوه متفاوت مګر بڼه يې يوه وي .
د کېسې هندسي جوړښت لکه د مثنوي په شان وي لکه پورته بيلګه :

________ الف ________ الف
________ ب ________ ب
×××××××
________ ج ________ ج
د ________________ د
X X X
________ هـ ________ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ______ الف ______ الف

د دغې کېسې لومړی بيت مصرع دی ، د لومړی دور د هجاوو شمير يې (۷) ، (۷) دی د کسر يا تکرار کړی يی (۱۷) او (۷) دی او دغه وزن او نظم تر اخر پکې تکرار شوی دی د پښتو نظم يوه خوږه او خوند وره برخه ده ، ولسي مينه تمثيلوي .
(دخلکو سندرې – د حبيب الله رفيع) دکتاب په (۲۶۰) مه کې د (محمد نور) يوه لوبه خوندي ده چې دلته يې رااخلو لوبه کسر لري لکه :
کسر :

غمونه لري کړه له ما عاجز غمگينه   را تا وشه لونگينه
X   X   X
وړې ويشتم روغه دې نه کړم   نوره ياري در سر نه کړم
بل دې په سرو شونډو نتکۍ رانگي مينه   را تا وشه لو نگينه
د لوړې تندې مې شولې ، شوې   دليري تا ته مې گيلې شوې
زه تشه لبه تږې راغلمه له سينه   را تا وشه لو نگينه ...

هندسي بڼه :

الف ______ الف ______ الف

X   X   X
ب ______ ب ______ ب
الف ______ الف ______ الف

همداسې تر آخره پورې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵- داستانونه (Dastan) *dāstānuna*

داستان یا داستانونه د پښتو ولسي ادب لرغوني او خوندور فورم دی . چې (لومړی د باختر په سیمو او بیا د هندوکش په لمنو کې د خپلو پلرونو کار نامې ، مذهبي احساسات ، دود او د ستور ، روایات او نورې اخلاقی لارښوونې په شعر کې ځای کړې دي .

کسر : غوړ ونیسئ یارانو د اوښ او سوی کېسه شوه – خورا ډېره خوږ شوه .

بند : یو سوی د اوښ آشنا شو – بې حده یې همراه شو

یاري به یې کوله ، یو له بل یې یارانه شوه ، خورا خوږه کېسه شوه ... (۳۰ : ۲۷۱ او ۳۳۲)

هندسي جوړښت :

کسر : ــــــــــــ الف ــــــــــ الف

X X X

ــــــــــــ ب ــــــــــ ب

ــــــــــــ الف ــــــــــ الف

دغه داستان د (کسر) د لومړۍ مسرۍ سیلابونه (۱۴) او (۷) دي ، او د بند سیلابونه یې (۷) (۷) دي ، خو د دوباره کسر چې تکرار راځي د سیلابونو شمیر یې (۱۴) او (۷) دی .

۲۶- مشاعرې (Mushaaire) :

(ولسي مشاعرې پخوانۍ دي او اکثرا و یې في البدیهه بهه در لوده) د پخوانو مشاعرو ترتیب داسې و چې اخون به دشپې خلک او خپل شاګردان را ټول کړل ، ډمامې او نغارې به یې واخیستې ... اواخوندان به له شاګردانو سره میدان ته راوتل ، حبیب الله رفیع وایې: (قاعده داسې وه چې شروع به شاګردانو کوله : اکثرا به د معما په ډول وې ، لکه :

شاګرده په یو شي باندې مې ونښتو نظر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي آلوزی يارانو نه يې ښنې شته نه وزر
(توپ)
شاگرده په يوه شي باندې مې وکړ له تلوار
جواب يې درنه غواړم نه يې مور شته نه يې پلار
سړی پکې ډير تنگ شي نه يې وي يو دم قرار
خوري غوښې د بند يانو نه يې خوله شته نه يې سر (قبر)
د پورته معما د مسرو سيلابونه تر پايه (۱۳) ، (۱۵) دي .

هندسي بڼه :
______________ الف
______________ الف
______________ الف
______________ الف
______________ الف
______________ الف

شننه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱ ۰	۱ ۱	۱ ۲	۱ ۳	۱ ۴	۱ ۵
شـ ا	گ ر	د ه	پ ه	ي و	شـ ي	د ی	د ی	م ې	ون	ښه	تو	ن	ظر	
											شـ	نه	و	زر

متل : Matal

په تول برابرې منظومې او منثوری خبرې دی يا هغه ويلاده چېدجزوحکمت پکې نغښتی وي او کنايي مطلب ولري. دفارسي ژبي له متل سره ورته دی.
۱- اول ميړانه په سيالۍ وه – اوس سپيتانه په سيالۍ ده
۲- اصيل ته اشارت – کم اصل ته کوتک

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- پاک اوسه – بې باک اوسه
۴- آرمان به کړې هلکه – بيا به نه مومې اد که
۵- اخون له خو ماسته – چې په خولې لګي پاسته (پښورى متل)
۶- اول خپل – بيا بل

هندسي بڼه :

ــــــــــــــــ الف ــــــــــــــ الف

کيداى شي مختلف متلونه وي کمې يا زياتې مسرۍ ولري خر منظوم متل ځانته هندسي بڼه لري او شننه يې هم توپير لري .

د مثال په ډول :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
ا	ول	مې	ړا	نه	په	سيا	لۍ	وه
اوس	سپين	تا	نه	په	سيا	لۍ	ده	

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۸- د ځلورم څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- دپښتو فولکلوريک ژانرونه يو له بل سره شکلي او مانا يي تړاو لري .
- د پښتو ولسي ادبياتو شکلونه هر يو ځانته جلا سکښت او جوړښت لري .
- هندسي جوړښت يې هم جلاوي .
- لنډه کې د پښتتو ولسي شعر يو ځانګړی فورم دی ، سړی داسې فکر کوي چې يو نيم بيتی دی .

لکه :

ګل لالی يې را وړه لکه ناوې په ډولونه .

- سروکې مختلف ډولونه لري له همدې امله يې هندسي جوړښت او شنه يې د مسرو په حساب سره توپير لري .
- د کاکړۍ غاړې فورم لکه د مثنوي په شان دی ، د مضمون له پلوه مختلف ډولونه لري
- لنډۍ هم ځانته فورم لري ، د پښتو ولسي ادب يو طبيعي او فطري فورم دي .
- با بسولالې هم يو فولکلوريک فورم دی چې ډير ځله کوچيان يې وايې جلا فورم او مضمون لري .
- فالونه هم د ولس مال دی ، لومړۍ مسره يې لنډه او يوه يې اوږده وي او کله هم دواړو مسرو سيلابونه يې برابر وي .
- د بي بي دستې سندرې خو محدودي دي او د پشين او ژوب په خلکو کې مروجه دي مراد والانبځې يې وايې د مسرو سيلابونه يې سره توپير لري او هندسي بڼه او شننه يې هم توپير لري .
- سولې (شولي) د واده او خوشحالۍ په وخت يې ويل کيږي ، طنز هم ور کې وي .
- برغازي ، د ژوب تاريخي ناوه کې د بوري جانانه سيمه کې د پښتو د ولسي شعر دغه فورم دود لري زياتره يو نيم بيتيزه وي او کله درې بيتيزه وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- سلسلې ، د سيال کاکړ په وينا د شعر دغه ډول ښځوا او نر تر منځ د مسابقې په بڼه ويل کيږي ځيني مسرې برابرې وي ، هندسي بڼه يې په لومړۍ دور کې توپير لري ، او د مسرو سيلابونه يې هم سره تقريبا يو برابر وي ، خو د دويم بيت لومړنۍ مسرې سيلابونه يې (۷) وي .
- چغيان د وداه په ورځ د ناوې يا نورو پيغلو د خواشينۍ په وخت کې ويل کيږي هندسي بڼه يې سره توپير لري ، معمولا درې نيم بيتي وي او د مثلث بڼه لري .
- د ميندو سندرې له مينې ډکې وي . ځانګړی فورم خونه لري اما يو مخصوص تون لري کله درې نيم بيتي وي کله هم ډير ، د مسرو شمير يې کم و زيات وي ، ډير ځله له دريو نيولي تر (۷) مسرو پورې رسيږي .
- د ماشومانو سندرې ، د ساعتيرۍ په وخت کې ويل کيږي ، جلا تون لري طنز او ټوکې پکې وي ، هندسي بڼه يې سره ډيره ورته نه وي خو پوره يوره منظومه وي د مسرو سيلابونه يې ډير ځله له لسو څپو کم وي .
- کېسۍ ، ته (ټکونه) هم وايې کېسۍ هم منظومې او کله منثورې وي ، مسرۍ يې درې ، ځلور او ځينې وختونه زياتې وي . کېسۍ ته اوس (معما) اوچستان وايي .
- ساندې د ولسي ادبياتو يو صنف دی . غم او حزن په برخه کې ويل کيږي ، ساندو ته کريکې هم ويل کيږي ، ساندې په انفرادي او هم ډله ايزه توګه ويل کيږي چې غبر ګې ساندې هم ورته وايې .
- سروکې بيلا بيلې بڼې لري ، ځينې پښتانه يې سروکې ا و نيمکۍ هم بولي ، او ډيکتيا په منګلو کې (پام) نومول کيږي .
- د اتڼ نارې هم مخصوص وزن او په ځانګړې آهنګ باندې ويل کيږي او د فطري احساساتو ښکارندويه وي .
- چاربيتې ځانته موسيقي او اهنګ لري ، په دوه ډوله دی ، ساده چاربيتې او ځنځيري .
- بدله : د بدلو ځانګړي فورم نشته ، ځينې پښتانه لنډۍ ته بدله وايې او ځينې نور يې بدلو بولي اوله موسيقي سره يو ځای هم ويل کيږي کسر او بند هم لري .
- بګتتۍ ساده شعر دی او په خلکو کې هيجان را پيدا کوي ، د چاربيتو په شان کسر او بيا بندو ونه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- لوبې په پښتو ادب کې خو را پخوانۍ صنف دی او له بګتۍ سره چندان توپیر نه لري کسر او بند لري .
- مقام : مقام ته ځینې پښتاه رباعي هم وایي ، تال او اهنګ لري غزل هم ورته وبل کیږي.
- کیسې : کیسې هم منظومې او هم منثورې وي او پخوانۍ او لرغونی تاریخ لري .
- لوبه د پښتو نظم خوږه برخه ده ،ولسي مینه تمثیلوي ، کسر او بند هم لري .
- مشاعرې پخوانۍ دود دی خو پخوانۍ مشاعرې لاس په لاس (في البدیهه) دي او لاس هم شته .
- متلونه هم منظوم او هم منثور اوهم منظوم وزمه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د څلورم څپرکي پوښتنې :

۱- د فولکلوريکو ادبياتو پرځای نور نومونه ورته اخيستل کيږي ؟
۲- ډامستتر په خپل اثر(د پښتو شعر ها روبهار) کې د پښتو ولسي ادبياتو په برخه کې څه ويلي دي ؟
۳- پښتو فولکلور په څو برخو ويشل کيږي ؟
۴- دمنظومو فولکلوري ژانرونو يوائې نومونه واخلئ ؟
۵- فولکلور لومړی په څو برخو ويشل کيږي ؟
۶- دپښتو فولکلوريک نثر ډلونه په گوته کړئ ؟
۷- ژانر کوم ځايي کلمه ده په لغت کې او اصطلاح کې څه ته وايي ؟
۸- هغه اثر چې د پښتو ليکلو ادبياتو کې چې د پښتنې ملي کترونو څرگندونه ورکې شوې په کومه دوره او چا پوري اړه لري ؟
۹- د پښتو ولسي ادب نظم لومړی په څو برخو ويشل کيږي ؟
۱۰- چاربيتې ، په کومو سندروکې راځې ؟
۱۱- لنډکۍ او لنډۍ څه توپير لري او يو مثال يې راوړئ ؟
۱۲- سروکې څه ډول شعر دی او په څو ډوله دی ؟
۱۳- کاکړۍ غاړو فورم ډير ځله څه ډول وي او يو بيلگه يې راوړئ .
۱۴- د لنډۍ هندسي بڼه او د يوې لنډۍ شننه وکړئ .
۱۵- فالونه دوه درې راوړئ .
۱۶- د بي بي دستې سندرې هندسي بڼه څه ډول ده ؟
۱۷- سولې په څه وخت کې ويل کيږي او هندسي بڼه يې څه ډول ده ؟
۱۸- برغازې ډير ځله په کومو سيمو کې ويل کيږي ؟
۱۹- سلسلې د چا تر منځ په کوم تال کې ويل کيږي ؟
۲۰- چغيان په کومه ورځ ويل کيږي او په وخت کې ويل کيږي ؟
۲۱- د ميندو د سندرو يو دوه بيلگې راوړئ ؟
۲۲- کېسۍ او کسيې څه توپير لري ؟
۲۳- ايا معما پيژنئ يو دوه نمونې يې راوړئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۴- د خپلې سيمې ځانګړې ساندې راواخلئ او هندسي جوړښت يې په ګوته کړئ ؟
۲۵- ساندې په څو ډوله دي ؟
۲۶- سروکې څه ډول فولکلوريک شعر دی او په کوم ځای کې په بل نام سره ياديږي کنه ؟
۲۷- څو ډوله د اتڼ ناري پيژندنئ ؟
۲۸- چار بيتې څه ډول ولسي شعر دی او په څو ډوله دی ؟
۲۹- د ځنځيري چاربيتو يوه بيلګه راواخلئ ؟
۳۰- په لرغونې دوره کې د بدلې کومه بڼه پيزنئ او په چا پورې يې اړه لرله ؟
۳۱- بګتۍ څه ډول شعر دی ، هندسي بڼه يې وکاږئ ؟
۳۲- مقام ته کوم بل نوم هم اخيستل شوی دی ؟
۳۳- د منظومې او منثورې کېسې توپير په څه کې دی ؟
۳۴- د لوبې هندسي بڼه راوړی او شننه وکړئ .
۳۵- د داستان او کېسې توپير وکړئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

۱- د پښتو فولکلوريکو ادبياتو ډولونه:

د پښتو فولکلوريکو ادبياتو ډولونه د لومړي ځل لپاره په دوو برخو (ولسي نظمونه او نثرونو) باندې ويشل کيږي .

الف : ولسي نظمونه:

د پښتو ادبياتو ولسي يا فولکلوريک نظمونه د پښتو ژبې د ځانګړې (حالت) او جلا طبيعت له مخې را منځته شوي دي . پښتو شعر د نورو په تيره عربي او فارسي ژبو پر خلاف ځان ته جلا سبک او ځانګړي اوزان لري د پوهاند دوکتور زيار په وينا : (پښتو شعر ..... د جوليز جوړښت او تخنيک له پلوه په سلابو تونيک ډول پورې اړه لري. نه په سيلابيک او عروفي (متريک) پورې او په دې توګه يې هېڅکله پر دي او په تيره بيا عربي (عروض) منلي او سهلي نه دي .... کله چې وايو د پښتو شعر رغاونيز تخنيک (سيلابوتونيک) دی دوه توګه (عنصره) مو سترګو ته نيغ دريږي سيلاب (څپه) يا په پراخه مانا (وزن) او (ريتيم) دواړه ځيزه (څپه او تون) په پښتو ژبه کې خپل ځانګړې لوښه او جوړښت لري په دې ډول لومړی، څپه کې په ټولنيز ډول هغه ژبنی يو ون (واحد چې يو زړی يا هسته خپلواک يا واول) ولري او په يو ځايي ډول همزمان له خولې راوځي (۷۶ : ۲۰۱) پښتو عروض لکه ګرامر يې زياتره يوازې پر کانسو ننتهو نو (اصلي تورو) ډډه لګوي او خپلواک غږونه (علت توري) او په تيره حرکتونه (زور ، زير او پيښ) هيڅ په پام کې نه نيسي حال دادی چې پښتو فونټيکس (غږ پوهه) دا منلای نه شي ، پښتو شعر څنګه جوړيږي ؟ ۳۴۶ مخ .

پښتو کې زياتره اهميت واول ته ورکول کيږي او خج هم په واول راځي . خج ، اکسنټ يا فشار : له اهنګ سره نه شليدونکي اړيکې لري ، خچ هغه عملې ته وايي چې د ژبينو توکونو په لړ کې يو توک په زيات زوراو فشار سره وويل شي او فشار په واول راځي ځکه واول کلمې ته روح ورکوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه : شپه (ŠPA) لار (Lar) تور (Tor) ژبيني تو کونه (واولونه) دي .
آهنګ ، څپه ، او خچ درې واړه ژبيني ارزښتونه لري ځکه چې په مانا کې تغير راځي .
لکه : جوړه Jora ، جوړه ، Jora
مګر بيا هم په پښتو ژپه کې د لفظ او ظاهر له پلوه دوه ډوله او زان يا په بله وينا شعرونه له پخوا مروج وو او دي .
لکه ملي او عروضي :
عروضي شعرونه هغه دي چې (قصيدې ، غزل ، رباعي ، قطعې ،مثنوي مربع ، مخمس ، مسدس ،مثمن ، معشر ، ترجيح بند ، ترکيب بند قطعه ، در ييز (مثلث) ، مستزاد ، مسبع (لسيز) معشر او ...... (۷۰) په کالبونو کې دي . په پښتو ادب کې عروضي شعر په کلاسيکو دوره په تيره د خوشحال خان له وخته او آن دپير روښان متصوفو پيرانو (انصاري ، دولت لواڼي ، مخلص له وخته مروج شوي دي او همدوی ور باندې طبع آزمايي کړې ده ، خوشال خان لادا دعوی ښکاره په دا ډول کړې ده . هرکلام مې واردات او يا الهام دی
چې موزون مې په تقطيع د بحر بند کړ ...... (۶۰ : ۶۴۰)
يا لکه عبدالقادر خان خټک هم ويلي دي :
تا خوږه کړه تر فارسي عبدالقادره
که پخوا وه تر خه ژبه د پښتو .... (۴۷: ۱۰۷)
حميد مومند هم دغې خبرې ته اشاره کړې ده .
لکه :
نشته دغه در ګرامي
مګر يافت شي په دوکان نظامي ..... (۱۹ : ۵۰)
او دغه راز دغسې دعوه (دعوی) شمس الدين کاکړ د عبدالرحمن بابا په برخه کې هم کړي ده .
لکه :
که څوک ونيسي په لاس ميزان د شعر
په عروض کا سنجيده بيان دشعر
و به نه رسي په شعر له رحمانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که هر څو کوي هوس افغان د شعر
که د پښتو ادب د پراخې لمنې ګلونه وګڼو نو ښکاره به شي چې له عربي یا نورو ژبو کمه نه ده او په هر وزن کې مرغلرې تللې هم دي :
پته دې پاتې نه وي چې له کلاسیکي دورې پخواهم زموږ په ادب کې د عربي ژبې اغیزې وي د شعر په برخه کې دغه اغیزې آن اسعد سوري په قصیده کې را څرګندیږي .
خو څرنګه چې زموږ د بحث وړ موضوع د پښتو ژبې ملي نظمونه دي غواړم دغه نظمونه په پوره ډول نویو بیلګره سره معرفي کړم چې زموږ له محصلینو سره د درس په برخه کې مرسته وکړي . پښتو ژبه لکه د نورو ژبو په څېر د سیلاب او سلیبل له مخې ویشل کېدای شي یا په بله وینا په هجایي ډول یې دشعر سم او نا سم سره بیلیږي .
یعنې دا چې د پښتو ملي نظمونو د کره کولو تر ټولو اسانه او سم فورمول او لار سیلابو تونیکه بڼه ده چې دڅپو په ډول تقطع کیږي . د څپې یا سیلاب په مانا کې د تورو لږ والی او ډیر والی اهمیت نه لري ، لکه : پر در ، ور ، راو ،.. ټولې دوه حرفیږې کلمې دي مګر سیلاب یې یو دی . کله خو څلور توریزې (حرفیزې) کلمې هم یو سیلاب وي لکه : ورور ، ترور ، نګور ، همداسې درې حرفیزې کلمې هم دواخله مثلا خور ، لور یا ترې زیاتې لکه : شخوند Sxwand او ....
د دا ډول شننې لپاره تر ټولو ساده لار داده چې :
(څپه په یو وارې توګه له خولې څخه راوځي)

د بیلګې په توګه څنګه یو شعر شنلای شو :

د دلبرو په در ګاه غو ځوي مې د زړه ولې	نه حرمت لرم نه جاه د چشمانو په نګاه

شننه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
د	دل	ب	رو	په	در	ګاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
نه	حر	مت	ل	رم	نه	جاه

د ياد ولو ور ده لکه څرنګه چې د نړۍ په ټولو ژبو کې ټول وزنونه نشي څرګند يدلای همدا ستونزه په پښتو ليک کې هم شته .

ددې ستونزې د لرې کولو لپاره فونيمکه (غريزه) الفبې را منځته شوې ده چې پورته شعر به په فونيمکه الفبا کې هم را واخلو .

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
De	Del	Ba	ro	po	Dar	gah
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
Ne	hor	Mat	Ia	ram	ne	jah

بايد ووايو : (دپښتو ژبې د شعر په تقطيع کې فقط د حرکت ، او سيلاب اهميت لري)

له حرکت نه مطلب (خچ) دی ياد اواز (زيروبم) کېدل د تورو کمي يا زياتي ته اهميت نه ورکول کيږي د پښتو ژبې شعرونه چې سيلابونه له مخې له يو بل نه جلا کيږي له همدې امله خاص او ځانګړي نومونه هم لري اوږ په هر يو ډول (قسم) يې د پښتو ژبې د طبيعي اوملي شعر اطلاق کېدلی شي او دا اشعار د پښتو د ملي او پخوانيو ادبياتو بيلګې دي

د مثال په ډول :

لنډۍ ، مصره ، تپه ، بدله ، لوبه ، سندره ، نيمکۍ ، ټکې ، غړونه ، رباعي غزل ، چار بيته ، مستزاد بګتۍ ، ناري او ....

ب - فولکلوري نثر:

د نثر هغه ډول دی چې ټولنيزې پيښې په ولسي انداز کې د ساده ، با معنی ، ښکلو مفهوم لرونکو مضامينو ، طنز او ټوکو ډکو مفهوم مونو له لارې ورکې وړاندې شي .

د لومړي ځل لپاره په دووبرخو ويشل کيږي :

۱- دبڼې (فورم – شکل) له پلوه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- منځپانګې (موضوع) //

الف : دبنې له پلوه :

دبنې له پلوه اوږد يا لنډو وي ، خو په غير فني ، مګر ارادي ډول ډير ځله په ټولنې او خلکو يورې اړوندې اوږدې کېسې او خاطرې پکې بيان شوي وي . دغه نثر له يوه نسله بل ته د خاطر و په ډول په ميراث راپاتې شوی وي . پلاټ (طرحه) نه لري او که يې ولري نو ويونکي به يې په عير ارادي ډول دغه کار تر سره کړی وي . قهرمانان ، کارکوونکي ،يې په بشپړه توګه طبيعي او سيمه ايزې ځيرې وي ، تصنع او هنر پردازي يکې نه وي سوژه يې د ماحول او چاپير يال ځخه اخيستل کيږي ، د ويونکي خپله اراده د پېښو په تمثيل کې نه وي شامله ، بيان يې د خلکو تر منځ ډراماتيکه بڼه لري .

په پښتو فولکلوريکو ادبياتو کي دغه نثر په پراخه اندازه موجود دی .

۱- عبدالقادر خان ختک په (ګلدسته) کې ليکي :

(يو بادشاه که کښتۍ کې ناست ؤ ، يو مريی عجمې هم ورسره په خدمت حاضر ؤ .

مريی کله سيند ليدلی نه ؤ د کښتۍ تاسته يې ازميلې نه وه ، ژړا . زاری ، فرياد يې آغاز کړو .

۲- (يو بادشاه زوی په اديب وسپاه چې دا په مانا کې ستا زوی دی ،تعليم تربيت يې کوه .

لکه : د خپلو زامنو ، وې يې : فرمانبرداريم ، څوکاله چې تير شول هر څو استاد سعې دده په تربيت وکړه ، فايده حاصل نه شوه ، او نور فرزندان د اديب ، ښتن د فضل و بلاعث شول ، بآشاه په دانشمند چې استاد يې و غصه وکړه چې وعده خلاف شوې .

وفادې په وعده ونه کړه (خپلو فرزند انو غوندې تا دده تربيت ونه کړ) دانشمند عرض وکړه چې تربيت يکسان دی ، اما طبايع مختلف .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- اسلم او نیکبخته

عمر چې تیر شي اشنا هیر شي
د خدای لپاره چې ما هیر نه کړې مینه

دمنې یخ او ډیر سوړ وخت ؤ ، د مازدیګر وروستۍ شیبې ، دلمر ښایسته سترکه هسك او شنه اسمان په لودیځه لمن کې سره او ژیړه شوې وه ، ددنګو دنګو غرونو تر شاد پنا کېدو په حال کې داسې برښیده لکه پښتنه پیغله چې خپل سپین مخ دژیړ شال په څنډه او پیڅکه کې په دغه کراره او تنکۍ شیبه کې غرنۍ مرغۍ ، چوغکې او نور الوتونکې د مینې او محبت په سندرو سروو ، د زرکو او سیسو کټهار نتلیو زړونه ته خوشحالي او خوښي ورکوله ... د مازدیګر په دغو وروستیو شیبو کې سړو ، سړو سیلیود (نیکبختې) دسر څخه د ژیړ شال دوړلو او تښتولو هڅې کولې ، نیکبختـه نن په دغه نن شیبه او درنګ کې په خپل واک او اختیار کې نه وه ځکه څو ورځې دمخه (نیکبخته) د اسلم ، د خور (ګلزرینې) واده ته ورغلې وه داسلم او نیکبختې د ګلزرینې دواده په ورځ پـو بـل ته په سترګو کې د مینې اشارې سره کړې وې .

ماته په سترګو کې حال وایه
لاړې کوځې له غمازانو ډکي دینه

دواده په ورځ دواړو د جمرو د پر هغه غاړه د لنډې شیبې لپاره د لیدو او کتور ژمنه سره کړې وه . نیکبخته د اسلم راتلو لپاره دژمنې په ځای کې دهغه راتلو ته سترګې په لار تر ماښامه ناسته وه دهغه په مینه د ماښام شفق او شپه ورته سپینه ورځ برښیده ،. هغې د اسلم د راتلو لارې ته په ځیر ځیر کتل ، لمر ورو ورو تر لوړو غرو پنا کېده او دلوید وپه حال کې ؤ . د اسلم څه پته او درک نه لګیده چې لږ غوندې کړپ . کړپ به پیدا شو نیکبخته به د جمرو د لارې کږ لیچیو ته ښه په ځیر شو . د لمر د پناه کېدو په وخت کې د شنو نو او پوټړو اوړد اوږد و سیورو نیکبختې ته ډار او ویره پیدا کړه ، د اسلم دنه راتلو پـه اړه دهغې پـه زړه کـې ډول ډول وسوسې او اندیښنې را پیدا شوي ، د دغو وسوسو لړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پسې وغزيده ، تورې تيارې او د ماښام شفق او کرارې فضا د نيکبختې نوې را غوړيدلې او را غوټۍ شوې هيلې په نا اميدۍ بدلو لې .
نيکبخته نه پوهيده چې څنګه دا ديو ځل ليده اوکاته په ژوندانه کې دومره دردونکې او زړه راښکونکې کېداى شي ؟
نيکبخته په دغو سو چونو کې ډوبه او لاهو وه چې نا ببره دآس دپښتو اواز او خرپ . خرپ يې تر غوږو شو ، نيکبختې چې داند يښنو څخه سر ښکته زنګنو ته اچولۍ ومخ پورته يې چې سترګې سره پورته کړې ، ګه ګوري چې د اسلم آس يې ترڅنګ ولاړ دى او دهغه د آس په شا ورته په ځانګړې او خاص اندازه مسکى مسکى کيږي ....
د نيکبختې چې په اسلم سترګې ولګېدې بې اختياره يې ورته وويل : اسلم يې؟ په خير راغلې ! اسلم ته چې نيکبختې له خولې دا خبره ووتله ، پيښمانه شوه او ډيره پښيمانه وه ، ځکه هغې له ځانه سره پيتلې وه جې که اسلم راغى نو به هيڅ خبرې نه ورسره کوم ، خو دا چې هغه ډار او تياري ناکراره کړې وه نو ځکه يې ښه راغلاست ورته ووايه : هغه سره سيلۍ چې تردغه دمه پورې د نيکبختې لپاره دغشو په څېر سخته ځورونکې وه اوس ورته ژوند ښبونکې وه او خوشالونکې شوه . اسلم چې د آس له شانه را ښکته شو د ملا متيا لپاره يې د نيکبختې پاسته ساړه لاسونه په خپلو منګولو جې ټينګ ونيول او ورته ويې ويل : نيکبختې ډيره ببښنه درنه غواړم پر ماډيره ناوخته شوه اوستا ديدن ته په رڼا روانه رسيدم ....
نيکبختې له شرم او حيانه پورته نه ورکتل ، او ورته وې ويل :
که ته لږه شيبه نور تم او ايسار شوى واى نو به زه له دغه ځايه بيرته تللې واى ، ته څومره ژبه او ژمنه ماتونکې او وعده خلاف يې د مازديګر ژمنه کوي او تورې شپې ته راځي ماته خوستا په دغه ژبه بيخي شک پيدا شوى و ....
اسلم په نيولې ژبه ورته ووېل : نيکبختې .... زه نه پوهيږم چې ستا برند وتورو سترګو او کږو ورو څو پر ما څه جادو او کوډې را وکړې ! او هر شيبه مې ستا ښکلې څېره او تورې سترګې په زړه کې راکرځي اوس زړه نه لرم او هغه تا رانه وړى دى .. د جمرو د سين پر غاړه د يو غټ کمر او ګټ تر شاه اسلم او نيکبخته سره ناست وو او يو بله يې دزړه خواله راز او نياز سره کاوه ، د دوو مينو د مينې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د زړه حال و ، خدای خبر چې څه به ؤ ؟ د سين مستې څپې به چې په ډېرې مستې او خوشحالۍ ددوی خواته را پورته شوې د دواړه ميونو د زړه حال او خبرې يې به لکه چې اوريدلې او بيا به بيرته دسين په مخکې په خوشحالۍ خورې ورې شوې او د حال په ژبه يې هغو ته وويل :

چې دوه مين سره يو ځای شي

په نورو خلکو دړندو ګمان کوينه (۷۳: ۶۱)

۴- مرد او نامرد

يو سړي و پر لارې پر يوې خوا پلی رهي و . بل سړی په آس په دغې لارې سړی (پلی) پسې راورسيده ، دې پلي (پياده) پوښتنه ځنې وکړه چې ته څوک يې ؟

سپاره ورته وويل چې زه (مرد) يم

بيا سپاره ورته وويل چې ته څوک يې ؟

پلي ويل چې ته مرد يې نوزه نا مرد يم

خير خو ويل ښه دی ، په لاره سره ملګري وو .مرد ورته وويل راشه پر اس ته يو ګړی سپور شه ته ستړی شوی يې زه به پلی در سره ځم ، ولې چې سره ملګري يو ، ځای هم لرې دی او حق د ملګري هم داښه شی دی . نامر دوويل ښه دی ، مرد له اسه کښته شو ، نا مرد سيور شو ، مرد پلی ورسره ځي ، خير تر يوه حده چې سره ولاړه نامرد فکر وکړ چې اس خو چابک دی راشه ځينې ويې ځغلوه . نه دې سي لاندې کولی

بس نامرد اس پونده کړوويل مرد د خدای په امان ،مرد چې هر څه وکړه ، جې مه کوه زما اس مه بيا يه او غوړونه يې پرې ونه نيول ، اس يې ځينې بوت . مرد صبر وکړ ، نور يې هيڅ ونه ويل ، خو وخت مازيکر دی ، سپين دښت (بيابان) دی . آبادي ، کورونه ، ودانۍ نشته ، وريځ ده ،باران ده ، باران وريږي اريانۍ واخيست دوباره نا چا ره شو راغی يوه غره ته چې دلته به په ګاره کې شپه تيره کړم چې مردار خواره مې ونه خورې سهار به ځم که خدای کول ، خير غره ته راغی لمر لويده مابنام سولو يو اوږده غار يې پيدا کړو په دې غار ننوت ، د غار په پای کې کيناست يوه ګړی يې سر په څپېړ وکښود ، پر يوت (څملاست) بله ګړی چې وشوه شر مش(ليوه) راغی بيا يوه ګيدړه راغله ، دا درې سره په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غار کې انډيوالان شوه ، څير دى پريوت ، مګر امر د بيد کېدونه دى ، ناست دى ، ګيدړه وزمرى ته وايي چې زمر يه لالا چېرې يې تمامه ورځ نه معلومېږې ؟ اوس به موږ ستا د ښکار په پس ماند ومارږه واى او سره له دې داسې چاغ يې او تاسو ښکار هم نه دى ليدلى ! زمري ورته وويل او غه فلانۍ ډېره دهغې ډيرې سره وښه بتکی ښځې دي . زه چې سهار ورشم تر ماښامه پورې باندې لغړم په خوشحاله يم طبيعت مې راسته دى . غوښې ته مې فکر نشته مرد هغه ډيرۍ نشانۍ کړه ليکن د ببرې سا هم نسي ايستلاى بيا ګيدړې و شرمخ ته وويل چې ته ولې داسې ډنګره يې سره له دې چې داسې چټک يې په تاخت سوى دى . سرمخ ورته وويل چې اى ګيدړې انا څه درته ووايم. دلته په دغه هيله کې دوه درې زره پسونه دي چاغ چاغ ، يږ اسې کافر سپى خډل غټ وسره دي چې زه سترګې ورښکاره کړم دى مې پسې واخلي خو لاندې مې کړي او را مې مروړي ، دغه سپي د لاسه زورنه لرم . ګيدړې ورته وويل چې هو ولې چې ماه هم ليدلى دى خورا خوړى دى دغه سپي او ددې ونې (چې د غار په خوله کې شته ده) چې دواړه سره ګډسي د ليونيانو دواده يعنې ليوني پر سد کيږي بيا ګيدړې وويل چې زه داسې ډنګره سوې يم زما سبب دادى چې پلاني چمن کي يوه مږه ده شل دانې روپى لري ،. هره ورځ چې زه چمن ته ورشم دامږه دا روپۍ دغار را وباسي او هرې ته جلا جلا پورته ورته غورځي ، څو شل سره را باسي بيا نو بازې ورته کوي زه چې سهار ورشم ددى مږې سيل کوم څو را پاندې ماښام شي ګاهې وږې ،ګاې مږه سم ، نه چاغيږم خير خو ارام سره بيده شوه . مرد دا ټولې خبرې و اوريدې چې شپه تيره شوه سهار شو دوى ، درې واوړه سره د غاره ووتل مرد له دغه ونې څخه يې پاڼې پرې کړې . راغى اول دهغه : جمن ته که ګورى هغه مږه ده دغارڅخه يې يو وار يوه روپۍ به يې راوويستله ، خوشحاي به يې ورته وکړه مرد نه يې وکتل ، آخر مرد ورته پټ شو . دي (مږې) شل سره روپۍ له غاره څخه را ويسيتي ، خپلې بآزى ورته کوي ، يو وار مرد ور الاکړه ، مږه ور خطا شوه خو په دغه حال کې يې يوه روپى ځينې حمله کړه ، په غار ننوتله پاتې نولس ۱۹ روپى دې مرد واخيستلې راغى برابر هغه شپيلى لره يوه شپانه پسونه پيايي هغه سپي ورته پروت دى . مرد ورته ويلى چې اى شپانه ، داسپى نه خرڅوې ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپانه ورته ویل چې دغه زما دوه درې زره رمه ټوله په دې سپي خوندي ده ، نو زه یې څنګه خرڅ کړم ؟
مرد ویل چې دی نولس روپۍ واخله سپی راکړه او خاوند ته وایه چې سپی مردار شو ستا پرې څه !!
شپانه هم نولس روپۍ غنیمت او بللې ، ویل شه دی خیر خو روی ځینې واخیستې ، سپی یې ټینګ وتاړه په لاس یې ورکړ . بیا مرد شپانه ته وویل چې راشه مړ یې کړه ، شپانه هم د شینۍ کوتک او ډانګ یې پر سر وو اهه او سپی مړ شو .
مرد په دستي د سپي سترګې وویستې ، دهغې ونې له پاڼرو سره یې ګډې کړې ، ګولۍ یې ځینې جوړې کړې او مړ سپی یې پریښود نو را رهي شو ، هله ، هله ، دادی یو ښارته ورسیدې ، په دې ښار کې ګډ ګرځي . سیدان او ملایان او نور ښه خلک سپاهیانو راکوتر کړي دي ټول داسې خوا بدي دي چې څه درته ووایم ، مرد راغی پوښتنه یې وکړه چې دا ولې خوا بدي یاست او څه نقل دي ها .....
دوی ویل څه مو کوي ځه کاکا په خپله مخه لاړ دې وهه خو دی ورته ټینګ سو تاسو راته ووایاست . آخر یې نقل ورته وکړو چې ددې ښآرد باچا یوه لور ده هغه د ډیر عمر کیږي لیونی شوې ده په خونه کې اچولې ده .
په زنجیر و یې ټینګه تړلې ده ، هر څه دوی واي او غم یې خوي .. چې یې پرې وکړ خونه شوه جوړه نو اوس یې پر موږ حکم کړي دی چې یا به خامخا دا زما لور جوړوي او یا ټول وژنم اوس اریانۍ اخیستي یو داد عمر لیونۍ دی د چا د لاسه کیږي چې جوړه یې کړي مرد ورته ویل : چې دا خو آسانه ده ، وارمه خطا کوئ ما با چاته ورولئ دا زه جوړم ، د ازما د لاسه پوره ده ، لیکن زما کالي بیځي تکړې دي تاسو ماته یو څو ښي را برابر کړئ چې د با چا حضور ته خو لږ پاک ورشم ملایان سره ټول خوشحاله شول چا چاپته ورکړه ، چا مچني ورکړې ، چا لنګوټې ، چا کوټ ، خو څه سر دې ګرځوم دا مرد یې په ښه جامه کړه ، باچا ته یې ورووست مرد ورمخ ته شو ویل یې صاحبه ! زما د لاسه پوره ده .د الله(ج) په امید او حکم ستالور جوړوم !
باچا ویل چې ښه ده، حکم یې وکی چې بویې ځئ، زما لورته یې وروولئ ، دی مرد کوزه اوبه او یوه لنګره وسره واخیسته را رهي سو راغی د بآچا د لو ر خرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته که ګوري د باچا لور یې ټینګه نیولي ده ، په لاسونو یې الچکان دي ، په پښـو یې زنځیران دي ، په غاړه کې یې هم زنځیر دی ، داسې لیونۍ ده چې هیڅوک ځان ته نه پریږدي او پخپل ځان خو لې لګوي . مرد راغي ، ډیر زړه یې پرې وسو خو مینځانې یې سره وویستلې ، یوازې دی او د باچا لور سره پاتې شول مرد یوه ګړۍ سر پټ کړو ، خو سریې را پورته کړ خو او شايي وکتل څوک نشته دروازه یې ټینګه وتړله راولاړ شو د باچا د لور په خوله کې یې لرګی ورکړه ، یو ه دانه هغه ګولۍ یې ورکړه ، له دې خوا یې کوزه ور پسې ورپورته کړه . دا خویې پرې تیره کړه یوه ګړۍ چې وشوه د باچا لور لږه ښه شوه ، بیا یې بله ګولۍ په دغه چم ورکړه ، دایې هم چې تیره کړله یو وار د پاچا لور په سود شوه ، ناره یې وکړه ، اې مینځې دا پردی سړی څه کوي چې را سره ناست دی ا و دخدای (ج) لپاره زه موو لې تړلې یم ، دا پردی مو ولې را سره اچولی دی ؟
د باچا د لور څخه مرد راووت ، پلار ته یې راغی چې ورشه لور دې پر سد شوه څوک محرمان ورو لیږه چې له بنده یې خلاصه کړي . باچا ډیر خوشحاله شو ، لورته راغی لور یې خلاصه کړه ، دستي یې په هغو ټپونو د واوې وکړې ، حمامونه یې پرې وکړه کې ښه جوړه شوه نو باچا مرد را وغوښته ویل یې یه سړیه!
زما خو دې لور څخه امید خالی و خدای جوړه کړله سبب یې ته شوې . دا لور ما وتاته ښښلې ده ، مرد هم ویل ځما دا قبوله ده ، بیا مرد وویل چې زه مسکین یم ماته څه روپی راکړه چې زه کلا پرې جوړم کړم نو نه به زما طبیعت خراب وي ، نه به ستا د لور باچا ویل ښه ده حکم یې وکړ چې دوې غاترې په روپو وربار کړئ مرد خزانې ته راغی روپۍ یې بارکړې سره له څو کسو برابر یې راوړه په هغه ځای چې زمري خزانه ایښودلې وه ، مرد هم خزانه په هغه ځای واچوله دستي یې کرښه ورباندې را تاوه کړه . مزدوران یې ور واچول شا او خوایې پر دغه ځای کلا را وګر ځوله یوه ورځ دغه مرد بازار ته راغی مزدوران دختهو لپاره بیایي . که ګوري هغه نامرد یې ولیدو ، د مزدورانو په چم کې ولاړ دی ، مرد یې پیژني ، مرد ورته وایي ، خوانه مزدوري نه کوې ؟ دی وایي ولې یې نه کوم ! خو دانامرد یې د نورو مزدورانو په ډله کې ختهو ته وراړستی دی ، مرد خپل اشپز ته وویل : چې دغه سړي به چې هر وخت ډوډۍ غواړي ورکویي او تر دې نورو مزدورانو به

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم زياته مزدوري ورکوئ . يوه ورځ نامرد پوښتنه ځيني وکړه چې ای سړ يه ته ولې له ما سره داسې ښه کوي ، مردورته وويل چې ځوانه زه هغه مرد يم چې په پلاني وخت پلاني ځای زه او ته سره ملګري وو . او نا ويل ته څوک يي ؟ ما ويل زه مرد يم او تا ويل زه نا مرد يم هغسې تر پايه ميړانه در سره کوم ، اوس کرار کېنه خوره ، ښه او حساب مه منه .نامرد تعجب يو وړ ويل يې دا څنګه خدای(ج) در کړه مرد د خپل ژوند کېفيت له سره تر پايه ورته بيان کړ چې زه يعنې داسې ته څخه پاتې شوم ، داسې ويلاني غره ته ور غلم په فلاني په غره (ګاګره) کې داسې زمری ، ګيدړان او شرمخ او ..... نامرد ويل هغه به وي . بله ورځ نامرد راغي آشپز ته وايي ژر شه ، ما ته ډوډۍ را کړه هغه وايي خا مه ده دی ، وايي ، په زه يې غواړم ، خير خو اشپز ته مرد ويلي و چې څه وخت دی ډوډۍ غواړي ته به يې ورکوي آشپز هم وختي ډوډۍ وکړه ، نامرد ډوډۍ وخوړله او دهغه غره په لور ور رهي شو او هغې ګارې لره راغي او له ځانه سره يې ويل په هغه غار کې کېنم زه به هم هماغسې شم لکه مرد . ماښام شو بيا هغه زمري ته ګيدړه وايي ، زمری لالانه يمه خبره د مخه داسې چاغ وي او اوس ډنګر شوی يې چې ناجوړه يې که څه سبب دی ؟
زمري ورته وويل چې دا څه عمر کيږي ، هغه خزانه چې ما ليدلي وه په هغه ځای کار کيږي ،کلايي پرې جوړه کړې ده . زه نشم ورتلای طبيعت مې خراب دی ، نو ځکه داسې ډنګر يم شی مې وخواته نه کيږي پيا ګيدړې شرمخ ته مخ ور واړوه چې ته څنګه چاغ شوي يې ؟ شرمخ ورته وويل چې دهغې شپې راهسې چې تا پوښتنه را څخه وکړه چې ولې ډنګر يې په دې بل سهار چې هغې شيلې ته ورغلم هغه پخوانۍ سپی نه وو . په رمه ورګډشوم و څو پسونه مې سره څيرې کړه . اوس هره ورځ ورځم . خپل ښکار کوم . خو نور سپي هم شته هغه چې راشي هغه سره و مروړم سره زخميان يې کړم . زه پرې غښتلی يم ، خود چاغ شوم . بيا ګيدړې وويل : زه هم له دغې روځې راهيسې ، په هغه بل سهار هغه بل چمن ته ورغلم . اوس زه په خپل کار پسې ولاړ شم اونس ښه موړ کړم . داسې چاغه شوم يو وارې زمري سر راپورته کړو چې دا کار بې انسانه نه دی، په هغه شپه چې موږه دا خبرې کولې لکه چې يو سړي دلته پټ وو .ګيدړې. نه وګوره چې اوس خو څوک نشته ؟ ګيدړه چې په غار کې شا او خوا وګرځيده ،نا مرد يې پيدا کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویل زمریه لالا دا دی راشه کش یې کړ . زمري سره څیرې کړو ...... نامرد یې مړ کړو او بس !!! (۳۴ : ۳۵۰)

ب – د مځپانګې له مخې :

د پښتو ولسي ادب مضمون په هغو واقعیتونو بنادی چې د ژوند له پیښو را منځته کیږي د ولسي ادب د منځپانګې (مضمون) د ژوند عیني حالات جوړوي . یا په بله وینا د ولسي ادب مضمون د ژوند د هغو ښکاره او عیني پیښو رښتنی انځور دی چې ولس ورسره مخ دی ، دد غو پیښو درک په ولس کې حساس وګړي کوي او له خپل فکر او اند سره سم یې د هنر په یو کالب کې ټولنې ته وړاندې کوي او د ولسي احساساتو دنګه انځور په توګه یادګار پاتې کیږي .د مضمون افرینش د انساني حساسیتونو بیا ځلونه ده د بېلګې په توګه دیو (متل) یا لنډۍ او یا د ولسي هنر بل ډول او صنف را منځته کېدل ، د ولسي متفکر انسان (ذهني تولید) او په دویم وار کې (تجربه) ده . ژرنده که د پلار ده هم په وار ده

پورته متل دهغه (ادراکي درد) احساس دی چې د بې نوبتۍ دیر غل په وخت کې ویل شوی دی . د ولسي غوښتنې د اخلاقي ښکلا ځلونه کوي . خلک سم سمکې ته را بولي او په خپل نوبت یې قانع کوي او د راتلونکې لپاره دیوې پخې (اخلاقي ډبرې) د ایښود وزیری هم ورکوي همداسې د ولسي هنر نور ډولونه هم دواخله . د ولسي ادب (مضمون) ډیر غني او شتمن اړخونه لري .

لکه : (عرفاني ، اخلاقي ، پند ، نصیحت ، هیواد پالنه ، میړانه ، انتقادي ، سیاسي ، حماسي ، ادبي او .... ګڼ شمیر نور .) د ولسي ادب مضمون ارزښت په دې کې دی چې دوختونو د تلپاتې هنداري کار ورکوي . د زمانو (ماضي . حال او راتلونکو) ډیالکتیکي ارتباط پکې موجود وي اوي وه نه شلیدونکې کړۍ یې جوړه کړي وي .

۲ – چار بیته :

د پښتو ادب یو ځلانده او ښایسته فورم دی چې ډیر ځله حماسي مضمون لري . خو له دې سره : (چاربیته یوه اوږده موضوع چې ډیر ځله عشقي او حماسي وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم رانغاړي ، د مضمون له پلوه که څه ډير غني دی ، خو مرکزي موضوع يې حماسي او عشقي ده .

(چار بيته د پښتو ادب يوه ډيره لرغوني او قيمتي پانګه ده چې زموږ دو لس ، سره پوره اړخ لګوي) يو ليکوال نظر لري :

(چاربيتي د پښتو ملي اشعارو يوه غوره ره، برخه ده ، زياتره چاربيتي په ملي موسيقۍ کې ځانته په زړه پورې آهنګونه او خوږې نغمې لري او ددې لپاره چار بيتې بلل کيږي) (۴۲ : ۸۰)

د چاربيتي بندونه ، څلور بيته وي او يا د څلورو مسرو څخه ، کم نه وي او کله کله د چار بيتو د مسرو شمير له شلونه هم زياتيږي ، مګر د موضوع تسلسل د قافيې او هم رديفو کلمو راړول په دودونو کې حتمي دي . (چاربيته تر ټولو زياته خوند وره او د پام وړ نو عه ده چې د ټولنپو هنې ، فولکلور او ټنګ ټکور له پلوه ارزښت وړ ده) (۵۴ : ۱۲)

بڼه (فورم)

مطلع: ....a ....a

بند : ....b ....b

: ....b ....b

بند : ....c c

: ....a c

چاربيته په لومړي سر کې په دوه برخو ويشل کيږي :

۱- ساده چاربيته :

۲- ځنځيري چاربيته :

الف : ساده هغه ده چې هر بند يې دوه بيته (څلور (نيمې) مسرې وي لکه پورته شکل .

ب – زنځيري چاربيتې ته اته مسريزه چاربيته هم وايي په دې چاربيته کې د سر دواړه مسرې په خپل منځ کې هم قافيه نه وي ، بلکې او له يې په يوه قافيه وي او دويمه يې په بله او بيا د هر بند په آخر کې د دواړه مسرو قافيه د مطلع د دواړو مسرو د قافيو سره برابر وي او دکسر ، سر مطلع دا دواړه مسرې د هرې کړۍ په آخر کې تکراريږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ساده چاربيتۍ مثال :

مطلع :

ځوک به پيدا شي د فـــرهاد او شيرينې په شان
يو ځای به ځوک نه شي د ادم او درخانۍ په شان

بند :

يو ځای به ځوک نه شي لکه و عاشق فرهاد
تل به يې کولو په اشنايي پسې فرياد
وه يې کړه خواري ځکه حاصل يې شه مراد
کړې به يې خبرې د طوطا د ښارونۍ په ش

تر آخره پورې په بندونو کې د (شان) کلمه د کسر په توګه تکرار راځي .

د ځنځيري چاربيتۍ مثال :

مطلع :

د ليلا په لبو سپور ترې نه ځي شغلې دوار	پيزوان لکه ښامار نتکۍ نه يې بار بار

بند :

دشاهو په سپين جبين راوځي ما سپښين زما زړه يې کړ غمګين ګنګرې يې کوي شور	روپۍ عجب زينت که ژوندی زما صورت که سر داره څه حکمت که چې داسي په رفتار
د ليلا په لبو سپور	

پيزوان لکه ښامار	
رفتار مي کوي خوند وربل مي بند په بند خراب به دې کړم ژوند شين خال مې آدم خور	ورځمه مازيګر د سپين تندي په سر کاته کړم په هنر ذقن مې مزه دار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ليلی په لبو سپور
پيزوان لکه ښامار

د موضوع له پلوه (چاربيته ، تاريخي ، حماسي ، عشقي ، ديني او نور ډولونه هم لري .
د پښتو د تاريخ ليکوال (قاضي عطا الله خان د دا ډول چاربيتو دوخت له پيښو سره تړي په تيره د تاريخي ، حماسي چاربيتو اهميت د تاريخي پيښو په پيچلتيا کې ويني .

۳- سروکې او بيتونه :

سروکې د پښتو فولکلوريک شعريا ولسي سندرو يو مهم ډول دی (د غو ولسي سندرو ته ځينې پيښانه سروکې او ځينې نيمکۍ هم وايي خو د پکتيا په منګلو کې يې (پام) بولي .
سروکې يو پخواني ډول دی چې له ډيرې زمانې را په دې خوا په پښتو ژبه کې مروج دی آن د چاربيتو ، بدلو او نورو ولسي سندرو سرونه) هم په دې د فورم کې ګډ شوي دي سروکې يا نيمکۍ چې يو فورم لري، ځکه روته دا نومونه احلي چې (بيابيا تکراريږي) يو ليکوال ليکي . (نيمکۍ هم د پښتو اشعارو يو مرکب شعر دی ، چې له دوو جزو ته مرکب شوي دي ، يو هغه په منځ کې ورلويږي تو (ټکۍ) ورته وايي) (۴۱ :۷۷)

په کابل کالنۍ کې راځي :

(د نيمکې د ا قانون دی چې اول يو سرو ويلی شي ، دغه سر عموما يو بيت يعنې دوه مسرې متحد القافيه وي ، مګر مسرې لکه بګتۍ دسر په شان يو برابر نه وي ، بلکې د مستزاد په شکل يې اوله مسرې اوږده او دويمه لنډه وي)
دسروکې يا نيمکۍ فورم :
د فورم يا بڼې له پلوه په لاندې ډول دي :
۱- دوپاړکېزه سروکې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دواړه نيمې مسرې يې سره هم وزنه نه وي خو هم قافيه وي .
لکه : ته يې کوتهر ، زه يم باز دګړ نګو ليلا
راوالو زه په غرو ليلا

۲- درې پاړکيزه :
چې درې واړه نيمې مسرې يې نه هم وزنه او نه هم قافيه وي :
بند يوانه مې ساتينه = ماته لالی وايي وايي
چې چيرته مه ځه درزړه سره

۳- څلور پاړکيزه سروکې :
دا ډول سروکې له څلورو هم وزنه ، هم قافيه نيم بيتـو څخه جوړه شوي وي ، يا په بله وينا دواړه مطرح (مسرې) په خپل منځ کې سره يو شان وزن او قافيه لري .
لکه :
تورې سترګې خماري = درته کړم ناله زاري
درزړه زخم مې کاري = شوم رسوا ستا په ياري
۴- پنځه پاړکيزه سروکې :
له پنځو پاړکو جوړه وي د پاړکو وزن او قافيه سره برابر نه وي .
مثال :
اميل د غاړې جوړومه = ځولۍ د ګلو
اوس به لمن ډکه = راوړم د ګلو – سحر – سبا
ياد ونه : يو پاړکيزه سروکې ځکه نشته چې سروکې يا نيمکۍ پو بيتيزه نه وي .
همدارنګه سروکې کله متحد القافيه وي او کله هم نه وي .
لکه :
اوه نرۍ يې پانې= شاه ليلاونه د بادام
يا :
بيبي مرجانې زيارت ته مه ځه
زيارت کې زانګي د ګوډګر و تاويزونه
داسې متحد القافيه سروکې هم شته چې مسرې يې برابروي ،د بيلګې په ډول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلکۍ خپه ده نن سبا يې و دوينه
په سر ټيکرى يې جونې اوښکې پاکوينه
جلکۍ روانه ده سرې او به راوړينه
دا تور پيکۍ يې دا يلبند شمال وهينه

مګر داسي متحد القافيه سرو کې هم شته چې مسرې يې سره برابر نه وي .
اروابناد استاد عبدالروف بينوا (رح) ولي دي : د سروکې لومړۍ مسرې ديارلس سيلابونه او دوه يمه يې اووه سيلابه (۱۸ – ۸)
د پښتو ژبې پياوړى ليکوال او فولکلور پوه ښاغلى حبيب الله رفيع د سروکې په بآب ويلي دي . (سروکې عموما يو بيت ، يعني دوه مسرې لري ، چې على الاکثر يې لومړى مسرې تر دويمې اوږدې وي او لکه د عروضې نظم مستزاد غوندې شکل لري ، خو کله دواړه مسرې برابرې ،کله لومړۍ مسرى لنډه او دويمه اوږده او کله کله د ازاد نوي شعر مشهور را اخلم . خداي ببښلي استاد نور احمد شاکر په خپل درسي کتاب (بديع وبيان) کې ليکلي دي :
(دسروکو .. کله کله يې دواړه مسرې سره يو شى او ځينې وخت يوه مسرى يې اوږده او بله يې لنډه وي او د قافيې شرط يکې نشسته) (۴۰ – ۱۲۶)
مګر ډير شمير سروکې بيا قافيه لري لکه :

له کوره راوتې په ټولې کې په تور اوربل کې دې ټومبلى زيرې ګلې		پرتوګ دې ليکې ليکې په ځنګ تيريږي ګلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا :

دا سپينه ټټده سره غمبوري دې منې دي
ورکې لونګ دانې دي
دا مسافر جلکۍ ځي په سره ډولۍ کې
ورېږي ، ورېږي سلګۍ کې .... او نورې

سيد انور الحق جيلاني دانسايکلو پيډيا اف اسلام په رنګ نظر لري او د مضمون په برخه کې يې هم څه ويلي دي . (نيمکۍ) يو ډول ولسي سندرې دي چې د جار بيتۍ او لوبې سره مشابه صنف ګڼل کيږي پدې سندرو کې زياتره د عشق بيان شوی او له چاربيتو سره يې لوی توپير دادی چې نيمکۍ ډيرې اوږدې نه دي . بلکې زياتې يې څلور يا پنځه بنده دي . دويم دا چې د نيمکۍ په مسريو کې يو کوچنۍ مسره وي ، د غې نيمې يا کوچنۍ مسرې له امله دغو سندرو ته نيمکۍ وايي (۳۵ : ۲۹)

لنډه دا چې د موضوع او بڼې له پلوه نيمکۍ ډير ډولونه لري سروکې چې ځينې پښتانه يې نيمکۍ او په ځينو سيمو کې يې (پام) بولي ، د پښتو د ولسي شفاهي سندرو يو خوږ سيمو او مست شعری ډول دی چې يو (توک) يې په خپله (سروکې) او بل يې (لنډۍ) دی سروکې (ويلو) په مهال کې يوازې نه ويل کيږي ، بلکې لنډۍ يې حتمي جز دی او دلنډ يو په وسيله بشپړيږي ، د زياتو معلوماتو لپاره وګورئ .

د موضوع له پلوه :

سروکې د مضوع له پلوه (عشقي) روز نيزې (تربيتي) ملي ، تاريخي ، ټولنيز ، حماسي او ... دي (په سروکې کې د ولسي شاعرانو د سندرو (سرونه) يا کسرونه هم ورګډ شوي دي ، خو د ولسي سندرو د يوه ځانګړي فورم په توګه هم له ډيرې پخوا څخه په ولس کې شته)

د سروکو ويش :

۱- فورمي ويش ۲- موضوع ويش

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف – د جولې (بڼې) له پلوه ډير ډولونه لري د اروښاد څيړندوی دوست شينواري دوينا پر اساس (سروکی د فورم له پلوه تر يوې فارمولي لاندې راوستل ګران دي ...)
که څه هم (سروکې په لوی سر کې په دوو لو يو څانګو ويشل کيږي :
د اتڼ سروکې

عام سروکې
دهغه دواړه ډوله سروکې دلنډ يو په وسيله بشپړيږي)
بايد ووايو چې د فورم له پلوه دوو پاړکو ، لنډې، وزمه سروکو چې لومړې پاړکی يې ديارلس او دويمه يې نهه وي ، له دري پاړکيو ،څلورو ياړکيو او ... جوړې شوې دي .
ب – د موضوع له پلوه د سروکو ډولونه :
(ملي ، ټولنيز ، روحي ، عشقي ، سياسي ، ادبي او نور ...) اړخونه پکې ځان څرګندوي .
(سروکې هم د ولسي ادب د يوه لرغونی فورم په توګه تاريخي موضوعاتو کې ويل شوي دي او موږ په دغو ټولو موضوعګانو کې سروکې لرو) غرنی سندري (۷۶)
د موضوع له پلوه د سرکو ډولونه :

۱- تاريخي سروکې :
(په سروکوکې ځينو تاريخي پښتو ته اشاره شوي وي او سړی ترې پوهيدای شي چې دغه واقعي په ملت کې خاص ملي ، سياسي او ټولنيز ارزښت او د ارزښت درلود ...)
تاريخي سروکې په يوه ځانګړې وخت کې يوه پيښه بيانوي .
لکه :

په خيږ راغله پوځونه ورته راکاږه توپونه شاه عبدالرحمانه زوروره		کوي جنګ = تيښه ونه کړې محمد جانه ناوګی مومند ورانه کړله = عمرا خانه د شاه غاسي کلا دي ولې ورانوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپين وړوکی ګل په ناوګۍ ورژيدنه څاڅيو ونيول د نورو غرو سرونه		پاس په کابل جنګ دی د سمې کورمې جينکۍ ژړا کوينه

۲- ټولنيزې سروکې :

پښتو ولسي شعر کې د انساني ژوند پراخه اړخونه انعکاس مومي (په سروکو کې د پيښو د اجتماعي ژوند ځينو اړخونو ته هم اشارې شوې دي)

لکه :

کوچيانی سترې ژوند ، په کلي کې خوارۍ او غريبۍ ، بيکارۍ ، مهاجرتونو ، ډول ډول کارونو ، وچکاليو ، جنګ پيښو ،کار او زيار او نورو پيښو ، ته په دا ډول سروکو کې نغوتې کيږي .

يا دا چې د پښتنې کلتور بيلابيل اړخونه ورکې بيا نيږي :

لکه :

جانانه ډير په زړه خپه يم خاونده مه راولې بيا داسې کلونه		يو خوا جګړې بل بيکارۍ چې زوروينه شولې شډلې غنم بآد وهلې دينه

يا

زرګره زرشه پيزوان جوړ کړه ميده ميده قدم وهې لکه د زرکې نا دانې سپينه اوږۍ سپين څنځيرونه زه لالـي بللـې يـم = ژر مـې ورکـوی مورې		سبا به ښکلې ليلا بل کلي ته وړينه لړه معطله شه ګودر کې چې په ما تيرې د دنيا دا ډير غمونه که شنو لوټو سره يې تللې يم

۱- عشقي سروکې :

(د سروکو پياوړې برخه د عشق او مينې موضوعاتو پورې اړه لري ، دامينه کليوالـه مينـه ، پښتنې مينه ده ، ددې مينـې خصوصيات د ښـارونو او نـورو ولسونو له مينو بيل دي)

د عشقي سرو کو مثالونه ډير دي ، څو دانې يې دلته راوړو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا ليونۍ مينه مې خوب ته نه پرېږدينه		لړ خبر مې واخله جانانه
يارانه جدا شو په لمسون د غمازانو		اوښــــکې مرغلــــرې دې
جانانه را شه ديدن و که = خپه زړګی مې ښه که		توييږي له چشمانو
جانان ته ولې = رانه لاړې		سبا بيلتون دی
		زه يوائې پاتې شومه

۴- د سرکو سندريز خصوصيت :

سروکې د سندرو په ډلول ويل کيږي .

ولسي شعر + اواز + موسيقي = سندريزه سروکې

سروکې يو ډول پښتو ولسي شعر دی چې د ولسي شاعرانو له خوا ټنګ ټکور سره ويل کيږي هغه وخت سندريزه خصوصيت پيدا کوي چې له کمپوز وروسته د اواز په ډول وويل شي . له دې امله پښتو (سروکې په عمومي توګه په دوو لويو برخو ويشل شوي دي . اول هغه سروکې چې خاص په اتڼ کې ويل کيږي چې د (اتڼ سروکې) يې هم بولي)

دويم – هغه سروکې چې له اتڼ څخه پرته په نورو مجلسو او بنياد يو کې ويل کيږي چې دې ته (عام سر) او يا خوتش سروکې او نيمکۍ وايي .

سروکو کيږي اتڼ د پښتني کلتور يوه خوند ور برخه ده لومړی به اتڼ معرفي کړو او بيا به پخوانۍ او اوسنۍ سروکې د اتڼ په جوړښت کې وڅلوو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۸)

دغه انځور د پښتني اتڼ يو پخوانۍ بڼه ښيي . د دوست محمد دوست : فولکلوري ګيډۍ : ۶ : ۷ مخونه)

پښتني اتڼ :

د افغاني پراخه کلتور په لمنه کې پښتني اتڼ ځانګړي نوم او نښان لري ، آن ويلای شو چې اتڼ عام افغاني دود دی چې په بهرنۍ نړۍ کې په ځلانده افغاني نڅا شهرت لري . دغه افغاني دود څه د هيواد په خاصو سرايطو (ځلميانو ، ځوانانو ، سپين ږيرو ، زړو او ان نجونو ښځو له خوا په ځانګړو حرکتونو (لاس او تهول بدن) تر سره کيږي . اتڼ نه يوازې اوس اوس شهرت لري ، بلکې پخوانيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اريايانو په پوره مينه دغه خوندوره (لوبه) تر سره کوله . ديو ليکوال په وينا (اتڼ او نڅا پـه اريـايي ټولنو کې ډيـرو قديمه سابقه لـري ، دويـدي دوري متـون او درگويد سرد دونه د اتڼ په باب يادوني او خبري لري او په اريايانو کې دغه دود بولي ...) اتڼ ډيري پخوا زماني څخه تر اوسه زمونږتوکه شته ، پښتـانه د خوښيو او ښاديو په مراسمو او ميليو کي اتڼ کوي . د جنګ ميدان ته هم اتڼ ورځي او زمـوږ پـه ملي د يـوه نـه بيليـدونکي جز پـه توګه د پښتنو پـه ملي عنعنـاتو کې نغښستی دی او په اتڼ کې نر او ښځې دواړه برخه لري) غزني سندرې (۹۸) مخ بايد ووايو چې پشه يان ، بلوڅان ، نورستانيان او براهو يان هم خپل ځانګړې ډول اتڼونه لري ، چې بلوڅان يې (دريس) او براهويان يې (چاپ) او پشه يان او نورستانيان يې هم (اتڼ...) بولي.

لکه : پشه يان چې وايي :

(بوبه کار اتڼ کار) (ډير ښه اتڼ کوي) بونا کار اتڼ کا) ډير ناکاره اتڼ کوي)

يا :

(ای داکي اتڼ کمن) راځئ چې اتن وکړو .

شفيق الله – د پښتو څانګې

دريم ټولګی محصل

۱۳۸۶ – ب ګروپ

د اتڼ په برخه کې (پښتو ، پښتو ، تشريحي قاموس ، لومړی ټوک ، **۱۵** مخ کې راځي (اتڼ (Atan) نر ، م (ج اتڼونه)

د پښتو ډله ايزه ولسي نڅا ، پښتـانه د قهرمانـۍ ، بهـادرۍ ، بري يـو والـي او ځنو نورو داسې برياليتوبونو پـه نتيجه کې ډلـه ييـزې مستـۍ ، خوشحالـۍ او نمانځينې ته اتڼ وايي . اتڼ په تاريخي لحاظ د پښتون ټبر ديوه پاخه ملي کلتـور ښکارندوی دی ، اتڼ عموما د ډولونو ، غور ځيو او ملي سندرو په وسيلې سره د يوې مخصوصې او منظمې نڅا په ترڅ کې د ځوانانو او سپين ږيرو لـه خوا د (مير) تر لارښوونې لاندې اجرا کوي)

د اتڼ او داتڼ د نارو په برخه کې راځي : (تـاريخي روايـات او لرغـوني نښتـې او نښتاني دا راجوتوي چې پښتو د تاريخ په بيلا بيلو پوړيو کې اتڼ او نڅا درلوده

(c) ketabton.com: The Digital Library

، ښځوا او نرو دواړه په اتڼ کې برخه لرله ، د خوشحاليو او ښآديو مراسم يې په اتڼ او نڅا وو تو دول او له دښمن سره به د جګړې ميدان ته هم په اتڼو نو او نڅا وو ورتلل او اتڼ د پښتو په کلتور کي له قديمه شامل وو او تر نن پورې د پښتو نخوا په مختلفو برخو کې اتڼ په بيلابيلو بڼو موجود دی ...) پروفيسور ولي محمد سيل کاکړ ليکلي : (زياتره پښتانه دغه ولسي هنر اتڼ بولي ، ځينې کاکړان (د زيارت کاکړان) يې (لوبه) او ترينان يې (لبه) او د صوبه سرحد د سيمو په هغو پښتو کې چر اتنڼ دود دی لکه ختکان - د خپل مروج اتڼ مختلف ډلونه په عمومي توګه (د ختکو ګډا) په نامه راپيژني) اتن ته څوک نڅا او ځينې ورته ورزښت وايي ، د پښتو ژبې پخواني وتلې استادارواښاد صديق الله رښتيتن ليکلي دي . (اتڼ د پښتو يو خاص جنګي ورزښت دی چې لاس ، سر ،پښې او تول غړي په کې په سم ډول غورځي . پلې ، رګونه او غړي پکې په خوځيدا راځي او په دې صورت د درستو غړو د قوي کيدو مشق کيږي) پوهاندرښتن د اتڼ د لغوي اړخ په برخه کې زياتوي : (اتڼ په لغوي لحاظ له (اته) او نسبتي (ن) څخه جوړ شوی دی . (اته) لاس او څنګ ته وايي ، ځکه چې اتن کې لاس او څنګل زيات فعاليت ښکاره کوي ، له دې کبله (اتڼ) بلل شوی دی) (۶ : ۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۹)

نومړی انځور د اتڼ بيلابيل ډلونه څرګندوی ، د اتڼ زموږ د هيواد د ملی نڅا (اتڼ) يوه منل شوی بيلګه ده سيال کاکړ فولکلوري سوغات : ۲۱ مخ)

اتڼ و اد اتڼ ډولونه :

(اتـن د پښـتو يـو ډيـر لرغـونی دود دی چـې .. د قبـايلې ذهنيـت دلاوري ، کلتـور ستر ممثل دی او دپښتو په ټولو سيمو که په يوه او بل شکل رواج لري) (۱۰۵) اتـڼ داسـې يوه نڅا ده چې يـو سـتوي حرکـت نـه دی ، بلکـې يـو غبرګ او جـوړه خوځيدون دی چې کله نا کله ديو تن ، دوو تنو چې د اتڼ چيانو لـه خوا پـه خاص

(c) ketabton.com: The Digital Library

غړ او آهنګ ويل کيږي . (اتڼ هم نارينه کوي او هم ښځې ، خو د نارينه و او د ښځو اتڼ سره بيل دی و دا لوبه ديوې قوسي د ايرې په شکل چې نيمه يو يوه خوا او نيمه يې بله خوا ګڼله کيږي ، اجرا کيږي) (۱۰۶)

۱- د اتڼ ډولونه :

اتڼ زموږ د هيواد او کوزې پښتو نخوا په بيلابيلو سيمو کې مروج دی ، ځکه نو بيلا بيل ډولونه لري .

الف – جنوب او جنوب غربي سيمو کې .

ډير پخوا (۱۳۱۷) هـ . ش کې غلام جيلاني ليکلي و چې اتڼ څلور ډوله دی :

۱- دورا اتڼ .

۲- غښتلی اتن .

۳- ګړندی اتن .

۴- ګډ اتڼ (۱ – ۲۴۳) چې هر اتڼ بيلاّبېلې نارې هم لري .

ډيرو فولکلور پوهانو او فولکلور راټولوونکو دهغو له جملې پروفيسور ولي محمد خان سيال کاکړ (فولکلوري سوغات ۷۶ مخ ، اواښاآد محمد ګل نوري (۱۳۵۲) د کند هار د سيمو ډولونه ، ادب پوه او فولکلور راټولونکی ښاغلی حبيب الله رفيع (د خلکو سندرې ۷۱ مخ اروانښاد د محمد دين ژواک (پښتنې سندرې لومړي توک سريزه ۷۴ مخ) محقق بسم الله حقمل (د ټنو کلتور او فولکلور ۵۳ مخ) او ګڼ شمير نورو پوهانو په دغه برخه کې نظرې وړاندې کړي چې زه به يې لنډيز راوړم .

ښاغلی داکتر عبدالرحمن ټني چې په خپله ډير ښه اتڼ چې دی له بسم الله حقمل سره ورته نظر لري لو په خوست کې له ډير پخوا مروج و اوله ډير پخوا راهيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف ډولونه لري :

۱- د سړيو اتڼ په خوست کې د سړويو اتڼ ډير ډولونه لري چې مشهور يې (داتڼ ناری ، غره ،ګډيدا ، د ځنو نارې او اوس اوس دولاړې او ناستې اتڼونه دی چې نن سبا نه يواځې په کليو ، بلکې په هوټلو کې هم مروج دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتڼ او د اتڼ سندرې :

نڅا او اتڼ زمونږ د پښتنې فولکلور يوه ارزښتمنه او درنه برخه ده اتڼ زموږ په ولس کې له ډيرې پخوا زمانې څخه مروج دود دی اتڼ په خوست کې هم له ډيرې پخوا را هيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف اشکال لري .

د سرېو اتڼ او دهغه سندرې :

د سرېو اتڼ د خوست د تڼيو په سيمه کې په ډيرو ډېونو اجرا کيږي چې مشهور يې د اتڼ نارې ، غره ، ګډايدا او د څڼو نارې دي .

۱- د اتڼ نارې : پدې ډول اتڼ کې ډم په خاص طرز سره ډولی وهي او پدې ميدان کې راټول شوي خلک هغه ځني (ځوانان) چې اتڼ يې زده وي راځګوي (اتڼ په کتار کې يې دروي کله چې کتار ترتيب شو ځڼې سره څو ډلې کيږي جې هره ډله په خپل نوبت سره خاص بيتونه او نارې شروع کوې چې نمونې يې په لاندې ډول دي .

لاړه ليلا لاړه ، د لوږ غرو کجير زيږه يې غاړه

يا :

پاس به بام ولاړه يې ، روپۍ د کتار کړي چيرته لاړه يې

يا :

تورې دي زړګرې و تورې دې زرګرې سترګې تورې

يا :

جلکۍ چلم دې ډک کړو ، جلکۍ چلم دې ډک کړو دلونګو

۲- غره : غره هم د اتڼ يو ډول دی چې اهنګونو طرز يې د پورتنيو غرنو سره ورته وي ، خو په غره کې بيتونه نه تکراريږي ، موازي اهنګ په کار لويږي و هغه دځڼيو له خوا په (هو- هو-هو...) سره بدرګه کيږي يو ګروپ يې پيلوي او بل يې پای ته رسوي بياله سره پيل کيږي او اتڼ دوام مومي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د ښځو ناري :

پدې ډول اتڼ کې د خاص ډول په مطابق شپږو واري ښځې اچول کیږي .
او کله چې ښځې اچول پوره شي سم د لاسه سندرې پیل کیږي پدې ډول چې لنډۍ ویل کیږي او ورسته لنډکۍ ور اچول کیږي ، دادی یو څو د تنیو د سیمې یو څو نمونې :

چیرته ته وای هلته زه وای		دوارو ویـــده وای راتـــه بـــل وای چراغونه

یا :

بیګاه مې خوب لیده ریښتیا شو		آشنا په ویښه په ما واچول لاسونه

شکل(۱۰)

دا انځور د کلیوال او ولسي اتڼ چې په یوائې ډول کیږي ، ښکاره کوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښځو اتڼ دود اتڼ سندري .
لکه څرنګه چې نارينه اتڼو نه لري دود اتڼ مختلف انواع اجرا کوي ، دغه رنګه به پښتني ميرمنې هم اتڼونه دود اتڼو نو مختلف ډولونه لري ، سندرې ورسره وايې : او په مختلفو اشکالو يې اجرا کوي ، پدې مورد عبدالکريم (پتنګ) د (ګړنې ادب) کې دخوست د سيمې ځينې ښځينه اتڼونه شرح کړيدي او سندرې يې ورسره راوړې دي .
کله چې ښځې وغواړي اتڼ شروع کړي يوه ښځه ډول وهي ټولي ښځې لاسونه سره ورکوي او يوه لويه دايره تشکيلوي بيا سندرې پيلوي ، ورو رور مخته ځي په خاص ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، ددې اتڼ يو څو نمونې په لاندې ډول دی .
ډول ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، د دې اتڼ يو څو نمونې په لاندې ډول دی .

شين باغ يې تالاکړ و شنه طوطيان راغلي دينه		شين باغ يې تا کړو مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړه

او همدارنګه دي ډول داتن ته لنډۍ ور اچوي :

ما درته ويل منل دې نه کړل په سردې راوړل تبرګيو برغنډونه		مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړو مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۱)

د پښتو ژبي حقدار خدمت کوونکی او ماهر فولکلوريست اروانښاد محمد ګل نوري (۱۳۵۲) هـ . ش د اتڼ ډولونه داسې ښوولی دی .

۱- ورو کرار اتڼ .
۲- يو بغله اتڼ .
۳- دوبغله اتڼ
۴- درست اتڼ .
۵- دايشلی اتڼ .
۶- د ناستې اتڼ .
۷- د پروتې اتڼ .
۸- د پروتې دو بغله اتڼ .
۹- چپه او راسته اتڼ .
۱۰- غلۍ اتڼ .

په پکتيا مجله کې راغي :
زما ياره طالبه – طالبه يا خوله غواړي که ژبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما ياره طالبه – طالبه ياره خوله غواړي که ژبه
خو له به تر تا جار کړم = ژبه تر تالو لاندې غايبه (**۵۷** : ۱۴)

۵- بابو لالې :

د فولکلوريک يا ولسي ادب يوه زرينه څانګه ده .
د فولکلورييک شعر يوه خوږه بيلګه ده چې ډير ځله د ګرځندو او پونده وو (کوچيانو) په منځ کې شته .
د ولسي شعر پر دغه ډول د موضوع له پلوه ډير غني دی .
ډير ځله طنزيه ، ويرانې او خوږې مينې موضوعات پکې رانغاړل کيږي .
د بيولالې بڼه :
د دغه ډول د ولسي شعر بڼه ،فورم يا شکل داسې دی چې :
درې مسرې لري ، او له او دريمه مسره يې په يوه قافيه راځي .
A________________
B________________
C________________

لکه :
۱- پر کور دوه زرغونه شاله .
زما جانان ورته ولاړه دی .
لاس يې نه ورځي د خياله
۲- پر تر نګ کې کجاوې دي .
زما جانان چې واده وړينه
ورسره مستې ترلې دي (۲ : ۱۳۷)

د بابو لالې دويلو اړتيا وختونه او ځانګړنې :
الف اړتيا :

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابولالې ډير ځله په ودونو کې ويل کيږي او حتې د پښتنو ښځو او نارينه وولـه خوا د حرکت او ولاړې په حال کې ويل کيږي ، ښځې دريا (داريا) وهي او نارينه هغوی ته د ځواب په ډول بابو لالې وايي .

کله نا کله پيغور پکې ورکول کيږي او يو ډول ظريف او مزداره انتقاد هم پکې ژبې د اهسته بروځای نيسي (و د آهسته برو) په وزن کې ويل کيږي او ولسي شعر په دغه وزن کې لا ډير خوند ور کيږي دواړه مسرې يې په اوږده کې ويل کيږي او ارامونکې اهنګ لري .

ب- وختونه : لکه څنګه علامه شيخ الرئيس ابن سينا الرحمه (۶۳ . ۶۰) د موسيقي او اوازونو او د وختونو په اوږدو کې په انسان بآندې دهغه د اغيزو په برخه کې څرګندونې کړي ، نو په فطري ډول په پښتو ژبه او نورو ژبو کې د سندرو د هر صنف اغيزې هم مختلف وختونه لري.

بيولالې هم وختونه لري او تر ټولو ښه وخت يې دواده په لومړۍ ورځ د ځاښت په وخت کې چې د ناوې سر وغړوي او د واده پر مخصوص تخت يې کېنوي ، د و رااو د ناوې د خوا ښځې ګډې وډې شا او خوا سر کېني او ناوې په منځ کې ناستې وي . او د ناوې سرته ويل کيږي ، دايره وهي او دغه سندره په ګډه سره وايي :

اوښ ولاړ زنګون تړلی

تر هغو به يې خلاص نه کم چې زما جان نه دی راغلی

(ډاکتر غوري د ساينس پوهنځي استاد)

ج – ځانګړنې :

د شکل له پلوه يې د پښتو له نورو ولسي صنفونو سره بريد معلوم دی لکه :

لومړۍ مسرۍ تکرار ، په منځ کې يې ځانګړې اوازونه پورته کيږي لکه : (بابو لالې وای وای) ور اچول کيږي ، دويمه مسرۍ يو اور او د مسرۍ په منځ کې ور اچوي (وای ، بآبو لاله ، لاله ، واله ، لا) ور اچوي .

بڼه : ———— الف ———— الف

———— ب

(c) ketabton.com: The Digital Library

پ ______________ ت ______________

الف ______________

د موضوع په لحاظ عشقي ، ويرنې ، طنزيه ، ټولينزې کرکې او غوښتنې وي .
د بيولالې سندرې په درې نورو ډولونو هم ويشل کيږي .
چې دوه ډوله يې هم شکله او د دريمې بڼه يې بيله ده .
د بيلګې په توګه :

اول :
دغه ډله اول نيم بيتي پر اساس راځي . درې بيتي دي لکه :
غوښتنه : آسو و ششنل په زروه
جلوونه را طلب کی – زموږ د حيبښ دلويه کوره

اوښ ولاړه زنګون تړلی (ها) بابو لاله لاله اوښ ولاړه (وای وای) زنګون تړلی (وای) تر هغو به يې خلاص نه کم (وای) بابو لاله لاله ځو زما جان(وای وای) نه دی راغلی (وای)

پيغور :
اوښ ولاړ وکجاووته
زموږ وحيبښ ته وار اوزه – لور را وباسه لوبته
دويم :
باران اوري منا ځاځي
که ناوې زما دجان وه – تر نو کانو يې زر ځاځې
دريیم :
براور واچوئ پرځي
د سهار باده زلزله

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه نور مې پريوه وړې – دا شيرينه مور پر بله

شکل(۱۲)

مصره او ټپه :

ماته قلم ، مشو انړۍ رواړه = يو ښو مصرۍ په وينو سرې يارته ليږمه
(مصرع يا ټپه) د پښتو ادب يو داسې صنف دی چې د بيتونو وزن يې سره برابر نه وي .
د عبدالحليم اثر په وينا : (د وادي ، پيښور او يو سفزو پښتانه (لنډۍ) ته مصره او ټپه هم وايي. دا اصطلاح عام رواج لري ، تعليم يافته او بې تعليمه خلک ټول پرې يوهيږي)
مخ ۲۱۷۰ پښتو ادب .
د مصرې ټپې او لنډۍ تر منځ ځينې خلک توپير ته نه دي قابل ، خومرکزي پښتانه بيا ، مصره او ټپه سره يو ه ګڼي)
لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځينو ودونو او د ځوانانو ميلو کې يو بل ته وايي چې (ته يو فرد ، يوه ټپه يا يو مصره خو ووايه) همدارنګه ځينې نور بيا (د مصره او فرد) سره يوشان بولي . (فرد يا مصره د يوې سندرې په سر کې د مقدمې په ډول ويل کيږي) ځينې نور بيا (پړاکې) هم له مصرې ، ټپې او لنډۍ سره يو ګڼي .

مثلا : په خوست کې (پړاکې) به دجلا عنوان په توګه در وپيژنو .

د مصرې او ټپې نومونه :

مصرې ته ولې مصره وايي؟

١ مصره ورته ځکه وايي چې : يو (دور) جوړوي يعنې دواړه نيم بيتونه يې يوه مصراع جوړوي .د يو ليکوال په وينا : (مصراع د يو مکمل او پوره بيت تيمې ته وبلى شي او د پښتو ژبې مصره هم لکه ديوې په شان ده ځکه چې لنډۍ ته شعر دهغه تعريف له مخه چې عربو کړى دى ، يو مکمل بيت او شعر نه شي ويل کېدي ، شعر يا بيت هغه وي چې داوړه مصرې يې د کوم يو خاص بحر په مقرره وزنونو (افاعليو) باندې د يوې بلې سر برابرې وي د پښتو ژبې مصرو يو اولنى جز وه لنډه (٩ سيلابه) او بل اوږد (١٣ سيلابه) دى او ټوله مصره يا لنډۍ د سرنه تر اخره پورې داسې مثال لري لکه د مصرې نو په دې لحاظ ورته مصره وئيلى شي . عام پښتانه يې دا معني کوي : چې مصره ورته واي چې ددې مثال لکه د (مصرې تورې) په شان دى) (پښتو ادب : ٢١٧ مخ)

٢- ټپه يې ولې بولي ؟

ځکه يې ټپه بولي چې اواز هلته دريږي يا ټپ کيږي کله چې د شعر کومه کړۍ يا په ځانګړې توګه لنډۍ د (داستان) په (تال) سيمو کې ويل کيږي د څو لنډيو له ويلو د سرې ستونى ټپ کيږي او اوازنو نورنه پورته او وړه ژبه نو کار نه کوي .

د داستان ويلو تال داسې دى چې اواز (وروپيل کيږي او بيا په زور سره لوړيږي)

د اواز په لوړ لو کې ستوني + وړه ژبه +تالو + سوږمې =ټپه جوړوي .

يعنې اواز له ستونې راوځي په پورته تالو کې حلقه کيږي ستونى خوله او پوزه د ټپو دويلو په وخت کې په بشپړه توګه د يو پاخه (نى) په توګه پړسيږي .

لکه :

ځما د علم نصيب نشته

څوک چې مين شي ترې نه پاتې شي علمونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټپو ویل په انفرادي او ټولنیز ډول :

۱- د ټپو ویل په انفرادي ډول :

د پښتو دژوند او شیوه کې سړي وګوري ورته څرګند یږي چې (چې له ښارونو نیولې بیا تر غرونو ژوند کوي) هغه څوک چې په کلیو ، بانډو کې اوسي او ځینې چې کوچیان دي هر دو مرو له ټپو ویلو سره سرو کار لري . کوچیان چې کله مال پیایي نو د غونډیو په لمنو کې د ټپو اواز اوریدل کیږي ، له سپیلۍ سره سره (ټپې) هم وایي . دغه ټپي په (یکه زار پیل کوي)

که ټول جهان جانان شي = زما دیار په شان جانان به چیرته وینه

د یو لیکوال په وینا : (ټپه یو د مختلفونو زینت نه ده بلکې پښتنه ښځځ او نارینه د اتنهایي په وخت کې د خپلې تنهایي د احساس ختمولو لپاره هم ټپې یا لنډۍ غلې غلې وایي)

۲- د ټپو ویل په ګډه یا (اجتماعي ډول :

راځۍ راځۍ چې ټپي وایو

ټپي لاښې دی د یار غم غلطوینه

ټپي ډیر ځله مجلسیان په مجلسونو کې سره وایي (ټپه چې د مجلس نغمه شي نو د خوشحالیو دورونه راژوندي کړي ، ودونه او ښادۍ ، کور او ډیره وربانديې خوند وره کیږي) هغه ټپي چې په ګډه سره ویل کیږي د (سوال او ځواب) یا زما په نظر (سندریزه ترنم) اوازي ډیالوګ) خاصیت غوره کوي . کومې ټپي چې د سندره غاړو له خوا مخامخ سره ویل کیږي د خاصو جذباتو پر اساس رامنځته کیږي دغه ټپې مسلسلي وي او جوابي ټپي هم ورته وایي .

ټپه د موضوع او بنې له پلوه :

۱- د ټپي بڼه :

(ټپه) په لومړي سر کې (لنډۍ) ده ، خو د بیابان له پلوه په زړه پوري موزونیت پیدا کوي (بیان یې دومره موزون او جامع وي چې په عامو حالاتو کې یوه لویه موضوع په خپل مکمل شکل سره د خپلو ټولو خصوصیاتو سره پکې موجوده

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او دآغاز ، ارتقا او معراج سره يې موزونيت ، نغمه او د الفاظو ترتيب هم قايم وي)
ټپه هغه وخت خپله ښه ښوولای شي چې د سندر غاړي له خوا اوږد وويل شي (پيل ، منځ او پای ولري)

لکه لاندې شکل :

يکه زار +لنډۍ + د ، (نه) يا (مه) ، ترنم = ټپه

- يان – نغمه
- ت – ترتيب
- م – موزونيت

معراج

نزول يا د زياتو معلوماتو لپاره وګوری

۲- د ټپې موضوع :

ټولې ټپې ديو ځانګړي ذوق له مخې رامنځته کيږي ، ځکه يې مضمون او موضوع هم بيلې دي. د موضوع له پلوه ډيرې غني دي (ارسطو په نظر شعر د انساني جذبو يو ستر نوم دی چې ډير ډولونه لري .

لکه :

رزميه ، الميه ، طربيه او مذهبي شاعري) نو پښتو شعر او بيا لنډۍ (مصره) يا ټپه هم ګڼ مضمونونه لري .

لکه : (علم ، وياړنه ، حماسه ، عشق ، مدح ، غندنه ، هجوا او هزل ساندې ، هجران نه شکايت ظرافيت ، ښکلا او ...) چې زه په يې لنډ ډول يوه يوه بيلګه را واخلم .

۱- پوهه (علم)

چيرته چې علم حاصليږي ځما د علم تاوان راکړه ځما د علم نصيب نشته		هلته به خاورې کړمه غوښې خپل هډونه چې په سرو شونډو دې خندل امې د کړمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

		ځوک چې مين شي ترې نه پاتې شي علمونه

۲- وياړنه حماسه (فخريه)

توري به نه کړو نو به څه کړو بار مې په جنګ کې توره وکړه ټکړې ، ټوټې په وينو راشي		چې مو شودې د پښتنې رودلې دينه ماته نجلۍ په کور کې ګاولي سموينه چې پر هارونه دې ګنډم خوله درکومه

۳- مينه او عشق :

عشق او مينه د کائيناتو او انسانانو د موجوديت يو عمده هدف دی پښتو ادب له مينې ډک دی .

په بام ولاړه يم زنګيږي		د خوبه نه يم ديار غم غلطومه

زموږ په ادب کې د حقيقي (الهي) او مجازي (دنيايي) مينې انځور وار په وار وړاندې شوی دی مجازي مينه د حقيقي او رښتنی مينې دتړ او سر چينه ده .

الله دې هلته مل شه وروره الله ورکړې ميلمستيا ده الله دې بيا راته محتاج کړه الله دې بيا راوړ ياره الله چې ستا پرمخ شيدا کړم الله تعالي رحمان رحيم دی خلک تمامه شپه ارام وي خلک په لومو مرغان نيسي		چې دفترونه دې قاضي ته وړاندې شنه په لامکان يې شوي خدای سره رازونه غنچې غنچې څڼې مې بيا په مخ راځينه ماشوم زړګی مې په ژړا دريسې مرينه غمو تالاکړم پر محرا ګرځم مينه زه په قيامت د مغفرت طمع لرمه زه په خنجر وهلي زړه ټکورومه زه يې بند کړی په خمارو سترګو يمه

۴- ستاينه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادب کې ډېسو پيدا کولو لپاره مدح نشته ، يواځې په مينه کې ستاينه او مدح د دغو ادبياتو مضمون جوړوي .

لکه ريدي ګل به ترې جوړ شي		که دې په لنډه زنه ووهل خالونه
آسمان په ستورو ښايسته دی		لکه د پيغلې جونې غاړه په خالونه
په تروږمۍ کې رڼا راغله		ليلا په تور اوربل غاټول ټومبلي دينه
د خلاصيدو اميد مې نشته		ليلا دزلفو په رسو تړلې يمه
دغم پوليس راپسې ګرځي		زه د ليلا په يارانه غل شوی يمه
د کلي منځ ته به لاړنه شم		ليلا باز په شان غوټې کړي زرونه وړينه
ما په ګودر د نجونو ښخ کړئ		ګوندې ليلا را باندې کيږدي قدمونه

۵- ځواني او نا ځواني :

ځوانمردي (عياري) او فتوات په شرقي ادبياتو او په ځاګړې توګه پښتو عرف (دود) او ادب کې يو رنګين څپرکي جوړوي ، خو بر خلاف ناځواني د تل لپاره د پښتنو په ژوند ، ادب او ټولنه کې غندل شوی او ښه يې نه ويني .

لکه :

اشنا ټپس ، ناسته د باز کړي		زه کم دليله يې په ناستې وغوليدمه
د کوټې تير را باندې پروت وای		راباندې نه وي د نامرد سړی لاسونه
بهر ته راشه که بآدر يې		د ښځو مينځ کې غور ځوي جوړه لاسونه
يار مې په جنګ کې تر شاه راغی		په بيګانې ورکړې خو له پښمانه يمه
خاوند بياد ماسخوتن کړو		د ګلو لښتې د موزيانو کټ ته ځينه
خدايه موزيانو کې مرګ که کړئ		چې د غيرت ليونۍ جونه خلاصي شينه
موذي دې خوب په پالنګ نه کړي		حق د هغو دی چې وطن په تورو خورينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او آن هغه چاته چې واده یې کړي وي او یا یې نه وي کړی خو مین وي مګر بې عمله ، تو هم زموږ د غیرتي پیغلوله خوا پیغور ورکړل شوی او د ډول تاتوانه او ناځوانه انځوریې داسې ویستلی دی .
لکه :

جانانه ستا مزګی نشته		زما همزولې زانګو ګانې زنګوینه

۶- غندنه :
له بده مرغه اوس اوس زموږ په ادبیاتو او په تیره د ژورنالیزم په ډګر کې د ځینو ادبي ، سیاسي ، فرهنګي څیرونه غندنه د لیکوال د عندي (ی) فطرت له مخې تر سره کیږي .
خو په پښتو ولسي ادب کې غندنه د ټولنیزې پر تلې (اجتماعي شخصیت) له مخې شوې ده ، یعنې دا ډول غندنه (دم او هجو) د کوم رعنا د (کسد ، قصد) له مخې نه ده ، بلکې ددې لپاره دغه غندنه شوې چې موذې او بیکاره سړي ته د ژوند لاره ور وښیي .

بهادران یو ځل په ځاي مری
موذیګی هر ساعت په ځای یې ځایه مرینه
موذي له جنګه تر پله وکړه
په بیګانی ورکړې خو له پښیمانه یمه

۷ – مرثیه (ویرنه) : ساندې (Dirgi) – $\bar{S}ande$

ساندې ، مرثیه ، ویرنه ، ډیر ځله یو شی بلل شوي دي خو دغه توپیر ما (په هیله مجله لومړی ګڼه ، پیښور ، دانش خپرندویه ټولنه ۱۹۹۸) د (ویرنو او ساندو توپیر) تر سر لیک لاندې کړی دی . خو : (ساندې (Dirgi) او ویرنې (Elegiac) زموږ د ولس ځانګړې (و مشخصه معنوي هستی ګڼل کیږي که څه هم دویر او ماتم او زړه در دونکې خالت اویا انساني روزنې خصوصیات ثابتوي او ددې ارځنګ رواني او معنوي دردونه هم تسکینوي) دو برنې په برخه کې نورې نظرې هم شته ، د مثال په ډول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ویرنه یا مرثیه د تیر شوي غم او خفګان په برخه کې له هغه فریاد او شکوې څخه عبارت دی چې د جا دوست یا خپلوان پخوا مړ شوی وي او بیا وروسته شاعر پر هغه باندې د شعر په موزونو الفاظو کې غم او خفګان ښکاره کړي ، خو لاس په لاس وربانديې ته ژاړي) ۶۲ – ۳۱ تر ۳۵)

همدارنګه : (مرثیه عربي لفظ دی چې د عربي له یوه بله لفظه (رثا) مشتق شویدی او درثا مانا ده پر مړي ژړل او اه وزاري) مرثیې او ویرنې ډیر ډولونه لري . لکه : مذهبي ، دپاچاهانو مرثیې ، خپلو حپلوانو مرثیې ، د دوستانو او ملګرو مرثیې او .... په پښتو ادب کې مرقیې لرغونې تاریخ لري ، دلته به یې لنډې بیلګې راوړو .

څه داغونه ږدي په زړه باندې فلکه
چې نظام دې له ما بیل کړو خوا یې ډکه
خدایه نه خو ستمګر نه یې دا څه کړي
خلقه دې په دا کار کړه هکه پکه
په لحد کې هغه مخ خورې په جنجیو
جې د هیڅ چاپرې پیروزونه وه ځوانکه

په غمونو کېدی زور په دنیا پایي
که د زاړ په ارمان ته ومړ کوې کو دکه
کاش که ځوان د پښتانه په ننګ کې مړ وای
نه چې ګور لره روان شوله تلتکه
چې د قام په ننګ کې ومړ هغه زویه
په عالم کې د خپل پلار غاړه کالکه
مګر زړه یې دهاتي دی چې زغمي یې
دا شتی‌ چې د خوشحال په زړه شوه لکه
(۵۰ – ۳۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د پنځم څپرکي د موضوعاتو لنډيز :

- پښتو فولکلوريک ژانرونه په دوو برخو ويشل کيږي .
- الف : ولسي نظمونه
- ب : عروضي نظمونه

خو پښتو فولکلوريک شعر په عروضي باندې نه برابريږي .

- پښتو د شعر رغاونيز تخنيک سيلاب و تونيک دی . همدغه د پښتو شعر شکلي سب ، دی ، په دغه سيلاب و تونيک سيستم کې مو دوه عنصره تر ستر ګې ، څپه او تون ، يا وزن اوريتيم .
- غچ . سنټ يا فشار له تون سره نه شلېدونکې اړيکې لري .
- غچ هغه عمليې ته وايي چې د ژبنيو توکونو په لړ کې په يوه توپ زيات فشار راشي او فشار په واول راځي .
- څپه پښتو کلمه ده ، هجا ته هم وايي ، هجا يو وار د خولې ښوربدل دي ، لکه را – ځم کې ته ، ځه .
- څپه ژبني واحد دی ، يا خپلواکه وي او يا له يوه خپلواک او څو بېوا کو جوړه شوي وي ، په دوه ډوله ده ، وازه او تړلې .
- وازه په واول ختمه وي ، او بنډه يا تړلي په کانسونينټ .
- لنډۍ ، ټپه ، بدله ، لوبه ، سندره ، نيمکۍ ، ټکې ، غړونه ، رباعي ، مقام ، غزل چاربيته ، بګتۍ ، د پښتو شعر فولکلوريک ډولونه دي .
- د نظمونه تر څنګه فولکلوريک نثرونه هم شته ، او نثر په معنوي او لفظي بر خو ويشل کيږي ، معنوي نثر د خبرو نثر ، د ټيلفون ،موبايل .
- مرد او نا مرد ، د محمد ګل نوري د هېواد د پياوړي فولکلوريک اثر دی .
- ولسي ادبيات د مضمون له پلوه ډير غني دي ، روحيه يې سپيڅلې او د خلکو د تجربو محصول دي ، مضمون آفريني له انساني حساسيتونو سره يو ځاي په کې ځلونه کوي .
- د ولسي ادب مضمون ډير غنی دی ، پند ، نصيحت ، عرفان ، هيواد پالنه ، ميړانه ، انتقادي ، سياسي او حماسي او ګڼ مضمونونه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- چاربيته له پلوه په ساده او ځنځيري ويشل کيږي .
- سروکې د پښتو فولکلوريک شعر ، يا ولسي سندرو مهم ډول دی ، سروکو ته ځيني پښتانه نيمکۍ وايي او په پکتيا کې د منګلو خلک ورته پام وايي .
- سرو کې يا نيمکۍ په دوه پاړکيزه ، درې څلور او پنځه پاړکيزو ويشي .
- سروکې د فورم له مخې په دوو بر خو ويشل کيږي ، الف :د اتڼ سروکې ، چې شپږو ډوله دي ، ب : د موضوع له پلوه په تاريخي ټولنيزو اوعشقي سروکو ويشل کيږي .
- سروکې سندريز خصوصيت لري .
- ټپه په لومړي سر کې لنډۍ ده ، خو د بيان له پلوه په زړه پورې موزونيت لري . ټولې ټپې د يوه ځانګړي ذوق له مخې را منځته کيږي د مضمون له پلوه ډيره غني ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹ – د پنځم څپرکي پوښتنې :

۱- ټپه څه ډول فورمي شعر دی ؟
۲- ټپه د موضوع له پلوه کوم ډولونه لري ؟
۳- د ټپې پيل ، ارتقا او معراج په يوه انځور کې وښاياست ؟
۴- چار بيته څه ډول هندسي فورم لري ؟
۵- اتڼ څه شی دی ؟
۶- څو ډوله اتڼ پيژنئ .
۷- د سروکو سندريزې ځانګړنې په ګوته کړئ .
۸- نمکۍ څه ډول فورم لري ؟
۹- لنډۍ ، ټپه ، بدله ، لوبه نور د مضوع او بڼې له پلوه څه ورته الي لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

۱- فولکلوري مقولې :

(مقولې) ته په لاتين کې ميتولوژي (Mythology) ويل کيږي .
د اساطيرو علم ورته ويل شوى دى .وايي چې (Myth) کلمه د يوناني ژبې له (Mythos) څخه مشتق شوې ده . مايت Myth به په لومړي سرکې هر ډول کيسو ته ويل کيدلې دوخت په تېريدو سره يې مفهوم تغير وکړ ، بيا په هغو کيسو اطلاق شوه چې منشا يې هيره شوې وي . ظاهرا يا له ورايه تاريخي برښي خو په اصل کې يوه عقيده وي چې دود ، دستور و موسسه يا طبيعي پديدې توضيح کوي) اوس اوس (مقوله يا مقولې په هغو اسطورو راڅرخي چې دوديزې عقيدې ورکې بيان شوي وي) د دغو مقولو مجموعې ته ميتولوژي وايي .

۲- اسطوره :

چې جمعه يې اسطورې ته په (ديدار يا سپيده) نومي مجله کې (دخلکو د باور يو ځانګړې بنه ده) ويل شوي خو .
اسطوره ډير ځله له هغو مذهبي عقايدو او شعايرو سره تړلې ده چې انسان له هغې سره معنوي ارتباط ورکوي .

۳- نکل :

د هنري ذوق ځانګړې ډول دی چې د خلکو د ارمانونو او ايډيالونو انګاره په کې څرګنديږي .
نکلو نه هم ډير ځله د انسان د عقيدوي الواکونو انځور جوړونه وي . دغه انځورونه او شخصيت جوړونه د خلکوپه باورونو او تير و عقيدوي تړاو نو پورې اړوند وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نکل او کيسې توپير :
۱- کېسه دنکل هغه بهير دی چې د راوي له خولې سينه په سينه ويل کيږي .
۲- کيسه ځانګړی مهارت دی چې بياني خاصيت لري ، يعني هغه الفاظ چې د يوې خاطرې او پيښې شفاهي سيړنه وکړي .
۳- نکل هغه خيالي يا حقيقي ، واقعيت دی چې له پيښو رغيدلی او د يو خيالي هنري او عقيدوي واقعيت په توګه يې بنه موندلي وي .
۴- نکلونه هغه يادګارونه وي چې د شفاهي کيسو له لارې سيړل کيږي .
۵-کېسه د نکل سيړنيز جريان دی او نکل ناسيړلی واقعيت (داستان) له همدې امله نکل ، داستان اوکيسو ته ميتولوژي هم ويل شوې ده دا ځکه دا ټول د يو ډول مذهبي باورونو هنري سړنه ده ، خو توپير دادی چې (نکلونه زياتره د تفنن او هنري التذاد لپاره ويل کيږي) روهي صاحب)
اسطوري ، عقيده وي باورونه دي په اسطوره کې د جهاني او دايمي بآ ارزښته پيښو ځرګندونې دي کېدای شي د ارباب النواعو د کړو وړو او يا نورو پيښو بيان وي .
د ځمکې او اسمانو نو پيدايښت ، د نړۍ دوره وهل مرګ او ژوند ، د خير او شروع تر منځ مبارزه له مړينې وروسته حالات او ..... ټول د اسطوره په دايره کې راشي .
اسطوروي فکرونه و فولکلوري روايتونه دي هغه روايتونه چې عقيدوي منبع او زيرمه ولري ، اسطوره د لرغونې ژوند او ټولنو مشخصه (ځانګړنه) ده اسطوره هغه روايتونه دي چې د تاريخ په لومړيو پړاوونو کې د خيالي (Fantastic) ايماژونو ، (ارباب النواعو ، افسانوي اتلانو ، سترو پيښو او نورو) له لارې د طبيعت او ټولنې د بيلابيلو پديدو د سيړنې او عموميت لپاره کارول کيږي .
ځينې د علمي نړۍ ليد د ر لودونکي پوهان پدې باور دي چې (ټولې اسطورې په خيال کې او د تخيل په مرسته د طبيعت د قواوو د تسخير تابع کولو او ماتې ورکولو په منظور جوړې شوي دي)
د اسطور ځانګړنې :
په پښتو ژبه کې ډير ځله اسطوروته (نکلونه او کيسې) هم ويل شوي دي . د لرغونو ټولنو آندود (طرز تفکر) ډير اړخونه په اسطورو کې منعکس کيږي په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسطورو کې مافوق الطبيعي توکې (عناصر) له اديانو او عقيده و سر تړ او پيدا کوي په اسطورو کې اخلاقي او ايستيکې (ښکلانيز) ارزښتونه بيانيږي .
مارکس ويلي : (ميتولوژي په نا آگاه هانه ډول د طبيعت هنري بيارغونه (باز آفريني) ده دطبيعت په دايره (مفهوم) کې د ټولني په گډون آول مادي شيان شامل وي) د اسطورو ځانگړ نه پدې کې ده چې د خلکو له رواني حالت ، فکري جوړونې او باورونه سره کار لري ، هغه عقيدې او باورونه تمثيليوي چې انسان له هغو سره تلپاتې تړاو لري او راتلونکي ژوند ته يې لوری او خوند ورکوي (د زمانو په درشل کې د باورونه مجموعه ده) .ماکسيم گور کې د نړۍ تر ټولو ستر ليکوال د فولکلور په تيره د اسطورو به برخه کې اوږدې خبرې کړي او هغه دا چې :
(فولکلور د خلکو شفاهي ادبيات او د ميتو لوژي له لارې لاس ته راغلي معلومات ټول دا خبره اثبات ته رسوي چې د فولکلور د پراخو هنري عموميتونو په واسطه طبيعي پديدې ، د طبيعت په مقابل کې مبارزه او ټولنيز ژوند منعکسوي) (د دې تصور به ډير مشکل وي چې ځلور بول ځاروي د خپلې بقا لپاره د هلو ځلو په ترڅ کې په داسې افکارو مشغول شي چې د کار له پروسو او د ټبر او قبيلې له پرابلمونو سره اړه ونه لري) (۲۸- ۴۳۱)
د گور کې چانيز نظر داسې راوړو : (اسطورې د زيار ايستونکې انسان د هيلو . ارمانونو او له سختو فزيکې کارونو څخه د خلاصون لپاره د ده د هلو ځلو يو خيالي او ارماني تجسم دی) ځينې نور پوهان پدې باور دي چې د هرې اسطورې د پيژندلو په برخه کې (نظر عقيده او معرفت) د پام وړ دي .

د اسطورو او علمي افکارو توپير :
اسطوروي په عقديه او باور اړه لري .
اسطورې کېداى يو محافظه کاره فکري وي له خرافاتو سره تړاو ولري . خو علمي فکر دانه مني علم په واقعيتونو باندې باور کول دي ميتولوژي په تجربوي ژوند باور لري علمي ليد د نظر يو مجصول دی خو اسطوروی فکر تجربوي باورونو محصول دی . مثلا په اسطوره کې دا خبره د منلو وړ ده چې د زلزلې منځته رانگ د دې محصول دی چې ، دنيا د غوايي په ښکر ولاړه ده او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کل چې غوايي سترې شي او دنيا په بل ښکر اخلي نو د دغې تبادلې په صورت کې زلزله منځته کېږي . يا (لمر او سپوږمي) نيول هم دداسې اسطوروي او علمي افکارو د رابطې په لړ کې توضيح غواړي لنډه دا چې اسطورې ، سمبوليک خصوصيت لري ، په هغو کې د چاپيره نړۍ په باب مفهومونه شخصيت پيدا کوي . اسطوروي فکر کوونکي خوشبين (Subject) او بد بين (Eject) وي .

۴- د خلکو هنرونه او فنون:

چې هنر د ميني نه لري نو هيڅ دی
بې هنر هلکان خوښ نه لري نجونه
او حتي خوشحال بابا خو له طالع څخه لوړ بولي
که طالع او هنر دواره سره کېږدي = زه خوشحال به پکې ونيسم هنر

هنر د انسان د فطري طبيعت ملګری دی د ژوند په تېريدو او بدلون ، خلک له بيلابيلو پيښو سره مخ کيږي او بشر د خپل فطرت له مخې ځينو کارونو ته لاس ور اچوي او هغه تر سره کوي چې وروسته بيا د هنر او فن په توګه را منځته کيږي موږ به هنر او فن په کره او لنډه توګه معرفي کړو او بيا به د خلکو فنون او هنر ونه په ګوته کړو .

<u>هنر او فن :</u>

الف – آيا هنر او فن يو مفهوم لري ؟
ب – د هنر او فن ګډې (او بيلې پولې کومې دی ؟
۱- د هنر د انسانانو عقيدې ، اسطورې ، افسانې او شعاير او ...... رانغاړي .
هنر د ټولنيز شعور ستره او عالي برخه ده چې ښکلا نيز هويت ولري .
هنر او ووه ګونې برخې لري :
شعر ، مجسمه جوړونه ، خطاطي ، کاکې ، رسامي ، موسيقي معماري او .....
۲- د هنر او فن توپير او ورته والی : هنر انسان د ټولنيز شعور زيږنده ده ، د هنر د هرې برخې مواد يو له بله سره توپير لري چې د فن له مخې د فني خلکو له خو کارول کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بيلګې په ډول : شعري فن مواد ، الفاظ جوړوي همدارنګه د معمارۍ لپاره (خټه يا مثاله ، خښتي او .... او همداسې د هنر نور ډولونه هم درواخله)
هنر . مواد له طبيعت څخه اخلي ، هنري مواد دشاعر

د خلکو هنرونه د محتوا او شکل له مخې :

الف – د محتوي له پلوه دغه هنر رښتنۍ (ريالسيتيک) مواد لري په دغه هنر کې د عوامو غوښتنې په رښتني ډول انعکاس مومي په دا ډول هنر کې د خلکو د ژوند ساده ګې په عاطفي ډول انځوريږي . په فولکلوريک هنر کې خيال زورور وي خو دامانا نه لري چې رښتني جنبه ونه لري ، بلکې په ساده ډول د هغو پوهنو خيالي انځور دی چې (د دوی ژوند پکې په رسا ډول انځوريږي)
مثلا : جمالو ، تاوړې داني کړی دی وړي وړي ...... (يعني جمالو کومه نجلۍ ده چې نوی پيغله شوی ، د نوموړې د نوې ځوانۍ ښکلا په ډير هنري ډول سره بيانوي) دا د عوامې هنر خصلت دی چې محتوا يې برخه يې ټوله له ريالستيکي خوږو ، عيني او خيالي غوښتنو څخه ډکه وي .

د فولکلوري هنر ځانګړنې :

١- ولسي توب
٢- رښتنولي
٣- حماسيت
۴- لرغونوالی
۵- ساده ګې
۶- بديع توب (نوی والئ)

ب – د شکل له پلوه :

فولکلوريک هنر د بڼې يا شکل له پلوه ډير ډولونه لري چې هره بڼه د ځانګړو محتوا وو بيان کوي ، د مثال په ډول :
لنډۍ . متل ، سروکې ببولالہ او .... نور فورمونه ، هغه ځانګړې کالبونه دي چې ګڼې موضوعګانې رانغاړي . دغه کالبونه د پښتون ولس د طبيعت ځانګرنه راپه ګوتو کوي ، هر کالب د ولس د فطري طبيعت له مخې په طبيعي ډول طراحي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کيږي هيڅ ډول مصنوعيت پکي نه ځائيږي ، يعني دا چي (لنډۍ ډوله شعر) ته په مصنوعي ډول کوم مشخص شاعر کالب نه دی جوړ کړي ، بلکي دغه کالب په نا آګاهانه ، طبيعي او عاطفي ډول ديوې پښتني يا پښتانه ولسي شاعر له خوا رامنځته شوی وي ، چې بيا وروسته يې واسي او عام مقبوليت حاصل کړی دی .

۵- د ولسي او فولکلوريک هنر ژانرونه :

فولکلوريک هنر ډير لرغوني پخواني فورمونه لري چې غوره او مهمه يې ولسي سندرې دي . د فولکلوريک هنر فورمونه (ژانرونه) نومونه په لنډه توګه اخيستلای شو :

الف : ملي سندري :

مقام ۲- غزل ۳- ساندي ۴- کاکړۍ ۵- لنډۍ (سورې) ۶- بابو لالې ۷- برغازی ۸- د مروتو کسرونو ۹- د هوتکو نارې ۱۰- لنډه کۍ ۱۱- انګي (دسيال کاکړ فولکلوري سوغات) ۱۲- د کېسو غږونه ۱۳- د اتڼ نارې .

ب – تجربوي ، افسانوي او منل شوی فورمونه :

۱- افسانې ۲- کېسې ۳- نکلونه ۴- لرغونی تجربې ۵- متلونه ۶- پوهنې ۷- حکمتونه ۸- چستانونه ۹- روايتي کېسې او نکلونه ۱۰ فکاهي کېسې ۱۱- د ژويوکېسې ۱۲- د جادو ګري کېسې ۱۳- د ماجرالتېونکو افسانې لنډه دا چې فولکلوريک هنر د فورم له پلوه په دې برخو ويشلای شو :

۱- منثور ادب او هنر (افسانې کېسې او نورو ....

۲- منظوم ادب د ولسي سندرې او نور ......

۳- منظوم وزمه ادب (متلونه ، منثوري کېسې او نور ...... ۸۱ – ۱۴)

۲- د خلکو فنون :

د خلکو د فنون د نوموړو خلکو د دودونو يو رنګين څپرکی دی .

دغه فنون په لاندې برخو ويشل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف : دودونه . چې وروسته به تر مستقل سر لیک لاندي مطالعه شي .
ب – مهارتونه :
دغه مهارتونه په مادي او معنوي برخو کې تر سارګو کیږي .
لکه :
ادبیاتو (نظم او نثر) پو (طب ، (مارلړم ، غنډل د بوتو کارول ، نجوم او ......)
دود انیو او کورونو په باب عقیدې ، د ور سامان ، د جګړې ، ښکار او لوکولو ابراز ، د خلکو کسبونو ، نقاشي ، رسامي . موسیقي ، اتڼ ، ډهل ، اشرونو او نورو مهارتونو پوري اړونديږي ولسونو د لرغونو دودونو او پرله پسې تجربو محصول وي ، د مثال په ډول ، که د بزګری کولو لپاره توکي په نظر کې ونیسو ، نو درلودلو سره را منځنه شوي دي او له مهارت وروسته يي فني بڼه غوره کړې ده ،يعني د يوي کولو يا بزګری، فن د مغو پرله پسې تجربو محصول دی چې د خلکو د مهارت او تمرين په لړ کې شکل او بڼه موندلي وي .

شکل(۱۳)

دغه انځور د خلکو د فولکلوری فونونو او لوبو(نیزه وهلو) یوه برخه ده .
(ګل محمد نوري، ملي لوبې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- دودونه (Customs) :

دودونه د خلکو د مهارتونه ؤ مناسباتو او اړيکو هغه پر له پسې دوامداره فطري ، فني ا غير فني کړنې او بآورونه دی چې له لرغونو زمانو ور پاتې وي يا دودونه ، د خلکو هغه کړنې دی چې د پيړو يو په اوږدو کې يې هويت موندلئ وي . پښتو – پښتو تشريحي قاموس کې راغلی دي . (رسم ، رواج ، دستور ، عنعنه ، تره ، هڅوب ، کلتور ، کلچر ، ثقافت او فرهنګ ته ويل کيږي) (دود) مفرد او (دودونه) يې جمع ده . دودونه د خلکو له عنعنو څخه عبارت دي چې دوختونو په تار پيل شوي وي . دود رسم او رواج به مفهوم کاريږي (دود او عنعنه د کلتور يو پراخه توک دی او په اصطلاح کې د خلکو د کړنو (چلن بيلګو) هغې مجموعې ته ويل کيږي چې په عنعنوي بڼه له يوه نسل څخه بل نسل ته انتقاليږي) دود د کلتور يوه برخه ده ، خو کلتور يو دود نه دی له همدې امله :
(دود د کړنو (چلن) هغه ټاکلی او ثابت قواعد دي چې د زمانې په اوږدو کې را منځته شوي وي او په يوه يا بله سيمه کې د خلکو د ژوند لارې چارې تنظيموي (لکه د ميلمه پالنې ، واده ، اخترونو او داسې نور دودونه) بايد ووايو چې په دود کې د ټولنيز فعاليت هغه اړخونه (جنبې) نه ګڼل کيږي چې د بيولوژيکې عواملو په واسطه ټاکل شوي وي .
لکه :
خواړه (خوړل) دودنه دی خور وريجو مختلف پخول يو دود دی .
د پښتنو دودونو ډولونه :
دغه دودونه ډير دي چې له لرغونو زمانو را په دې خوا ددوی له ژوند سره تړاو لري هر کلی قوم او سيمه جلا جلا سره ګډ دودونه لري ، ځينې به يې دلته راوړو .

۱- دواده ، موي او ورځو نومونه اودودونه .
۲- د پسول يا ګاڼو کارولو دودونه .
۳- پريکړې او نرخونه .
۴- برخه ، د جنګ پ وخت کې ځينې اصطلاحګانو د کارونې دود .
۵- لوبې (مستيې)
۶- د لوبو په وخت کې اصطلاحګانې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- دماشومانو تر منځ مروج دودونه يا فولکلور .
۸- ميلمه پالنه .
۹- د خلکو تجربې (طب ، ټوټکې ، انګيرنې ، کرکې او کږنې ......

دواده او مراسم :

کله چې د چا زوی ځوان شي تو دواده فکر يې کوي اويوه نجلۍ او بلۍ تر سترګو لاندې کوي ، نو لومړی غلی ګوري .

۱- نجلۍ ليدل يا کتل :
نجلۍ خوښونه هغه مرحله ده چې په کليو او اطرافونو کې د زوی لپاره د مور او يا خويند وله خوا د يوه کور نجلۍ په نښه کيږي ، لومړی سپين سرې او مشرانې ښځې د نجلۍ کورته ورځي ، هڅه کې نجلۍ وګوري ، نجلۍ ځان پټوي خو د هلک خپلوانې ښځې نجلۍ ګوري ، غږه وي يې ، لاس پښې ، مخ و ويښتان و قدو قواه او ټول کړه وړه يې ګوري که چيرې نجلۍ د ځير ې او کړو وړو له مخې خوښه شوه ، تو کورته دغه خبرې وړې له هلک سره هم دات خبرې شريکوي ، کله د هلک له خوا خوښه ور کول کيږي او کله خو هلک د خوښو صلاحيت هم نه لري .

۲- روی باري (جرګه ګۍ)
د نارينه و هغه ډله چې دورځې له خوا د هلک له کوره د خوښې کړای شوې نجلۍ کورته ورځي . نن نو د نجلۍ پهځ کور کې زنګون وخل کيږي او د هلک کورنۍ او دوستان د نجلۍ له کور سره د دوستۍ پيدا کولو لپاره بيابيا دو دوستۍ موضوع يدوي کېداي شي له دوه ، درې او وارنو وروسته د نجلۍ له خوا د هلک د کورنۍ خو له خوږه شي او يارد شي . که جيرې شيريني ور کړ شوه نو داد (هو کړې) لومړنۍ مرحله ده چې د دوو کورنيو تر منځ د خپلوۍ د مانۍ بنسټ ږدي .

۳- هوکې (هوکړې) دود :
د نجلۍ د کورنۍ له خوا د رضايت لومړنۍ ګامونه اخيستل دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوکړه : (د پښتنو له دودونه څخه يو هم د هوکې دود دی . د هوکې دود په ډيره درناوي اداکيږي او ډيرې د خوښۍ ورځې دي ، دا ځکه چې لومړۍ پلا د لور د پلار دوستي سره کيږي په دغه نسبت د هوکې دود او بايد په ښه توګه پای ته ورسوي ، لومړنۍ د زوم پلار له ورسره څو کسانو او د کلي ملا صاحب دهغه بل کلي د لور د پلار کره ورشي ، وروسته له چای خوړلو د زوم پلار د لور پلارته ووايي چې (خور او لو د بل د کور دي نو موږ تاته راغلي يو ، ستا دوستۍ مو خوښه ده) بيا د ولور او يا نورو خوراکی شيانو پوښتنه د هلک د کورنۍ له خوا کيږي خو د نجلۍ پلار وايي چې زموږ په کورنۍ يا قوم کې د ولور يا نورو شيانو دود نشته ، دا په تاسو پورې اړه لري چې څه کوي ؟

بايد وويل شي چې دو لور دود په مرکزي يا شمال شرقي پښتنو کې دومره نشته ، خو په ځينو مرکزي او جنوبي سيمو کې داسې نه ده ، د چا خبره ځينو سيمو کې د ولور بار دومره دروند دی چې ملا ماتونکی دی) او ځوانان مجبور دي ان له هيواد بهر هيوادونو ته دمزدورۍ او يا هيواد کې د خپل مالم ، کور او پټيې پلور لو ته هم غاړه کيږدي .

چې وکړي په پيسو د سيالې کول سخت وي چې ښکلې يې بشر وي		بيا ژوندوي د مزو د کم اصلې ډير آسان د هغو به ډير و لور وي ...

دا او داسې نور د ليلونه د (ولور) د اخيستلو لپاره وايي :

۴- کوچنی د سمال :

(هوکې) يا (هوکړه) د کوچنۍ د سمال په مانا ده کوچنی د سمال د چا خبره هم شيريني ده چې په يو ظرف کې د لور د کور له خوا د هلک د کورنۍ مخ کې اېښودل کيږي لږ شيريني د (هو) په نامه ورکول کيږي او د هلک د کورنۍ له خاو په نو مورې لوښي (ظرف) کې پيسې کيښودل کيږي ښځې دار ياګانې را اخلي او بدلې وايي .

نارينه چې کله د نجلۍ له کوره وځي ، ټکان کوي پخوا چريې ، دانپر (داروئي) يا تفانچې وي ، خو اوس او س ډير نوي نوي ډول ټوپک پيدا شوی دی مګر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښارونو کې بيا د ډزو دود کم شوی يا نشته کوچنی دستمال د شيريني ورکول دي .

۵- لوی دسمال :

لوی دسمال هغه مرحله ده چې پښه ارته (کوژده) هم ورته وايي .

په اوسنۍ اصطلاح شيريني خوري کيږي د هلک او نجلۍ کورنۍ سره راشه او درشه کوي او هلک له خپلې کورنۍ سره د نجلۍ له کوره سره معرفي کيږي . په ډيرو پښتنو سيمو کې هلک تر واده کولو پورې د خسر کورته نشي تلای او که ورځي نو دور ځي له خوا ...

د لوی دسمال په برخه کې بدلې :

لوی دسمال ده لوی يې سور دی

د پلار په سر کې راوړو د کاکا پر اوږو خپور دی ځينې خلک ژر واده کوي او ځينې يې په ځنډ کوي ک کوم اختر په منځ کې راغی نو به هر ومرو نجلۍ ته جوړه وړ وړل کيږي کله چې دواده تياری کيږي نو د هلک کورنۍ د ناوې کورنۍ ته د پريکون) لپاره ورځي.

۶- پريکون :

هغه مرحله ده چې د هلک لوری د نجلۍ کورته راځي او ورته وايي چې واده راکړئ که موافقې ته سره ورسيدل نو دواړه خواوې ځان دواده کولو لپاره چمتو کوي . دغه وخت دواړه کورنۍ خپل شرايطو وړاندې کوي که مخکې د لوی د سمال په وخت کې (دلور) معلوم شوی وي لومړۍ هغه د هلک کورنۍ پريکوی او بيا د نور لګښت اندازه هم معلوموي لنډه دا چې پريکون د ناوې د کورنۍ له خوا هغه مشخص وضع شوي شرايط دي چې د هلک کورنۍ به يې مني او د هلک د کورنۍ له خوا هغه موده (وخت) دی چې واده به باوري

۷- ختې (خلتي) :

هغه جامې دي چې په مجموعي ډول د ناوې کورته راوړل کيږي خو په وردګو کې ، ختونه (خلتې) (پوښن) هم ويل کيږي (داهغه جامې دي چې د نجلۍ کورنۍ) د خلک په کورنۍ ايښودل کيږي په واده کې راوړل کيږي او د نجلۍ خپلو خپلو انو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورکول کيږي) (او رنګ مختار) په همدغه ورځ دواده د شپو او ورځو خرڅ راوړل کيږي د هلک او نجلۍ کورنۍ خپلو دوستانو ته خبر ورکوي او نايي (ډم) په قوم او خلکو ګرځي او سبا يې (توی) ته راغواړي .

٨- د نکروزو شپه :

دغې شپې ته د (دوستانو) خويش خورګۍ) شپه هم وايي . له نږدې او لرې ځايونو نږدې دوستان کورو کلی راغونډيږي له خوږو وروسته (سل او ساز) په دواړه کورنيو کې پيليږي ، د ناوې خور لندې راټوليږي د ناوې لاسونه او پښې سرې کوي . لاسونه په ځانګړو د سمالونه سره تړل کيږي ، دا شپه له ناوې سره ډيرې نورې نجونې هم لاسونه سره کوي ، د کښن لاس ورغوئ او وړه ګوته . په دغه شپه د هلک د کورنۍ د مشر يا ماما له خوا هم سره کيږي . په دې ډول ددې شپې مراسم تر سره کيږي .

٩- ولسي واده (توی) :

دغه ورځ توی د ورځې په نامه هم ياديږي ، د غرمې لپاره د ناوې او هلک کونيو له خوا واده باريږي په ځينو سيمو کې ښوروا په ډيرو ځايونو کې وريجې پخول کيږي پخوا به نرمي وريجې يا شوله چې مساله به يې هم در لوده له پخيده ، خو اوس نرې وريجې باريږي کيدای شي هر څوک له خپل وس سره دواده مصرف وکړي مګر ولسي تړه ديره مهمه ده .

له ډوډۍ هوړ لو وروسته دواړه خوا د نورو (ناوېراوړلو او ناوې جوړ ولو مراسمو ته تياری نيسي .

١٠- وراوې :

(وړا) د هغو ښځو او سړيو مجموعه ده چې د ناوې د کور په لور ورځي :

الف - د ښځو ورا .

ب - د نارينه و ورا .

د ښځو ورا :

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د هلک او نجلۍ کورونه سره نږدې وي نو د ښځو ورا په پښو ورځي او کند نو په اسونو او اوس په موټرو کې ورځي . ښځې په ډله روانېږي ښځې اتڼ کوي ، بدلې وايي او چې کله د ناوې کورته ورسيږي نو ددواړه خواو و ښځې را ټولېږي او ختې د هلک د مور ، خور او يا بلې ښځې له خوا ورښوول کيږي ښځې اتڼ کوي او ږغونه :

د ښځو د ساړه اتڼ ږغونه :

اسپه يم بهانه په برخه د موزۍ يم ګرد کميس پر ګده پيغله جوړ دی که نه سوه برابره تور دلی مې مزی د ګريوان دی		تاويز مې د سرو زرو دی په غاړه د موزي پر آخو اتل وچه ولاړه ټوله شپه ياي کړې بيا غاړه غزوه لکه کوتره بل چاته به يې ورنه کړم

که زانې راغلی شنې کوترې
که باغو راغلې زانې ، زانې له اوبو راغلې ....
شاهوا خواری ميندلی په ارمان دی
د ښځو د څو اتڼ غږونه :
کوزدې هميشه په څوړ مني کې وي ، د بيکارۍ وختونه وي ، ښځې تولې را ټولېږي او داسې غږونه کوي :
نن چې د ګلو باران سوی دی
زانې له اوبو راغلې زانې
او په دې ډول نارينه نڅا او اتڼ کوي ، د ناوې کورو ته رسيږي د ناوې کورنۍ په يو لوي ميدانی (باغچه) کې د شاه او د ده بدر ګه خلکو لپاره ځای جوړه کړې وي ، شاه په ډيره سختۍ له آس څخه کوزيږي د خسر له خوا بايد کور ، کوټه يا بل قيمتي شی ومنل شي ، وروسته له هغه کوزيږي او په مخصوص ځای کې کېني د شاه دواړو خو اوو ته شاه بالاګان وي چې د چا خبره د هغه (شاه) محافظين وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱- ناوې کره د زوم ورتلل :
کله چې نڅاوې او اتڼونه ، نيزه ويشتل ، بزکشي او نور مراسم پای ته ورسيږي نو شاه د خسر کورنۍ او ناوې د درنښت لپاره د هغوي کورته ورځي د شاه خور ګاني يا د مورنې نورې برابرې نجونې د هلک شاه او خوا دريږي او د شاه ساتنه کوي چې د ناوې د کورنۍ نجونې يې د بوټو غلا ونه کړي او يا څه ور پورې ونه تړي که نکاح نه وي تړل شوی نکاح او ايجاب قبول کيږي ، شاهدان د ملا تر مخې شاهدي ورکوي او کېدای شي نکاح مخکې او يا دواده په شپه هم وتړل شي .

۱۲- که چيرې د ناوې خوا نجونې پدې بريالۍ شوي چې د زوم بوټونه او يا نور څه پټ کړي نو په بدل کې به يې هرو مرو پيسې ترې اخلي ، د شاه د ډلې هلکان هم هڅه کوي د ناوې د کور ځينې شيان د تبرک لپاره له ځانه سره يوسي .

۱۳- د ناوې بارول :
د ناوې د مشر ورور له خوا په دسمال کې ډوډۍ يا روټ را اخيستل کيږي او د ناوې تر ملا ورتړل کيږي . له دې وروسته (اووه) پنځه ، درې يا دوه ښځې دراپاڼې په توګه له ناوې سره ځي ، ناوې چې کله دشاه کورته رسيږي نو له آس يا مورته څخه تر هغو نه ښکته کيږي څو د شاه پلار يا يو مشر له خوا ورته جلا کور يا په کور کې يوه کوټه ورنه کړل شي . وروسته له هغه ناوې ښکته کيږي او تر ملا نولي ډوډۍ د ناوې دورور له خاو د جوړ شوي تخت تر سر ترې خلاصيږي له وي څه خوراک وروسته له ناوې سره راغلې ښځې او سړي خپل کورته ځي (دا د روزي ورورل او يا د ناوې د نيکمرغه قدم ما نا لري)

۱۴- شاه سلامي :
په سبا باندې شاه له (۷) تنو سره د خسر کورته د درنښت لپاره ورځي او د ناوې کور هم خپلې لور ته ډوډۍ راوړي چې ورته تبخي وايي .

۱۵- تخت جمعي يا (روز سه) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا په اوومه ورځ د ناوې پر يو لل او يا جله ګريز . مراسم هم شته هو دا په پښتو کې نشته او د فارسي ژبو د کلتور د ااغيزو په نتيجه کې څه نا څه شته .

(اونګ مختار)

ب - د لوموړۍ خښولو ،فاتحې ، دعا ، جمعګۍ ځلويښتي او تلين دود . که څه هم د مړي خښول ټول په اسلامي شرعي طريقه تر سره کيږي ، خو دود يزه طريقه هم پکې له ياده نشو ويستلای .

د مړي خښول :

د خلکو خبرخ کله چې په چا مړی وشي ، نو ورځ وي او که شپه ، سمدلاسه د کورنۍ اولادونه ، خپلوا ، آشنايان او دوستات خبر او راټول شي ، ژړا او انګو لاوې پيل شي . د هر مړی لپاره دودونه ، تياری او دهغه پر سر ژړا او فريادونه توپير لري لکه دلويانو (نارينه او ښځو او ماشومانو ......

۱- د لويانو مرګ او مړينه :

که د کورنۍ پلار يا مور مړه شي نو غم يې له ټولو زورو وي ، دا ځکه جې ټوله کورنۍ وربانديې را ټوله وي . ځينې نارينه او ان ښځينه مشران شته چې ټول قوم يې په مړينه خپګان ښکاره کوي . که څوک مخکې له مخکې ناروغ وي ، نو تکفين او د خيرات لوازم يې له مخکې برابر شوي وي ، سمدلاسه د کلي مشران په يوه خو له د خښولو او جنازې وخت ټاکي .

د قبر ويستل :

د کلي يا قوم څو تنه ځوانان يا با تجربه سپين ږيري د قبل د کېندلو لپاره يو مان (بيلونه) او کلنګونه (کلندونه) را اخلي او په بيړه هديرې ته ورځي ، کله چې قبر برابر شه ، نو کلي ته خبرو ورکوي . مولوي صاحب له نورو مشرانو سره مړی پورته کوي او اوه قدمه اخلي او بيا نور ورسره مرسته کوي . د مړي له خوا خښولو وروسته په ځينو ځايونو کې د قبر پر سر حلواويشل کيږي او ځيني نور يې ماښام د (غړي) په توګه ويشي . د قرانکريم ختم او د فاتحې مراسم په دريمه ورځ تر سره کيږي .

خيرات کول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې پښتانه قومونه شته چې په خپل منځ کې جلا جلا تړې لري . ځينې ځايونو کې د مړي کورنۍ له اولې ورځې بيا تر دريمې پورې هيڅ شي نه شي پخولای ، ټول کلي د ميلمنو ، مسافرو خرڅ ، خيرات او هر څه په غاړه لري ، خو ډير ځله په مختلفو سيمو کې له خپله د مړي د کورنۍ خپل باج په غاړه لري . خيرات ډير ځله په دريمه ورځ تر سره کيږي نايي يا هلکان خپل قوم او يا ځو کلوته خير ورکوي و هغوي ښځې او نر ، ماشومان او لويان راځي ، ډوډوی خوري دعا کوي او پورته کيږي .

اووه جمعې :

جمګې ورته وايي که مړی ښځه وي ، نو پلارګنۍ يې هم ختم و خيرات کوي او با يوه جمعه ور پسې خيرات کوي . څلويښتي : له (اووه) جمعه ګيور وروسته د (څلويښتۍ) مراسم وي دغه وخت بيالوي خيرات کيږي ټول قوم او کلی خبريږي او ډوډۍ له دود سره سمه ورکول کيږي د خيرات په مراسمو کې ټول خلک په يو ډول برخه اخلي . تلين (کال) : د مړی له کال پوره کېد و وروسته دهغه تلين نيول کيږي تلين له يو کال وروسته په مړی پسې د لوی خيرات مراسم دی او له تلين وروسته کله نا کله (غړی) ورکلو کيږي چې (جاري صدقه) يا (صدقې جاري) هم ورته ويلای شي . يادونه : د ښځو او نرانو دود توپير لري ، کله چې نارينه مړشي (۷ جای نمازونه ، ۷ کلام الله (ج) مجيدونه او کله نا کله دمړي کالي خلکو ته ورکوي خو د مړي کالي چې کله په تخته بآسي نو ژر يې په پخوا او بو مينځي څو د مړي ډوډۍ پخې شي خو د ښځو لپاره (اووه قرانکريمونه ، جای نمازنه ، ۷ پوړي ستنې ، ۷ ګوتمۍ ، اوه کلچې صابون ، ۷ ائينې ، ۷ ګوتکه تارونه ، ۷ ګومنځې) او .... هرې ښځې چې مړۍ پر يولی وي هماغه يې تقسيموي . په اوومه ورځ يا ډير ځله په پښتو کې د مړي ښځو خور ، لور ، منډې او ... د مړي کالي مستحقو ته ورکوي او ان پياله ، کاسه ، تورو شين چای او نور شيان سره ويشي .

۷- داونۍ دور خو دوديز نومونه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر ولس ځانته ژبه لري او په هر ه ژبه کې د هر چا او د هرې ورځ لپاره بېل نوم شته دغه نومونه د ژوند په دوامدار بهير کې د تجربوي حالو او صورت په له مخې ټاکل کيږي .

د پښتنو ژبې اونۍ دور ځو نومونه تر ټولو غوره او ښکلي دي او هر نوم د ځانګړو تربوي درکونو لهمخې اېښودل شوي دی ، له همدې امله هر نوم ، هر ه کلمه د ولس د تجربو پ بټيو کې پوخ شوی وي له همدې امله هر نوم جلا مانا هم لري د نوم اېښودلو نيته دقيقه څرګنده نه وي . اوس به داونۍ د ټولو ورځو نومونه راوړو :

الف – خالي (شنبه) Saturday :

دغې ورځې ته ځکه خالي وايي چې خلکو يوه ورځ کې عبادت کړی وي ، ورځ يې په هو سايي او ارامۍ اړولي وي ، روح يې ارامي موندلې وي او ذهن يې ارامتيا تر لاسه کړی وي ، د دغې ورځې ځانګړنې :

۱- خالي (شنبه) له ټولو ستونزو و څخه پاکه وي .

۲- که څوک د هر کار د کولو هوډ کوي په پوره ډاډه زړه يې تر سره کوي .

۳- دغه ورځ په پوره خوشالۍ بايد تيره شي .

۴- له ښوا خلکو سره خبرې او مجلس د نورو ورځو د ښيګڼې زيرى ورکوي .

۵- د خير کار کول د دې ورځې ښکلا لاڑياتوي .

ب – اتوار (يکشنبه) Sunday :

د کوزې پښتو نخوا د پښتنو له خولې (له هفته واره جوړ شوی دی ، مانا يې داده چې د ټولې اونۍ د ټولو په پام کې نيول شويو کارونو پوره معلومات لري او ځينې لاوايي چې په اونۍ کې شوي کارونه بيا تکرار شي) ځانګړنې :

۱- ډير کار کول

۲- بيابيا تکرارول .

۳- نيکي کول

۴- د ټولې اونۍ د کارونو وړاندوينه او بيا له سره کول .

ج- ګل (دوشنبه) Monday :

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره دغې ورځې ته پښتانه (ګل) وايي چې حضرت محمد (ص) په دغه ورځ پيدا شوي دی ، ځکه نو دغه ورځ له ګل سره ورته (تشبه) شوې ده .
اصطلاحا (ګل کول) سر را پورته کول ، د غوټۍ غوړېدل دی ، په دغه ورځ .
۱- روژه نيول ثواب لري .
۲- تقوا او ډېر کار کول .
۳- له قهر ، غوصې او تهولو نارو اوو څخه ځان ژغورل .

د- نهه (سه شنبه) Tuesday :
ددې لپاره دغې ورځې ته نهې (مانع) وايي چې ستونوز من کار تر سره نه شي ، کېدای شي په کار کې خنډا را منځته شي ځانګړنې .
۱- په هر کار کې له خدا را منځته شي ، ځانګړنې :
۲- د ناوړه او سخت کار نه کول .

و- شرو (چهار شنبه Wednesday) :
د دې لپاره يې شرو بولي که کوم سخت کار چا پيل کړ ، نو هر ومرو يې سر ته ورسوي پدې ورځ .
۱- سفر به نه کوي ، ځکه سختي ورپيښيږي .
۲- د کار په کولو کې په فکر کوي .
۳- له خدايه مرسته غوښتل .
۴- داونۍ د مخکې کارو پای ته رسول .

هـ - زيارت (پنجشنبه) Thursday :
پښتانه پدې ورځ زيارتونو ته ځي آن هغه مالونه چې (شاشه بند) وي هم غونډکۍ او هديرو ته بيايي او له شهيد څخه يې (۷) واره راتاووي ځانګړنې .
۱- خلک خيراتونه ورکوي .
۲- بدي نه کوي .
۳- د دوستانو احوال اخلي
۴- د روژې نيول په دغه ورځ ثواب لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

آدينه (جمعه) Friday :

دغه ورځ ډيره سپيځلې ده ، نه يوازې په پښتنو ، بلکې په ټوله اسلامي نړۍ کې دغه ورځ خوشحال بابا په خپل شعر کې د اديـنه په نوم کارولي ده .

خو له خوشحاله مخکې امام محمد غزالي (رح) په پنځمه پيړۍ کې هم کارولې ، اديـنه ، د لرغونې په نامه يادېږي ، ځانګړنې :

١- ډير عبادت کول .
٢- له خدايه (ج) ښه غوښتل .
٣- ښه کارونه کول .
۴- پاکې جامې اغوستل .
۵- ځان ولل .
۶- ښه خوراک کول .
٧- استراحت کول .
٨ – دوستانو سره کېښنا ستل ....

د بازار ورځ ، چې خلک له ډيرو ليرې ځايونو او کليو ورته راځي ، مالونه پلوري او د اړتيـاوړ مـواد پيـري ، د بـل مـخ انځور د بغلان ولايت د زاړه ښاربيان راکوي .

شکل(۱۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرافات او اباطيل (ناوړه دودونه)

دغه دودونه د عوامو په اصطلاح د (هم چشمی) (منفي رقابت) په نتيجه کې قوت پيدا کوي .. نه يوائې اقتصادي زيانونه لري ، بلکې ګډې ، ماتي او ژوبلي هم په کې را منځته کيږي . ملاماتونکي دودونه دي ، دغه ناوړه دودونه له فرد نه نيولي بيا تر ټولني پورې بدې اقتصادي او اجتماعي اغيزې ښندي . خرافات د افراط او تفريط په تله ، د فرد او ټولني د کرکتر تلل دي ، ملاتونکي بارونه او باجونه دي چې د ټولني د انسانانو په روحيه ناوړه اغيزې پرې باسي ، هغه وخت دغه دودونه قوت مومي چې د ټولني د خلکو معنوي قوتونه کمزوري شي ، يعني د خلکوتر منځ درانه مروج نرخونه مراعات تشي ، خدای مه کړه د ديني سپيځلتيا وو پر وړاندې بې پروايي وشي . هغه دودنه چې د خلکو د تجربو په بهير کې کامياب راوتلي وي ښه ، او نورو يې خرافي او اضافي شيان ګڼل کيږي ، لکه کوډې (جادو) ، شګون نيول او اخترونو او نوروز کې د زياتو کليو او جوړو اخيستل . په پښتني ژوند کې خرافات شت ، هو ډېر عام نه دي لکه د (ولور) ناوړه او ملاماتونکی دود ، يا واړه ماشوم ته دکوندي کينول .... چې په ځينو سيمو او لړکيو قومونو کې مروج وو او اوس هم شته ، دواده کولو بدبخته باج لااوس په ټولو پښتنو کې په خرافي ، ناوړه او ملاماتونکي توګه ميدان ته راوتلي وي .

د خرافي دودونو در امنځته کېدو لاملونه :

دغه علتونه خورا زيات دي چې موږ به يې لنډ وګڼو :

١- له لرغونو زمانو را غزيدلی ناوړه عرف (دود) :

عرف په راتلونکو نسلونو ديو ډول رواني باج په شان بار وي ، يعني له پلرو او نيکو نو خپلو اولادونو ته پاتې شوي وي . وايي چې (مخکې دوروستيو پل وي) دا ډولا ناوړه دودونه ملاماتونکي هم دي ، مګر له نيکه مرغه په ټولو پښتنو کې عموميت نه لري ، لکه (دکونډې ساتل او ماشوم ته د هغې کينول) ځينې خلک وايي ږ (د پښتنانه کونډه بايد د خسر کره کيني يا کونډه تون وکړي او يا د فلاني ماشوم (ليوره) تر ځلمي کېدو صبر وکړي) دغه ناوړه خرافي دود اوس هم ژوندي دی دا هغه دود دی چې ځينې پښتانه يې د خپل ننګ د پوره کولو لپاره لاتر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه پالي د خلکو له پيغور ځان ور باندې ژغوري . يا ډير ځله ليدل شوي ، خوينـدې او لـور ګـانې ، ددې لپـاره وهـل او وژل کيـږي چې د هغـوي يـو هلک خوښيږي ، هلک هم مړ کيږي اويا په دوامداره د ښمنۍ کې سره لويږي .

۲- بېسوادي او له تعليم څخه لرې والی :

ځيني کورنې له سواده محرومې وي ، دوی نشي کولای د ژوند له نوي بهير سره هم ګامې شي ، په خپله ابتکار نه لري ، هغه څه چې په دوديزه توګه له پخوا (پلرو او نيکونو) ورته پاتې وي (که ښه وي او يا بد) دوی يې پالي ، د بيلګې په توګه :

په زوی يا لور ، تحصيل نه کول دغه روحيه له بده مرغه په ځينو کورنيو کې تر اوسه موجوده ده چې پـه ولاډونـو ابتـدايي او لوړې زده کړې نـه کـوي ، نو لـه دې املـه دا ډول ذهنيـت د لرغونـو نـاوړه دودونـو د پـاللو لارې جـارې هم برابـر وي د بېسوادۍ او نا پوهۍ شته والی دی چې تر اسوه په ځينو کورنيو کې (د ماشومو نجونو کوژده کولو) دود هم ژوندی دی . ديوه قـوم يـا دوه کورنيـو دوه مشـران يـا مشرانې چې سره خپلوي ، دوستي او يـا قـومي لـري ، د خپلـو کورنيـو (ماشـومه نجلۍ او ماشوم هلک) سره نامزاده وي او چې کله ځوانـان شي نـو بيـا واده کـوي دغه ډول ودونه همېشه ناکامه وي . بـل مثـال يـې دادی چې خپـل زوی او يـا لـور په خپلو کې ورکوي دغه کـار او نـاوړه دود لـه مرکزي پښـتنو نيـولي بيـا تـر لويـو قومونو پورې ريښې لري .

۳- په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او د سياسي ثبات نشتوالی .

کله چې د يـوې کـورنۍ او يا پـه مجمـوعي ډول د کورنيـو او ان هيـواد پـه کچـه اقتصـادي حالت کمزوری وي ، نـو دودنـه هم (افراطي او يـا تفريطي) (لـوړه او ژوره) بڼه پيدا کوي .

هغه چاچې په ناوړه توګه پيسې پيدا کړې وي ، هغوی په ډېر شان و شوکت سره واده کـوي ، خپـل مـړي ښـخوي او دغـه کـار پـه نـور کم اقتصـاده کورنيـو نـاوړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغيزې کوي ، ښه مثال يې زموږ په ټولنه کې له (۱۳۶۰ هـ ل کلونو بيا تر ۱۳۸۶ کلونو دوده ده .

۴- د نورو خلکو د کلتور تر تاوره اغيزې لاندې راتلل .

دغه عامل هم ډېر زورور دی ، کلتورونه چې د امتزاج او يو ځای والي په نيتجه کې يو پر بل اغيزې پرې باسي . له بده مرغه د پښتنو کلتور هم د دغو اړيکو په پايله کې بدلون موندلی دی لکه :

۱- سالګره (کليزه) چې د لويد يځوا اغيزونه په لړ کې اوس زموږ په ځينو کورنيو کې مروجه شوې ده .

۲- تخت جمي يا ګيلم جمي . دغه ښځينه خرافي دودو په پښتنو کې هيڅ نه وخو اوس اوس ډير مروج شوی دی .

۳- په هوټل کې واده کول . چې ډير ځله ښاري دود دی خو اوس کليو ته هم غزيدلی دی . دغه دود هم ښه او هم بد دی ددې لپاره چې ډير لګښت په کې کيږي ناروا دود دی .

۴- اينه مصاف ، چې ښځه او نر دواده په وروستيو شپبو کې د هندارې تر مخ او د خلکو په مينځ کې په نازو نخرو جوړ شوی کېک يو بل ته خوله کې ورکوي .

۵- ماه عسل ته تلل او يا د دغو ورځو درناوی کېدای شي نور ډېر دغسې دودونه وي چې اباطيل ګڼل کيږي ، خو هر څه نسبي ښه لري .

آن دغه ناوړه دودونه د خلکو عقيدوي حريم ته هم ننوالي دي ، لکه د زيارت د خاورې خوړل او ....

۵- جغرافياوی خدود هم د دودونو په بدلون کې رولري .

د وروستيو مهاجرتونو لړۍ هم د خلکو د کلتور او دودنو په بدلون کې مثبتې او منفي اغيزې درودلي دي . هغه پښتانه چې په مرکزي سيمو کې اوسي ، ددوی په مينځ کې د قوميت لړۍ کمزورې شوې ده . ځکه دوی له نورو غير پښتني دودونو سره مخ دي ، د بيلګې په ډول د کابل ، بغلان ، بلخ ، هرات ، فراه ، لوګر او ننګرهار پښتانه په يو ځانګړي جغرافيوي موقعيت کې راګير دي ، دوی شپه او ورځ له نور عير پښتني قومونواو خلکو سره په ډيرو ټولنزو کارونو کې يو ځای وي ، د دوی ژبه ، دود او .... د تماس په نتيجه کې بدلون موندلی دی . ان اقليم او خوراکي شيان د خلکو په څيرو او خويونو يو ډول اغيز لر لای شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ميدان په جلرېز کې د پښتنو او غير پښتنو پر قبر له څلو پښتني وروسته د ښځو ورتګ ، غير پښتني دود دی . د موي کورنۍ او دوستاني ښځي سره راټوليږي ، حلوا کوي ، ميوه اخلي او د قبر پر سر يې ويشي ، يا (چله ګريز) دا او داسې نور په لسګونو مثالونه شته چې چاپيريال او جغرافياوي محيط او کولتوري اغيزو په نتيجه کې زموږ د کلتور په پراخه ورشو کې کور به شوي دي او زموږ د خلکو په ټولنيزو اړيکو او اقتصادي حالت يې ناوړه اغيزه پرې و پستلي ده .

شکل

۱۴- دغه انځور د هلکانو کليوالي لوبو او خپل منځي مننۍ يوه بېلګه ده .
(ملګری غلجي غلام محي الدين پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې : ۱۷ مخ)

لوبي : Lobe

لوبي او لوبه ښه دود دی . لوبي د ماشومانو د فکري ودې او فزيکي پياوړتيا عامل کيږي ، لوبه د هر ماشوم د طبيعت فطري پرخه ده ، ځکه فولکلور د دغو توکو رنګينه بوغچې ګڼل کيږي . يو وخت د المان جمهور رييس مارشال (هند نبرګ) ويلي وو : (په هغه هيواد او ملت کې چې سپورت او ورزش (لوبې) وي ، ټول کولای شي چې د اړتيا په وخت کې عسکر شي او خپله پاکه خاوره وساتي) لوبې روغتيا ده ، درواني حالت پياوړي کول دي ، د شخصيت نښه ده ،د ښه شهرت لامل ګرځي ، د شهواني سر کښه غريزې مغلوبول دي ، د ماشومانو ، ځلميانو ، ځوانانو ، پخوا ، سپين ږيرو ، زرو . بوډاګانو او بالاخره د ټولو خلکو او ټولو انسانانو ترمينځ دميني ، يووالي . سرلوړی . و يارېږ هغه مضبوطه کړۍ ده چې خلک او ملتونه سره يو ځای کوي . اوس اوس دغه د ځوانانو او خلکو د مشهورولو او غني کېدلو يوه وسيله هم ده په اروپايي ، امريکايي ، اسيايي او نورو و چو کې سپورتونو او لوبو د خلکو د نږديوالي او پيوستون لارې چارې برابرې کړي دي کله نا کله دغه لوبې منفي لوری هم پيدا کوي ، لکه په ځينو قومونو او هيواد و کې د نورو د مسخره کولو او مغلوبولو لپاره لوبې تر سره کيږي په اولمپيا کې د فوټبال لوبې په زړه پورې دي او د کيک بوکس لوبې ناوړه اغيزې لري . په پښتنو سيمو او پښتنو خلکو کې دغه لوبې طبيعي بڼه لري او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيکو احساساتو پايله ګڼل کيږي . هغه ماشوم ، ځلمی او ځوان په پښتني سيمو کې سر لوړی او د ستايلو وړ وي چې د لوبو په ډګر کې ښه ځليږي . شيلر باور درلود چې لوبې د ماشوم د برجسته کولو او فزيکي ودې لپاره ګټوره وسيله ده هغه به ويل : (لوبې د ژوندون د حوادثو څخه يو وړوکی تصوير دی ، خو منظمې لوبې د ېرې ګټورې وي) . سپنسر چې يو بل اروا پوه و ، ويلي ، (لوبې د کوچني دروحي هيجان څرګندونکې وي ، ځکه سالم او قوي کوچنی تر نورو زيات مينه ناک وي ، هغه هلک چې لوبې کوي دده ذاتي لياقت او استعداد پياوړي وي)

د پښتو ملي لوبې او دهغو اهميت :

ځينې لوبې خاصې او سيمه ايزې وي ، خو ځينې نورې ملي روحيه لري د لوبو د ملي روحيې په بآب يو وخت په ۱۳۱۸ هـ . ل کال کوچني اختر کې خدای بښلي اعليحضرت محمد ظاهر شاه ويلي وو .(هر څو نه جې په ملي تربيه او اخلاقو کي کوښښ کوو ، هغو مره به په شرافت سره ژوندون کوو!) د پښتنو لوبېز دونه د ټولنيز خصلت له مخې ځانګړې ښکلاوې لري .داروانښآد محمد ګل نوري په نظر : (څرنګه چې زموږ پښتون ملت هم ځانته اوصاف او خصوصيات او ښکلي عنعنات لري چې د دنيا نور ملتونه يې په دغه اوصافو او عنعناتو سره پېژني ، بايد هر فرد خپل ملت ، مليت ، ژبه ، عادات ، ملي او قومي ښه عنعنات وپېژني او په دې ټول شيانو سره ځان خبر او تربيه کړي يو له دغو عنعناتو او عاداتو څخه زموږ پښتني او ملي لوبې دي چې په پښتنو کې خورا د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلا ملي اتڼ ، خوسي ، توپ ډنډه او نورې نورې لوبې ....) لوبې چې دورزش ښه غوره کړې ، په زړه پورې کيږي ،، د شهيد نادر شاه په وينا : (د لوبو او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د يو ورزشکار لپاره لازم دي، چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې ذريعه سره د ورزش وانتها درجې ته ورسيږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قوا وو په ساتلو سره مکلف شو ، نو لازمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب ګرځي پرهېز وکړي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خپل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له أمله او هم د اخلاقو له حيثه په اينده ژوند کې خوشحاله وي) ، (ملي لوبې ، ۳ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه لوبې ملي دي چې دپښتنو ټول قومونه او په تېره ځوانان ورسره مينه ولري دلوبو ډولونه :
لوبې ډول ډول دي چې دسن (عمر) جغرافيايي موقعيت او کلتوري اغيزو له امله د ارزښت وړ دي .

الف : دعمر له پلوه :
۱- د ماشومانو لوبې : (له دوه کلنۍ بياتر ۱۲-۱۰ کلونو پورې)
ماشومانو چې د خاپوړو شي ، نو د کوټې او کور په انګړ کې له ځان او نورو سره په لوبو کولو بوختيږي او چې کله د پښو شي نو بيا د کلي او کو څو چاپيريال ته ورځي او هلته همزولو سره په لوبو لګيا کيږي ماشومان د طبيعت له پلوه له حرکت او لوبو سره مينه لري . د ماشوم والي دورې لوبې منظمې نه وي ، خو طبيعي او خوندورې وي .
۲- هلکتوب : (له ۱۲ کلنۍ د پورته عمر لوبې) هلکان او نجونې د ځان لپاره ملګري ټاکي ، په ډله ايزو لوبو لاس پورې کوي او په ملګرو کې ځان ته موقعيت ټاکي او شخصيت جوړوي . دغه لوبې هم خوږې او هم له خاطرو ډکې وي .
۳- د ځلمي توب او نوې ځوانۍ دورې لوبې :
ددغې دورې لوبې دوجود د قوت او فکري سکون لپاره وي ، ځلميان او ځوانان د مينې وړ ، لوبو باندې لاس پورې کوي او د ځان پالنه کوي ، اجتماع ته لار پرانيزي ، شهرت تر لاسه کوي او مادي ژوند سمبالوي .
لنډه داچې لوبې د انسانانو په روغتيا ، ټولنيزې روزنې ، شخصيت جوړونې او مقام موندنې په برخه کې خورا زيات رول لري چې له ماشومتو به بيا تر زړښت پورې د انسان له طبيعت سره ملګرى وي .

ب : لوبې د جغرافيايي چاپيريال له پلوه :
هر پښتني کلی او سيمه د خپل ځانګړي موقعيت له پلوه داسې جوړښت لري چې دخلکو دودونه يې هم ځانګړي وي . ځينې لوبې کليوالي وي او لړ شمېر يې په ټولو سيمو پورې اړه لري لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوسی ، توپ ډنډه ، اتڼ دډبرې یا تیږې اچول یا غور ځول ، تال خوړل ،غیږې نیول او ... د پښتنو عامې او ملي لوبې دي ، خو ځینې نورې لکه : نیزه وهل ، نښان ویشتل ، تنډه خره او ډي (کیک ډنده) سیمه ایزه بڼه لري .
ج : هغه لوبې چې د کلتوري اغیزو له پلوه موږ منلي دي د ژوند په لوی ډګر کی (لوبې) د ملتونو او بیا پښتنو د کلتوري اغېزو او ټولنیزو اړیکو په درشل کې یو له بله اخیستې او منلې دي لکه : فوټبال ، واليبال او کرکټ) چې درې واړه یې اوس زموږ خپل مال ګرځیدلي دي . د ټولو سیمو د لوبو راوړل او راټولول ډېر سخت کار او لویه پروژه ده . زه به دډېرو لوبو نومونه واخلم او څو مشهورې به یې دلته راوړم .
د پخوانیو او اوسنیو لوبو نومونه :
اول : د مرکزي سیمو د ماشومانو او لویانو د لوبو نومونه :
(سیولی ، منګی مات – منګی روغ (وړی کانی) چندرې ، خوسی ، توشلې (مرده کی) توپ ډنده او دهغه ډولونه ، ډي او دهغه ډولونه ، خېز اچول او دهغه ډولونه ، ډبره یا تیږه اچول ، اټوس پټوس ، ټنډه خره ، پانډوسکي ، ړوند چرګ ، جنت و دوزخ او ....
دویم : د اطرافو او ولایتونو د ماشومانو او لویانو لوبي :
کلا ، اتڼ د نارینه او ښځینه آتڼونه (د نارینه وو اتڼ او دهغه ډولونه ، د ښځینه و اتڼ او دهغه ډولونه (برګ او ....) د ګیندو

(c) ketabton.com: The Digital Library

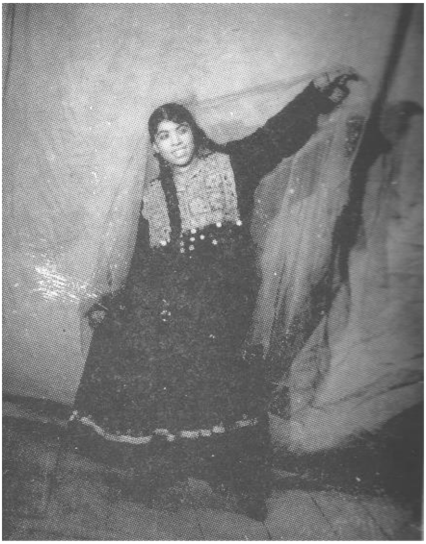

شکل(۱۵)

(محمد گل نوري ، ملي هنداره : ۷۷ مخ)
(توپ) لوبې ، (توپ ډنډه ، د ګيند اوږده بازي ، لاس کلپ وکلي ، شنبې ، خانې خانې ، کيدی ، خوسي مرغومکی ، الاداد ، ټنډه خره ، کلاشرنګ ، ګلی ، ړوند چرګ ، توره و ځکه ، په انګورو کې ، د انګورو اقسام ، دورينه خط ، ناستي دورينه خط ، د ولاړې .
دورينه خط ، ورت ورت ، غچ په پوسه کې ، غوځيدنګ ، دډبرې غوځول ، تر پړي دانګل دروند شی پورته کول ، درويـنه شمال ، ارغونچکی ، خو په خرګر داته کې انډوغويی ، کرملاغ ،بانډ اسکي ، چغال غار ، اوږده ميږيانه ،کاتي کړپ ،ميږي ، لپانګې ، ټال او ټاليدل ، انګوړي بنګوړي ، جي ، حو در غله بيل ، سر تيره ، املوټو د ناستې لوبې (بربر ، ابرنج ، خسنکی ، بم ، تخ تخ ، پاجا وزير ، اکو بکو) د ښځو او نجونو لوبې (پټېټاني ، د پټېدو اناګۍ ، د کلي اناګۍ ، د خاشو اناکۍ ، هر کاره او چاره ، کش باکش ، زما د خور کوځۍ ، جنت او دوزخ ، شاه کوکۍ ، زره ګرګه ، ولي ، ښونګی ، جګ جګی لوبتی ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بانېچغ ، ديژدنګ لغته ، چونګړت ، د الکان ، انګۍ ، اندکاغۍ . چکوړی . کلاپرتاو ، سواره ځپلۍ او نورې په لسګونو او سلګونو لوبې شته چې راتهولـول يې ستونزې لري . په پښتنو کليو کې ډېرې لوبې شته چې ځينې يې د کليو او ځانګړو سيمو او ځينې د ټولو مال دي ، دلته به د مرکزي سيمو او ټولو ولايتونو د خلکو د بېلو او مشترکو لوبو يوه يوه نمونه دروپېژنو .

پسول (ګاڼې) (Jewerly) :

وښې مې وه ، په لاس مې نه – کړه = اوس ټوله نړۍ کې شهرت لري : په پښتنو کې خورا زيات دود لري او پښتني ښځي ډېر اهميت ورکوي له همدې امله بيلې ګاڼې کاروي او بيلا بيل نومونه ورنه لري .

د ګاڼو د کارونې وختونه :

۱- د ناوېتوب په وخت کې : هغه وخت د نجلۍ خسر ګنۍ او د نجلۍ مور او پلار خپلې لور او ناوې ته بيلابيلې ګاڼې اخلي او ناويانې يې کاروي .

د ناويانو د ځينو ګاڼو نومونه :

(کول ماخي . غبرک اميل ، د دواړه اوږو ټيک ، سره ، نته ، چاګول ، عطر ، غونډواري ، پيزوان و بنګړي ، يا با هوګان، غاړکۍ ، دلستونړو پع سکنيي روپۍ ، پاولي ، لښتۍ ، ټيک ، ګوتې او د هغې ډولونه ، غوږ ولی ، ګرېوان ، چم چړۍ او .....

۲- د خپلوانو او دوستانو کره د تک په وخت کې :

کله چې کاکا يا ماما او يا نور مشران او دوستان يې ميلمه کوي ، نو نجونې او ښځي سينګار کوي ، خو دا سينګار دومره ګڼ نه وي او يوائې د پاکۍ او ښکلا مانا لرلی شي.

۳- په اخترونو او ناويانو او ودنو کې د ګاڼو کارول :

د هر انسان غوښتنه ده چې په هيڅ ډګر کې له نورو ببرته پاتې نه شي . پاتې شو د خودنمايي (ځان ښوونې)ډګر . ښځې د طبيعت او ظرافت ، د ځانګړي احساس او همدارنګه درخې (حسادت) دحکم له مخې له نورو ښځو ځان لوړ ګڼي . د نامتو اروايوه (هنري بورګ) د وينا له مخې ، ځان ښوونه ُ(غرو) په ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانانو کې شته خو اندازه او درجه يې توپير لري څوک په خپلې ښکلا وياړي و څوک په لياقت ، ځينې په پيسو ،لر په قوت او .... ځکه نو د ځان ښوونې احساس نسبت نارينه وو ته ، ښځو کې زيات دی . او څرګنده خبره ده چې ټولې ښځې خو بيا پښتنې ښځې په خپلو دوديزو ګاڼو وياړي . نارينه هم دودی له ګاڼو خوند اخلي او خپلو ښځو ، لوڼو او د کورنيو غړو ته ګاڼې رانيسي ، په اخترونو ، ودونو او د خوښيو په مراسمو کې ښځې خپلې هر ډول ګاڼې کاروي .
د پخوانيو پسولونو د کارولو دود د ټولو پښتنو ښځو خو د کوچيانو او اوس لا دغير پښتنو او غير افغانانو ښځو لپاره ډېر خوند ور دی (بې پيشمنی (چرګ بانګه) خلک روژه نيسي خو بې ګاڼو واده نه کيږي . دغه دود که څه هم ډېر په زړه پورې ، غوره ، متبرک ، کلاسيک او لرغونی بريښي ، خو ډېر ملا ماتونکی هم دی او (هله به خبر شې تاروجبې (جبهې) له ورشې)

د پسول کلتوري او ادبي ارزښت :
پسول او ګاڼې د هر قوم د مادي فرهنګ ښکاره اينه ده ، د پښتو ژبې حقدار ليکوال ښاغلي حبيب الله رفيع د (فولکلوري ګلونه) پر اثر باندې د تفريظ ليکلو په وخت کې ويلي وو:
(پسول او ګاڼه لکه څومره چې لرغوني دي او اوږد تاريخ لري هماغو مره په پښتنو ښځمنو کې د ارزښت او اهميت وړ دي او لاتر اوسه يې په ډېره مينه ساتلي دي ...)
(د هر هېواد تاريخ په کلتوري ارزښتونه ښايسته بريښي ، هغه وخت کلتوري ارزښتونه غني او ساتل کيږي چې موږ خپل لرغوني فرهنګي ميراثونه (پات مړي) خوندي کړو .
پسول يا ګاڼه د مادي کلتور يوه ارزښتمنه او ښايسته برخه ده ، ځکه نو ديو منل شوي او نه زيانمن کيدونکي دود په توګه له پېړيو پېړيو را په دې خوا پاتې دي او ساتل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې او پسول :

سترګې دې بيا د ګل غوټۍ کړې
پيزوان په ورو ورو خوزوه چې مړ دې کړمه

ښځې د ښکلا او مينې ملايکې دي ، ښځه د الهي (ج) په لويه هستي کې هغه حتمي او ښايسته شتمني ده چې ژوند ته تلپاتي هويت ورکوي ، ځکه نو الله (ج) يواځې نارينه پيدا نه کړ او ښځه هم يې ورسره يو ځای پيدا کړه .

نجلۍ په خپله ښآيسته ده
سره باهوګان يې په زړه روي خيژوينه

ښځې ددې لپاره پسول او ګاڼه خوښوي چې نازک طبيعت او نری زړه لري ځومره چې دوی ښايسته او له ظرافته کې دي ، په هماغه اندازه يې ښکلا هم خوښيږي .

داروا پو ويليم جميز په وينا ، هر څوک د خپل طبيعت او فطرت له مخې په کايناتو کې خوښونې کوي .نو ښځو هم د خپل ښکلي طبيعت له مخې قيمتي توکي (ګاڼې) خوښې کړې دي او مينه ورسره لري .

ليچې مې ډکې د بنګړيو
بنګړو په سشرنګ به خپل آشنا را ويښومه
ليچې مې ډکې د بنګړيو
د خپل اشنا په سر به يو يو ماتومه
سر مې په ښۍ څنګل کې کيږده
په کيڼه ليچه کې بنګړي دي مات به شينه
دليچې مې ډکې د بنګړيو موزي ګي په سر به يو يو ورکومه ....

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۶)
دغه ښايسته او ښکلي انځور په ماشومانه ګاڼو او پسول پورې اړوند دي .
(علي محمد منګل : فولکلوري ګيدۍ : ۸۷ مخ)
په پښتو ادب کې د ځينو ګاڼو څيره :
پښتنو ادب له ازله ښايسته دی ځکه چې د ټولو مادي ا معنوي ښکلاوو او ښيګڼو بيانونه ورکې شوي دي .
اول ګامه: په لنډيو کې :
په لنډيو کې د هر ډول ګانو څيره ځليدلې ده لکه (ششت) شاشت)
د منګلو په پسول کې ځای لري ، کېدای شي په نورو پښتنو قومونو کې په نورو نومونو ونومول شي . په ډوله دي : ساده او ببر ، په ساه کې کم رنګه اا او واړه غمي کارول شوي وي خو په ببر کې ښه ، ښايسته او ډېر غمي کارول کيږي له ګوتو سره يې توپير دادی چي ششت پلن وي ، خو ګوتې کوچنۍ .
شاشت په شاشت ګوت په ګوته
داسره بوګون مکې په پورې ګټلي دينه
ششت د ګوتو روپۍ د ټنډې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنځيران د جلکۍ لا ښايست لرينه

لښتۍ (Lasty) :
لښتۍ په غوږونو کې اچول کيږي ، ډول ډول دي ، ښځې خوځه جې آن نارينه يې هم غوږونو کوي .
لښتۍ کې وې په غوږ مې نه کړې
اوس مې ياديږي دروپيو کتارونه
اوږۍ (Ogay) :
اوږې ته (غاړه کۍ) هم وايي
ټيک په تندي پيزوان په شونډو
اوږۍ په غاړه د جلکۍ مزه کوينه
موې يې په کلي درويزې کړي
لور يې چارک اوږۍ په غاړه ګرزوينه

۲- په سندروکې د ځينو ګاڼو څېره :
ډېرو شاعرانو او هنر مندانو په خپلو شعرونو او سندروکې ډول ډول ګاڼې ستايلي دي .
لکه :

تاويزونه Tawizuna :
داګاڼه د پښتني پسول په زړه پورې برخه ده ، د (ده شينوا او کوچيانو) پيغلې او ښځې يې ډېر خوښوي اواستعمالوي يې ، دغه ګاڼه په غاړه او ټټر کې د نورې ګاڼې سره يو ځاي د زيات ښايست لپاره کارول کيږي .
ستا دې قسم وي چې زرګر شي
زما خيالي وربل ته جوړ که تاويزونه

نتکۍ (Natkay) :
دا ګاڼه دومره په زړه پورې ده چې ډېرې کورنۍ په خپلو لوڼو باندې د (نتکۍ) نوم ږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتکۍ ډېره ښاسته ګاڼه ده ، د کليوالـو او بانـډو ښـځې د ټيک اوچارګل پـه څېـر
ددې ګاڼې لپاره پوزه سورۍ کوي او په پوزه کې يې اچوي .
نتکۍ دې چا له پوزې وښکه
په نتکۍ نه يم ستا په وچو شونډو يمه
زېړه نتکۍ سور يې چارګل دی
په کې پراته دي د سرو زرو ځنځيرونه
مخ ته دې سم کتلي نه شم
ستا دې نتکۍ ډنډر مې سترګې برېښوينه

۳- په پامونو کې :
پام په پکتيا کې هغه هم په منګلو کې د شعر يو ډول نو دی
ټيک په پام کي :
ټکنده غرمه ده عاشقان له تندي مرينه
ليلا او به په سپين چارګل کي ورکوينه
ټيک مې دارې وارې دا چارې د زرګر دينه
سرې سترګې خمارې باڼه د جلندر دينه
ددغو ټولو له ډلې به دوه درې يې راواخلو :

۱- تاويزونه :
بند که تاويزونه ليلی
سپينې روپۍ دي په وربل وهي ټالونه – ليلی
بند که تاويزونه ليلی
دزرو تاويزونه ، چې ښځې يې د ښکلا له پاره دوجود په بېلا بېلو برخـو ځـر وي او په استعمال يې وياړي . (داګاڼه د پښتني پسول ډېره په زړه پورې برخه ده ، د کليـو او بانـډو پېغلـې يـې د ډول او سينګار د پـاره پـه مينـه سـره اسـتعمالوي) تاويزونه له سپينو زرو (نقرې) څخه په ډېر هنري ډول جوړېږي ، نجونې او ښـځې يې په لوړه بيه اخلي ، په غاړه او ټټرکې يې له نورو ګاڼو سره يو ځای د ښايست لپاره کاروي .
زما خيالي وربل ته جوړ که تاويزونه = وی وی زرګره ياره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدايه دې مر يې ورته پا کې = وی وی زرگره ياره
چې په لنډۍ زنه يې ووهي خالونه = وی وی زرگره ياره

۲- لونگين : Lawangin :

ټينگه مې مه نيسه په غيږ کې
سبا به بوی د لونگين در څخه ځينه

لونگين هغه گاڼه ده چې پيغلې او ښځې يې د اخېل په شان په يوه ځانگړې مزي کې په ښايسته شان ترتيبوي ، د ښکلا او ښايست لپاره يې په غاړه کې په مينه اچوي .

(لونگ) يو ښايسته ، خوش بويه ټوټې دي ، چې کله ترې اخېل حوړ شي نو (لونگين) شي . په منگلو يا نورو سيمو کې يې پيغلې او ښځې را اخلي ، تار په ستنه اچوي او بيايې دستنې په واسطه په تار کې اميلوي .

د لونگين په لړ راخيجه (راخيژه)
بيرته کوزيږه د پاولو په کتارونه
دا لونگين به دې تالاشي
ناداني مه غواړه بې وخته خيراتونه
سپينه سينه په لونگين مزه کوينه

۲- اوربۍ :

د ينبتني پسول په منځ کې (اوربۍ) يوه منل شوې او د ډېر استعمال وړ گاڼه ده .

(زرگران دا گاڼه (اوربۍ) له سرو او سپينو او نورو ارزانو فلزاتو څخه جوړوي) .

ددې گاڼې جوړښت : زرگران د سرو او سپينو زرو ټوټي را اخلي او پرمخ يې ښکلې رخې (ليکې) او گلان انځوروي او د پسول په څنډو باندې يې ځای پرځای غمي هم لگوي ،

په کليو او بانډو کې يې ښځې د ډول او سنگار دپاره د (غاړکۍ) پر ځای په غاړه کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

داوړۍ د غـولي لمـن غيرانونـه او د زرو غـوټي هـم لـري ، اوړۍ ، دوه ډولـه ده ، پاولي د اره او لمن داره او بي لمني ، ځينې يې ببره او بې لمني هم بـولي ، اوړۍ په غاړه کيږي ،
اوړۍ د غاړې بنديوانه
زه بنديوانه د آشنا د غاړې يمه

شکل(۱۷)

ځنځيرونه
ډ يوې ته سمه ودريږه
چې مسافر لالى دې ګز ګړي ځنځيرونه
ځنځيرونه به هغه مخصوصه ګاڼه ده چې ډېره قيمتـي او يـوائې لـه سـپينو زرو جوړيږي ، دغـه ګاڼه مېروښې او ناويـانې کـارولی شي او د پيغلو نجونو لپـاره روايت لري چې ويې کاروي خو يوائې يې دواده په ورځو کې چې د هلک د کور له لوري د جلکۍ کورته د دوستوار و راباڼو په نوم ورځي نو يې خلوسه پيغلې او جلکۍ په سر کې ښکته په وليو او د متهو په سرو کې را اچوي . داګاڼه په اصل کې دواده ګانه ده او د واده په ورځ ناوې ته د نورې ګاڼې سره يو ځای کيږي ځکه يې پيغلې نه شي کارولی . ددې ګاڼې جوړښت زرګران يې د خالصو سپينو زرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه په ډير مهارت او د خپل کسب او هنر په کمال سره جوړوي اړمن يې په ډېر قيمت سره اخلي . څنځيرونه د لښتيو په شان په پاسني سر کې يو نرى چنګک لري ، د جنګک سره ښېرمه د مثلث په ښېرو يو درې کونجه برخه لري چې ل سپينو زرو څخه جوړېږي او پرمخ يې رنګينه غمي چې لوړه بيه لري ، ايښودل کيږي او د څنځير تخت ورته وايي ، له تخت وروسته د څنځير لښتۍ او بيل بېل نري شروع کيږي او سرو ته يې د زرو و غوټې ور اچول کيږي د غو مزيو او لښتو ته د څنځير مزي ويل کيږي سروته يې ګنګري (واړه پاولي) او کوچنۍ روپۍ چې ښکلي جوړې شوې وي هم وراچوي . څنځيرونه لړ لرونکي وي ، څو لړه وي په سرو (څو کو) کې يې غوټې او روپۍ د ښکلا لپاره په زيات مهارت وراچول کيږي په سر ، په وچولي ، په وليو او د مټو په سرو کې ټومبلی شي .

سپين دي څنځيرونه
خيال اوربل دي جوړ دی ولونه ولونه
ستا د ديدن په تمه تمه
خيال اوربل دي جوړ دی ولونه ولونه
له ډېر غمه لکه (دروې) وچه شومه
خيالي وربل دي جوړ دی ولونه ولونه
فولکلور چی ګلونه **۵۹** مخ

بوګون

بوګون کې پاتې په کاله شو
د بيمارۍ لنډون کې نه شي مړه به شمه
مروج نوم يې په ټولو پښتنو کې (باوو) (باهو) دی خو په پکتيا (منګلو) کې ورته (بوګون) وايي . دغه ګاڼه هلته هغه وخت ښځې استعمالولوي شي چې واده شوې وي تناوې ته د پلار ګنۍ له خوا له نورې ګاڼې سره ورکول کيږي .

د کاروني وخت او ځای :

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواده په ورځ کله چې ناوې د پلار له کور څخه د خسر کور ته دروانېدو د مخه په ډول ډول ګاڼه او کالیو سره ښکلې او سینګار کړي او باوو ګان هم د هغې متهو کې اچوي .

دګاڼه زرګران لـه سپینو زرو او مسـونه پـه خـاص هنري مهـارت سره ډېر ښکلي جوړوي ، ښکلي هنري لیکې وربانديې کوي ، سره او شنه غمي هم وربانـدې وي ، ډېره درنده ګاڼه ده ، په لاس کې اچول کیږي

نن مې د لاس باهو (بوګون) شرنګیږي

یار به مې راشي یا به اوس په لاره وینه

خوشحال بابا ویلي :

چې په هر زمان یې ونیسي ومخ ته

د ګلابو کل پیدا شي ستا په ششت کې

مرصع باهو په لاس ګوتې په ګوتو

ژرنګهار یې د پاولیو د څړی

د خوشحال خټک د پاره چې می ، خور شو

په مغان مې وښې کیښودل باهو هم لا

کینه په انګړه کې مخامخ چې ورته ګورم

تور لونګین دواړه چندن ها ر په سینه ټال کړه

بخت دی چې یې اوس ستاله لبانو سره څښمنه

تامې ننه زړه په سره پېزواندچې وځاټه

خوشحال خټک

د مینې او ښکلا پیژندونکی رحمان بابا (پسول) داسې ستایلی :

لاس وپښې دې بې زېور ښایسته دي

د اهلال دی چې لیده شي په شفق کې

که په لاس د ګل اندامې سپین وښی دی

نازک خیاله ، ښکلا ستایونکی شاعر حمید مومند آن دعارفانه تجاهل په وخت کې هم ګانې یادې کړې دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا د ښکليو د پاوليو شر نګهار دی
ياد عشق د ليونيو ، د ځنځير
عشق د عقل په تدبير چلاوه نه شي
په دې ناوې نه جوړيږي پسول دچا
په نګار د مکار (دهر) غلط مه شه
په بدر نګې ناوې پروت دی زري پسول
معزالله د پښتو ژبې يو بل شاعر ويلي :
صدف لاس په دعا ونيسي دا وايي
چې که ځای مې د ګوهر وستا پېزوان شي
اوپښتو ژبې د لرغوني دورې دويم قصيده ويونکی ښکلا خياله شاعر اروابناد ښکارندوی غوري خو له ټولو مخکې فرمايلي وو او لا هغه وخت يې (پسول) ښه پيژانده لکه :
لکه ناوې چې سور ټيک په تندي وکا
هسې وګاڼل غټولو سره پسولونه
د سندرو پاچا او پښتني فولکلور پېژندونکی شاعر بهايي جان هم په مينه پېزوان پرسرو لبو ليدلي او نا ببره يې دا غږ له خولې وتلی دی چې :
اينه په لاس کې واخله سترګې تورې په کجل کا
پېزوان پر لبو سپور دواړې زلفې اولوول کا
الفت صاحب له پېزوان سره الفت کړی دی ، وايي چې :
مور دې مېچنې ګرزوي خور د منګې ډکوي
ته سور پېزوان غواړې د سرو زرو له هاره سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۸)

شکل(۱۹)

نرخونه ، جرګې او قومي لارې (اصول)

(له کلي وو څه ، له نرخه نه) (نرخ) هغه ځانګړې لارې او اصول دي ، دلته د لارې ، تيرې او يو اصل نوم دی ، هغه (اصل) چې له لرغونو زمانو راپاتې دي ، د خلکو د بې دريغه تجربو محصول دی او د همدغه اصل له مخې ډېرې ګوډې او ماتې وربانديې سمې شوې دي . نرخونه ، جرګې او قومي لارې ، د ولسي درنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپیڅلو ، پوهو او نامتو ازمویل شویو رامنځته شوی وي ، نرخونه د ولسونو ازمویل شوې تجربې دي چې دوختونو په اوږدو کې راپاتې دي او عقیدوي سپیڅلتیا لري ، نرخونه داسې ولسي قانون دی چې د ژوند د درنښت او پاینښت سبب کیږي . هر نرخ یو ولسي (سنت) دی ، سنتونه باید مات نشي ، له بده مرغه پدې کلونو (۱۳۶۰ - ۱۳۹۰) کې مات شول .

چیرې یو څلی ورانېده
ماویل چې وران یې نه کړې
بیا جوړېدلی نه شي(اجمل ختټک)

د یو لیکوال په وینا : (په کلیو او باندېو کې د قومونو تر منځ د نرخ او لیارې په نوم یو عمومي قانون وجود لري، د کلیو او باندېو ټول خلک په دې مجبور دي چې د دغو نرخونو او لیارو چې د قام په منځ کې د یو قانون بڼه لري .... نرخ او لیارې یو غټ مفهموم لري چې د قبایلو د ژوندانه په چوکاټ کې د ټولو جرمونو حدود او جزاګانو اندازه ورباندې معلومیږي) او ټول حقوقي تعاملات ړرکې مراعاتیږي . جرګې زموږ په پښتني ټولنه کې هغه غونډې دي چې د پښتني نرخونو په واسطه شکل او بڼکلا پیدا کوي ، همدا جرګې دي چې مدني ،کلیوالي او بشري نرخونه او پرېکړې عملي کوي .

د جرګو خلک درانه وي ، پښتانه وي
په خبرو باندې پوه ، په خوی رانه وي

نرخونه ، قومي لارې دي چې په ټولو پښتنو کې شته ، خو په جنوبي ولایتونه کې په تېره بیا په (احمدزیو ، منګلو ، ځدرانو ، ګزربزو ، وزیرو ...) کې لاتر اوسه دغه نرخونه ژوندي دي چې څو به یې دلته راوړو :

د نرخ پیداینښت :

دودونه او بیا (نرخ) د بشریت له پیداینښت سره تړاو لري ، ځکه یواځې د الهي سنتونو دي چې تل پاتې وي او نېتې یې څرګندې وي ، خو د نرخونو تاریخ مشخص نه دی او خورا لرغونی تاریخ لري او پښت په پښت تر نن پورې رارسیدلي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نرخ ارزښت :

نرخ يوه ولسي پريکړه ده . (نرخ د ارزښت په برخه کې د اټکي د غور وړ دی چې ځوک بايد په چا تيری ونه کړي ، د دې لپاره چې د تيري مخه ونيول شي او زياتو بديو ته لاس وانه چوي نو ددې ظالم د تيري د پاي ته رسولو لپاره د کلي او قام مرکه جوړېږي او په موضوع باندې هراړه خيز غور کوي ، د نرخ له مخې تيری کوونکی ملامتوي او د نرخ په اساس دې ته اړ کيږي چې مقابل لوري ته د خپلو بديو پور ورکړي .نرخ قومي پريکړه ده ، کله چې يوه پريکړه په ولس کې کاميابه راووځي نو هغه پريکړه د راتلونکي لپاره (نرخ) ګڼل کيږي نرخ ځوک ماتولی نه شي ، که يې مات کړي نو کبرجن ګڼل کيږي ، په پښتنو قومو په تيره په (منګلو) قوم کې نرخونه هغه (تړې) دي چې د هر څه لپاره (ژوندي او مړي) لپاره شته . د خلکو تجربې که په طب او يا نورو برخو کې دي ، له هماغه پخواني ژوند څخه اوسني عصري طب او د ژوند نورو برخو ته راغزيدلي دي ،د يوليکوالل په وينا ، (د توجه وړ خو داده جې په اکثرو مواردو کې د عاميانه طب اصول په اکثرو قديمو طبي متونو کې هم صدق کوي ، همدارنګه د نن ورځې پوهان د نارغيو په لړې کولو کې ددارو بوټو په موثريت او بهتروالي قايل دي او دغه دواوې له عصري کيمياوي دواوو څخه ښې ګڼي پښتنو هم د ژوند په پراخه برخو کې تجربې کړي لکه تجوم ، مالداري ، بزګري ، طبابت ، معماری، .....موږ به د طب په برخه کې د هغو ناروغيو نومونه واخلو چې خلکو ورته د تجربو له مخې نومونه غوره کړي او بيايې د تجربو له مخې د درملو د تومنې لارې هم موندلې دي . دغه ناروغی : (شری ،کوي ، توره تبه ، دپښو تواښ ، د مغزو کمزوري ، دويني لږوالی د ځان قوي کول ، بريښ ، باد ، د غاښ خوږ ، داغونه ، دهډکوماتېدل ، دسترګو تخنېدل . شنځی ، تېوخلې ، پړسوپ ، غولنګی ، شني ، د غوږ وخوږ ، خری ، ګېزان او ګوزار ، د وينې بهيدل ، مرګان ، په اور پاندې سوزيدل ، پمن کېدل و د تبې او خوږو ورکېدل ، د نوم وتل ، ژبې ، د لاسو او پښو چاوېدل ، د زيړي نيول ، د ژبې خوړنېدل ، د پوزې بنديدل ، د نوکانو لوېدل ، په مخ باندې د سپينو دانو ختل ، د ماشومانو د پوستکي چاودردل ، پړکه ړ د ټول وجود درد ، د سترګو درد ، د سترګې ګل ، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوتې لګيدل ، کجيران ، قبضيت ، له لوړ ځايه لويدل ، دسپي خوړل ، د زړه درد ، د مرۍ (غاړې) درد ، د هډو کي د پيوند وتل ، د ماشومانو د کلي وتل ، د پوزې وينې کېدل ، د سر د ويښتانو تويدل ، ګزکي ، د غاښو پاکوالی و د زخې ورکېدل ، غټه دانهو د ګولۍ زخم ، د باه قوت ، زېړه تبه ، د کمزورې ورکول ، د ګرميورکول ، ويلي ، د وينې درول ، دغاښو برښ ، پټ خوږ ، د ګيډې پړسوب ، په ژمي کې ځان تور ساتل ، د ملا درد ، سر درد ، د ماشوم ټوخله ، د ماشوم چاغوالی ، د غالبوزې (غومبسې چيچل) نري رنځ (سل) پيچ ، ټکی بخار ، داشتها پيدا کېدل ، سوزاک ، دډوډۍ هضمول ، مردارې دانې د کلمو درد ، د ګېډې چينجی ، دګيډې خوږ ، د سترګې وتل ، دلري او کلمو وتل ، د ملا درګونو وتا ، ماشره ، ستونی درد ، سپونی ، د ماشوم د غوږ درد ، سنه درد ، کانګه ديدونظر .... ډېرې نورې ناروغې هم شته چې د خلکو د تجربو په بهير کې تداوي کيږي . په حقيقت کې : (پخوانی د طب علم هم د نيمې مادي فولکلور يوه مهمه برخه ده ، طب او طبابت په نړۍ کې ډېرې پخوانۍ زمانې راهيسې رواج لري او د طبيعي بوټو او نورو طبيعي ځيزونو څخه يې ګټه اخيستله ....) هر کله چې رنځونه د انسان سره سم زيږيدلي دي په دې وجه هغه ددې علاج د پاره وخت په وخت د داروګانو د جوړولو اولټولو زيار باسي د انساني ژوند په شروع کې به د بېلابېلو رنځونو علاج په جادو او کوډو کاوه . زموږ کلي وال طب او علاج په دريو برخو کې وېشل کيږي : يو علاج د بوټو ، حيواني او مدني موادو په ذريعه کولی شي ، بل علاج دم ، تعويز ، نذر ، صدقه ، خيرات ، فال ، نجوم ، روايات ، زيارت او نور دي . دريم علاج کليوال عمليات دي لکه د ملا بآد : د پښتنيوو درد ، قلنج ، نوم (نو نيول) سرخوږی ، د هډو ماتېدل او داسې نورو د پاره د ښکر لګول ، د جوکو (ژورو) لګول و د هډو کو وروستل ، د ګډو پوستکي اچول او داسې نور کليوال عالجونه شته ، خو زيات علاجونه به بوټو په ذريعه کولی شو) خوشحال خان هم د خلکو اود خپلي دغه تجربې ديو مستقل کتاب (طب نامه) په نامه وړاندې کړی دی او دغه تجربوي طبابت يې د نظم په خوږه ژبه بيان کړی دی ، د هر تجربه انداز کې تشريح او ومعرفي کړی هم دی . داسې ولی شو چې خوشحال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان خټک يو حاذق حکيم او مستند طبيب و نومورړي طب نامه په (۹۴۵) بيتونو کې وړاندې کړې ده او په پيل کې يې د بوټو د ارزښت په برخه کې فرمايلي دي .

په دوارو کې چې ښه نيت دی
دارو نه وي عبادت دی
عبادت په روغ صورت شي
ګڼه کله عبادت شي

خوشحال خان په دغه اثر کې ګڼې نسخې ښودلي دي ، لکه :

په لوی طب کې مې ليدلي
بيا په خود مې ازمايلي .....
چې اول سحر شي پاڅه
د مولاو درته خاصه
اودس وکړه خاص الخاص
ته چې نوې وضو وکړې
دوه رکعته لمونځ بۀ وکړې
مناجات وکړه مولاته
وشافي علم مولاته
اوبه واخله ته له شهر
په ګوشه له تمام شهره
اسم ولوله زرځله
په حضور د زړه په ځله
چې يا حي يا قيوم دی
و هر چاوته معلوم دی
وهر چاوته معلوم دی
دا اوبه ورباندې دم کړه
زر يې نوش په هغه دم کړه
بيا سبا وکړه دلبره
دارنګ کار دزړه له سره
بل سبا دې بيا هم وشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا صحت به په دانه شي .
(طب نامه ۴۳ – ۴۴ مخونه)
خوشحال بابا د بوټو د تجربو ترڅنګ ، آن د کابل د هر د ښېګڼو او په انسان باندې د هغو د اغیزو تجربه هم کړې ده ، وايي .
په څلور ه کې ښه بهار دی
تابستان سړی غم خور کاندې لاغر
ډېر نعمت په وخت د مني پیدا کیږي
لکه سیل ، تبه ، قولنج بلا بتر ...
که موږ وغواړو د بشریت د فولکلوري طب او بیا پښتنو د تجربوي طب په کیفیت ښه پوه شو ، نو لازمه ده طب نامه مطالعه کړو ، د نورو ګڼو نسخو له جملې به داشتها په برخه کې
یوه نسخه دلته راوړو :
اشتهال لره څو څیزه
مجرب دي له تمیزه
قرنقل څلور درمه
مستکي ورسره سمه
شل درمه سونډ هم بویه
واړه ښه میده ورسویه (وسولوه)
واړه ښه سره ګډوډ کړه
یو کف هر کله ناشته خوره
په طعام پسې يې ته خوره
اشتها به دې رسا وي
طبیعت به دې رسا وي
شودې پیۍ دوه درې لونګه
اوس پرې ګډ کړه له فرهنګه
که ناشتهیې هر صبا خوري
ښه اعلی دی که تل دا خوري

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۰)

۲- د خلکو انګېرنې :

انګېرل یو ډول احساسي نا څرګند درک دی چې له طبیعت او ژوند پېښو سره د مخامخ کېدو په وخت رامنځ ته کیږي د (ولسي او امي روایاتو دغه خواره واره موضوعات په دوی کې له یو نسل نه بل نسل ته په داسې حال کې رسیدلي چې یاې عملا لیدلی او یاې اوریدلی د کلیو او بانډو په خلکو کې دغه روایات په بېلابېلو بڼو او ډول ډول رنګو سره د یوې تجربې له مخې اجرا کیږي ، په دې ولسي روایتونه باندې بانډوال (په تیره سپین ږیري او سپین سرې) ښځې ښې پوهیږي .

دغه انګېرنې د ژوند په ډزو ډګرونو کې شته ، لکه : (مذهبي ، روایتي ، تجربوي او ...)

موږ به په لنډ ډول سره په هر ه برخه کې معلومات وړاندې کړو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۱)

الف : مذهبي انګېرني :

مذهبي انګيرنې د خلکو د عقيدو او تجربو له يو شوي (mix) باور څخه را منځته کيږي

دا ډول انګېرل هم مذهبي او هم تجربوي پوهنې دي چې د ژوند په اوږدو کې رامنځته شوي وي او دوام يې کړی وي . لکه :

(په شپه کې د نوکانو نيول ، دستوري يا ستورو ليدل ، د لمر او سپوږمۍ تندر نيول ، د پيشو (پيشکې) وژل ، د ډوډۍ يا دسترخوان پر سر د بسم الله ويل او نه ويل ، په کوټه کې د نوکانو اخيستل ، عکس يا تصوير (انځور) ته مخامخ لمونځ کول او نه کول ، د ډوډوۍ او دسترخوان خورېدل ، د لمانځه مخکې تېرېدل ، پر ليکل شوي کاغذ پښه ه ايښودل نورې ، د يتيم نه ازارول يا ازارول ، د زلزلو په وخت کې اوه ګامونه اخيستل .... دا او داسې نورې ډېرې انګيرنې چې د خلکو د تجربو او باورونه په سمسور بڼ کې له ډېر پخوا راپاتې دي .

د مذهبي انګېرنو د تجربې انګېرې :

پورته راوړل شوې انګېرنې که وګورو لومړی د خلکو په دود کې موجودې وي . بيا وروسته د دين او مذهبي تړاونو له امله لاډېرې پياوړې شوي دي . که چيرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو (ښه يا بد کار) چې ټولنيز منفي يا مثبت ارزښت او اغېزو ولري په (يو ديني مذهبي) چوکات کې واچول شي نو پر خلکو يې اغېزې لا ډېرې لويږي ، ځکه نو د مذهبي انګېرنو تجربې انګېزې د خلکو له دوامراه تجربو سره تړاو لري . د (لمر او سپوږمۍ توربدل يا تندر يا د زلزلې پر وخت اووه ګامونه اوچتول او ...) هم په دوديزه فولکلوري تجربوي ژوند او هم علمي او مذهبي پوهنو کې جلاجلا مفهوم لو مضمون لري . د جغرافيې د علم له پلوه د (لمر نيولو ته (کسوف) لمر تندره) او د سپوږمۍ نيولو ته (خسوف) (سپوږمۍ تندر) ويل کيږي . خو د مذهبي او فولکلوريکو پوهنو له مخې ، د بندګانو د ګناهونو سزا لمر ته ورکول کيږي ، دغې فولکلوريکې پوهنې هغه وخت زور او قوت موندلی چې د مذهب له پلوه د انسان او مومن له عقيدو سره تړاو پيدا کړی دی . دغه انګيرنې کله ښې او کله بدې وي ، په لاندې ډول به دغه انګېرنې راواخلو :

- په دسترخوان ډېرې خبرې نه کول
- کوچنيانو ته د جنازې يا (مړي) نه ورښوول
- سپي په کور کې نه ساتل
- د پيشکې نه وژل
- په شپه کې د پيشکې نه وهل يا پيشتې نه ويل
- په شپه کې په هديره نه ګرځېدل او دلرګي ياميوګي نه ټکول .
- د لمر او سپوږمۍ تندر
- د لمانځه مخکې نه تېريدل
- له شاه د نورو په پښور ورختل
- دساه غوښتل (د نانځکو لپاره)
- د ځنکدن اوږدېدل او لنډېدل
- په هر کار او په تېره ډوډۍ باندۍ د بسم الله ويل او نه ويل
- قبلې ته پښې غزول
- پرمخې نه ويده کېدل
- د ماښام او مازديګر تر منځ نه ويده کېدل او .....

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۲)

د ځينو انګېر نو شننه :

په هره انګېرنه کې دانسانانو بيا پښتو (د تجربو ، عقيدو او پوهنو) قوت او متره موجوده ده او هره انګېرنه له همدغه درې اړخونه د پام او تجربې وړ هم دی ، يو ، دوه ، درې بيلګې به يې راوړو :

الف : (دماښام او لماز ديګر ترمنځ نه ويده کېدل) :

که چېرې د خلکو دغه انګېرنه د تجربو له مخې وګوور نو راته ثابته بۀ شي چې په فولکلوري او نبوي او نني طب کې اوس دغه ټکي ته پوره پاملرنه کيږي ، له څوارو خونو:

۱) د عبادت وخت له منځه ځي ، ځکه لمازديګر کې د عبادت ښه وخت دی .

۲) د کار او غريبۍ وخت ګډل کيږي .

۳) د هواخورۍ او سپورت شيبې له منځه ځي .

۴) له طبي پلوه دغه خلک کېدای شي ليوني هم شي .

۵) له اروايي پلوه غوسه ناک او ګوشه نشين وي .

۶) دشپې له خوبه پاتې کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷) د عمر د لنډوالي سبب کيږي .

ب : د ځنکدن اوږدېدل او لنډېدل :
که ديو سړي ځنکدن ډېر اوږد شي نو داسې خلک وايي چې نوموړی ډېر ګنهګار دی او دبې ګناه سړي ځنګدن ډېر لنډ دغه جز د خلکو د تجربو محصول ده چې عقيدوي لوري هم لري او مثالونه يې په ژوند کې ليدل شوي دي .

شکل (۲۳)

ج : پښې قبلې ته نه غزول :
هغه څوک چې راستان ته او په په ښې اړخ ويده کيږي ، هغوي تل ښه او آرام خوب کوي، څکه له طبي پلوه ښه ساه اخيستلای شي ، او له عقيدوي پلوه پيغمبر (ص) دا ډول خوب غوره بللی دی او قبله د مسلمانانو عبادت ځای دی ، ځکه نو د پښو غزول د درنښت وړ اشخاصو ، لويانو او عبادت ځايونو ته ښه نه دي . پښتو لنډۍ هر ډول مضمون لري : (په لنډيو کې لوی مفهوم پروت دی او د پښتنو د ژوندانه هنداره ګڼل کيږي) (انګرني ، ۱۴۶ مخ)
لنډۍ د اوس هنر دی ، د اهنر داسې مثال لري لکه بلوه ډېوه چې ځای يې معلوم نه وي ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې چېرې ده او وخت يې معلوم نه وي چې د کله راهيسې بله شوې ده ، خو پښتانه نسلونه يې په پېړيو پېړيو تــه سپاري . لنډۍ د ولسونه د ذهنيت ، کلتــور او تمــدن هنــداره او دهغــو د ذهنــي او خــارجي شــرايطو ، تصــوراتو ، اجتمـاعي روابطـو او هـر ډول ګڼو خصوصيات انعکـاس دی ... د ولـس فکـر ، هوښياري ، ملي تاريخ ،اجتماعي جوړښت او قوي ډول څرګند شوي دي) ځکه نو دخلکو تجربې څه په هنر او فن ، څه په عملونـو ، اړيکو ، ټولنيزو روابطو او ... کې څرګندېږي له همدې امله دغه تجربې د پښتنو په ولسي هنر (لنډۍ) کې هم ځليدلي دي چې ددغو تجربو ننداره به د لنډيو په هنداره کې وګورو :

اجرو جزا د عمل حق ده .

څوک چې دنيکو عمل کړي نيکي به وړينه
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
يا مې يار مړ دی يا په لار دی را به شنه
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
ګومان مې کيږي مسافر آشنا راځينه
نن مې د غم سترګه رپيږی
بېګاه به راشي ګرد وهلی شک بريتونه
نن مې د يار سره وعده ده
سترګې رپيږي ښکلی يار به وګورمه
په سر دې توره کاغۍ ګرځي
د جانان شپې ورځې پوره دی را به شينه
لاس دې تر زنې لاندې مه ږده
ستا به عادت وي ما به ورک کړي له وطنه
څپلۍ يې پر بل سپرې شوې
جانان مې نيت دد کن کړی رانه ځينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب : د مرغـانو، څلوربولـو (حيوانـاتو) او خزنـده ګـانو پـه برخـه انګېرنې :

د مرغانو ، حيواناتو او خزندوو په بآب انګېرنې ، فکر کول او تـانګېرل پـه ټولـو خلکو کې شته ، آن په خوب کې د ځینو حيواناتو لیدل هم جلا جلا مفهمونـه او تغيرونه لري . د بيلګې په ډول : په خوب کې د سپين آس ليدل د انسـان د بخت او طالع بيداريدلو مانا ورکوي ، همدارنګه د ښورېو او چاغو غوايانو ليدل د يو چا د دولتمندۍ زيری ورکوي . د چاکور کې سپيږې پيدا کېدل (د بخت باز پـه اوږه کېناستل ، يا لاس توره پېشکه څټل) او نورې انګېرنې شته چې زموږ رابطه د ژيو له نړۍ سره ثابتوي .

انګېرنې :

۱) ښځه چرګه په اذان راتلل .

۲) جرګه د ماشوم په لاس کېنول .

۳) په سهارو ماسپښين او مازديګر کې د توتکې ليدل .

۴) شاپرک په سر تېرېدل .

۵) د سپيږې نه وژل

۶) پرمېزبانو ختل

۷) د ککوي (کونګ) بوم آواز .

۸) د سور لنډي يا چغال ناره .

۹) په کور کې د سوی ساتلږ .

۱۰) په کور کې د کوترو ساتل او دهغو الوزولو بدې اغيږې .

۱۱) دغوا د سر خوزولو ناروغي .

۱۲) لنګه غوا تر اوو ورځو له کوره نه ويستل .

۱۳) بې اودسه غوا نه لوشل .

۱۴) په غوا يا غوايي ناولې او به نه اچول .

۱۵) د هګيو چرګې ته د تودې ډوډۍ ورکول .

۱۶) د مار او لړم د پوستکو سوزول .

۱۷) د ميږې وزرې کول او نورې انګېرنې ......

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج : دوختونو ، ورځو ، مياشتو او کلونو په برخه کې انګېرنې :
۱) په سهار کې د شوم مخ نه ليدل .
۲) په سهار کې د تورې پيشکې نه ليدل .
۳) په سهار کې د ناولې مخ نه ليدل .
۴) د لمر په خوب ليدل .
۵) په مازيګر چاته اور نه ورکول .
۶) په مازديګر او شپه کې د کور نه جارو کول .
۷) د شپې يا مازديګر خوب نه کول .
۸) مازديګر ښېرا نه کول .
۹) د شپې سر تور سر (تشناب ته نه تلل) .
۱۰) د سه شنبې په ورځ سر نه مينځل .
۱۱) د سه شنبې په ورځ کالي نه نيول .
۱۲) چهار شنبه سفر نه کول .
۱۳) په چهارشنبه د نوکانو اخيستل .
۱۴) په شپه په کور کې د نو کانو اخيستل .
۱۵) چهارشنبه خال وهل .
۱۶) د جمعې په شپه د حيواناتو د غوجلې ښه پاکول .
۱۷) د جمعې په شپه نوی لوست نه اخيستل .
۱۸) د جمعې په ورځ کالي پرېولل .

مثالونه :

مازديګر کې په هنداره کې نه کتل :

د مازديګر وخت ډېر لنډ دی ، د مازديګر په وخت کې بايد په هنداره مخ ونه کتل شي ، دا ځکه چې عمر يې هم لنډېږي او له بلې خوا د مازديګر ژيړې وړانګې چې کله د هندارې په مخ لوېږي نو له اروايي (رواني) پلوه د انسان په روان هم منفي اغېزې لري .

د : په بدن کې د ځينو نښو نښانو په برخه کې انګېرنې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځینې نښې (خالونه) ، دانې او نښې شته چې خلک یې د نیمکمرغۍ او بد مرغۍ نښې بولي ، دروزي پراخوالی او کموالی هم ورپورې اړوندوي . لکه :

- پیوسته وروځې .
- د لاس د روغیو د لیکو ارتوالی .
- د ماشوم د ګوتو په باره کې .
- په سینه تور داغ .
- دبدن په کیڼ اړخ کې تور خال .
- په تندي باندې ګونځې .
- دسترګې په سر د زخې راختل .
- په مخ تور داغ ، تور خال یا تور ټکی او نورې ....

شکل (۲۴)

د بېلا بېلې یا متفرقه انګېرنې :

انګېرنې په افسانو ، کیسو ، حکایتونو او د ژوند په ډېرو اړخونو کې شته آن د ژوند د خوشحالتیا په برخه کې ،لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشحال سړي خبرې کول يا دهغه جامې اغوستل د خلکو په روان مثبتې اغيزې لري ، وايي د يو پاچازوی ډېر ناروغه شو ، د دنيا طبيبان يې ورپسې ولټول ، ملايان يې ستړي کړل ، په زيار تونو يې وګرزاوه ، خو بيا هم دده زوی ښه نه شو ، او تل يې د خفګان څادر په مخ را غوړېدلی و ، يو با تجربه سړي ورته وويل ، پاچا صاحب که غواړې ستا زوی ښه او خوشحاله شي نو د يو خوشحال سړي (چوپان) جامې ور واغونده نو ستا زوي به ښه پاچا ټول ځايونه ولټول ، په پای کې يو شيون يې له لرې وليده چې له ځانه سره ناځي او خوشحالي کوي ، خو چې دوی ورغلل چې جامې يې راوړې نو که ګوري هغه جامې نه لري .

نور کالي او جامې نه اغوستل :
زموږ پښتانه تور کالي اوجامې نه اغوندي ، په پکتيا کې داسې عقيده موجوده وه چې که څوک تورې جامې واغوندي نو هغه به حتما ناروغه کيږي ځکه نو دغه کرکه د تورو
جامو په برخ کې شته له اروايي پلوه هم غمجن خلک تورې جامې اغوندي په يوه لنډۍ کې راغلي تورې جامې به په تن نه کړم يو کالل مې کړې وي درنخ کڅوره ومه .

تور رنګ نه خوښول :
تور رنګ ته ډېر خلک په کرکه ګوري اتو بيا د نجلۍ لپاره خو تور رنګ عيب ګڼي لکه :
هلک که تور وي پروانشته
نجلۍ چې توره شي بنګړي دې خر څوينه ..
په توره لته وهل ، د چا تر منځ د تورې کټوې تيرول ، د اورې ايرې مخ ته نه غور ځول اوداسې پع لسګونو او آن په سلګونو ټوټکې ، کرکې او انګېرې شته چې د ژوند په بېلابېلو برخو کې د خلکو او نسلونو د اوږد و تجربو محصول دي د زياتو معلوماتو لپاره وګورئ :
✓ د سر محقق علي محمد منګل (د پښتو ځينې فولکلوري روايات

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ د ډاکټر زيور (انګېرني ، کرکې او کړنې .
- ✓ علي محمد منګل (فولکلوري ګلونه .
- ✓ د عبدالکريم پتنګ (د غرونو ځوکې) او نور ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴ – د شپږم څپرکي د موضوعات لنډیز:

۱) خرافات او ناوړه دودونه د خلکو (عوامو) د منفي رقابت په نتیجه کې را منځته کیږي .
۲) خرافات ملا ماتونکي دودونه دي .
۳) خرافات هغه ناوړه دودونه دي چې له فرد نه نیولې بیا تر اجتماع پورې بدې رواني ، ټولنیزې او اقتصادي ناوړه اغېزې لري .
۴) خرافات د افراط او تفریط په تله ، د فرد او ټولنې د کرکتر تلل دي .
۵) دغه دودونه ملا ماتونکي بارونه او باجونه دي جې د ټولنې د انسانانو په روحیه ناوړه اغېزې پرې باسي .
۶) هغه دودونه چې د خلکو د تجربو په بهیر کې کامیاب راوتلي وي ښه ، او نور یې خرافي او اضافي شیان ګڼل کیږي .
۷) په پښتني ژوند کې خرافات لږو ډېر شته لکه (ولور) او شګون ، جادو او ... یا کونډه واړه ته په نکاح کول .
د خرافي دودونو د رامنځته کېدو عوامل :
۱) له لرغونو زمانو راغزیدلي ناوړه عرف (دود)
۲) بېسوادي او له تعلیمه لرېوالی .
۳) په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او دسیاسي ثبات نشتوالی .
۴) د نورو خلکو د کلتور تر ناوړه اغېزو لاندې را تلل .
۵) جغرافیوي حدود هم د دودونو په بدلون کې رول لري .
۶) لوبې هم د ښو دودونو په توګه د ولسونو مال ګڼل کیږي ، د ماشومانو ، خلکو او ولسونو تر منځ د نږدیوالي غوره لامل کېدای شي .
۷) د لوبو د دوام علتونه دوه دي:
الف : د انسان (ماشوم) د فطرت برخه ده .
ب : لوبې دسیمه ایزو دودونو د ساتلو په نتیجه کې دوام مومي .
۸) د لوبو ته (لوبې)، لیبې، (ټوکه) او ټوکې ، (مستي) او نور نومونه ورکړ شوي دي.
۹) د (فولکلوري ګلونه) لیکوال علي محمد منګل لیکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې غذا ، اوبه ، موسيقي ، ښوونه او روزنه ، د بشر په ژوندانه کې په زړه پورې نقش او رول لري ، دغه شان لوبې او سپورت هم د انسان د ژوند يو ضروري جز دی
۱۰) هغه لوبې ډېرې په زړه پورې وي چې طبيعي بڼه ولري او د انسان له فطرت سره تړاو ولري ، لکه د ماشوم لوبې.
۱۱) لوبې رواني اغيزې لري ، يعني د ماشوم په ټولنيز کرکتر جوړه او خوشحالي کې مثبت رول لري.
۱۲) لوبې د بدن پالنه او دروح روزنه ده .
۱۳) (ژاک لوک) چې د ماشومانو ارواپوه و ، تل به ددوستانو کره ورته او د هغو کوچنيانو سره به يې ښۀ روغبړ او آن لوبې کولې.
۱۴) پخوانيو يونانيانو ، سپارتايانو ، آريايانو او نورو قومونو او پښتو به د ماشومانو د زړورتيا لپاره هغوي لوبو ته هڅول لکه همدا اوس هم د نښې ويشتلو د غيږو نيول په پښتنو کې د او لادنو دروحيې دلوړ ولو لپاره دي .
۱۵) د پښتنو ملي لوبې د سيمه ايز خصوصيت له درلودلو سره سره ملي ځانګړنې هم لري .
۱۶) ارواښاد محمدظاهرشاه يو وخت د ماشومانو د ملي روزنې په برخه کې ويلي وو:
(هر څونه جې په ملي تربيه او اخلاقو کې کوښښ کوو هغو مره به په شرافت سره ژوند کوو!)
۱۷) ارواښآد محمد ګل نوري چې يو ممتاز فولکورست و ، ويلي و : ... پښتني او ملي لوبې چې د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلا ملي اتڼ ، خوسيو توپ ډنډه او نورې نورې لوبې) ...
۱۸) نادرشاه شهيد ويلي وو: (دلوب او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د يو ورزشکار د پاره لازم دي چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې په ذريعې سره د ورزش وانتها درجې ته ورسيږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قواوو په ساتلو سره مکلف سو ، نو لازمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب ګرځي پرهيز وکي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خبل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حيثه په آينده ژوند کې خوشحاله وي.)
۱۹) لوبې ډولونه لري جې د سن ، جغرافيوي موقعيت ، ځوانۍ او لويوالي په کلونو کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰) د عمر له پلوه په لاندې ډول دي:
a) د ماشوم والي لوبې
b) د هلکتوب دورې
c) د ځلمي توب
d) د ځواني.
e) د لوی سن او آن سپین ږیري توب.
۲۱) پخوانۍ او اوسنۍ لوبې ډېر نومونه لري چې متن ته مراجعه وکړئ.
۲۲) لوبې ځینې سیمه ایزې او ځینې ملي او ګډې وي او په لاندې ډول دي:
a) الف د ټولو ګډې لوبې
b) ځانګړې یا د یوې سیمې لوبې
۲۳) پسول یا ګانې ډېر ډولونه لري چې نومونه یې یاد شوي دي.
۲۴) دګاڼو د کارونې وختونه هم ښودل شوي دي.
۲۵) پسول کلتوري یو ارزښتمنه او ښایسته یوه ښه وسیله ده.
۲۶) پسلو د ښځو د خوښونې او ښایست یوه ښه وسیله ده.
۲۷) پسول د ښځو د خوښونې او ښآیست یوه ښۀ وسیله ده.
۲۸) په پښتو ادب کې ګاڼه ځانګړې ارزښت لري.
۲۹) ګانه په لنډیو کې تر ټولو ځلانده څېره لري.
۳۰) د ګاڼو نونونه ډېر ښکلي او خاص پښتو دي.
۳۱) په سندرو کې هم د ځینو ګاڼو څېرې راغلي دي.
۳۲) د پښتني پسول نومونه ډېر ښکلي دي لکه باهوګان ، بنګړي ، امېلو ټیک ، نته ، چارګول ، امېل ، ګول ماخۍ او ....
۳۳) نرخونه . جرګې او قومي لارې هم پښتني غوره دودونه دي.
۳۴) نرخ هغه ځانګړې لارې او اصول دي چې د یوکلیوال منلي دود ارزښت لري.
۳۵) نرخونه ، داسې ولسي منلي قوانین دي چې دژوند د درنښت او پاینښت سبب کیږي لکه د جګړو مخنیوی.
۳۶) نرخ ولسي پریکړه ده.
۳۷) د نرخ پیدا ایښت د لرغونو زمانو خبرده ده.
۳۸) نرخ قومي پریکړه ده کله چې یوه پریکړه په ولس کې کامیابه راووځي نو هغه پریکړه در اتلونکي لپاره (نرخ) ګڼل کیږي.
۳۹) پریکړې د نرخیانو په واسطه تر سره کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۰) په پکتیا په تیره په منګلو کې د هر څه (وژول، یا نورو کارونو نرخونه بېل بېل باج او مصرف لري).
۴۱) تېږه (ډبره) هغه قرارداد او بندیز دی چې د دواړو دښمنو ډلو ترمنځ ایښودل کیږي.
۴۲) ننواتې هم یو پښتني دود دی په فارسي کې وایي: ګردن نرمه شمشیر نه بره) په پښتو کې (ماته غاړه ستونزې کموي) .
۴۳) د خلکو تجربې هم یو ډول دود دی د ژوند په اوږدو کې دغه تجربې صورت نیسي.
۴۴) د خلکو په تجربو کې (ټوټکې ، د خلکو انګېرنې ، روایتونه او نورشامليږي) .
۴۵) انګیرنه یو ډول احساسي درک دی .
۴۶) انګېرنې ډېر ډولونه لري لکه مذهبي ، د حیواناتو د انسان اړیکې ، انګېرنې دوجود او نورو شیانو له طبیعت او موسم سره د خلکو ارتباط او نور.....
۴۷) ټوټکې ، د خلکو ډول ډول تجربې او انګېرنې په پښتو ادب کې هم ځان ښکاره کوي لکه :
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
یا مې یار مړ دی یا په لار دی را به شینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵ – د شپږم څپرکي پوښتنې:

۱) د خرافي دودونو ناوړه اغیزې په ګوته کړی ؟
۲) خرافات څه ډول دودونه دي ؟
په پښتني ژوند کې د څو خرافي دودونو نوم واخلی ؟
د خرافي د۴) ودونو درامنځته کېدو لاملونه په ګوته کړی ؟
۵) پـه خپـل کلتـور او فرهنـګ بانـدې د نـورو اغیـزې (مثبتـې او منفـي) څنګـه څېړی؟
۶) لوبې، د خلکو غوره دود دی که نه ؟
۷) طبيعي او ښې لوبې کومې دي ؟
۸) د پښتنو ملي او ځانګړې لوبې کومې دي ؟
۹) څو ډوله لوبې پېژنی؟
۱۰) کومې لوبې زموږ اصلي لرغوني پښـتني او کـومې لـه نورو ولسـونو راغلـي دي؟
۱۱) توپ ډنډه او کرکيټ څه توپير لري؟
۱۲) د خوسي لوبه څه ډول لوبه ده؟
۱۳) میلمه پالنه څه ډول لوبه ده؟
۱۴) په پښتنو کې میلمه پالنه دود دی که فرض؟
۱۵) څه ډوله ګاڼه پیژنې؟
۱۶) د پسول کلتوري او ادبي ارزښت په ګوته کړی؟
۱۷) په لنډیو کې د ګاڼو څېره څنګه ځیدلې ده؟
۱۸) پښتني پسول ځانګړني کومې دي؟
۱۹) کوم پسول خاص د پښتنو دی؟
۲۰) په سندرو کې د ځینو ګاڼو څېرمه کومه ده؟
۲۱) په ټامونو کې د ګاڼې څېره څه ډول ده؟
۲۲) اوربل څه ډول ګاڼه ده؟
۲۳) لونګین څه شي ته وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵) الفت صاحب له پيزوان سره څه ډول مينه کړي؟
۲۶) نرخونه ، جرګې او قومي لارې څه ډول اصول دي؟
۲۷) نرخ څه وخت پيدا شوی دی؟
۲۸) په پښتنو قومونو کې په تيره منګلو کې نرخونه څه دول دي؟
۲۹) څوک مرکچيان وي؟
۳۰) آيا نرخونه په ټولو امورو کې يو شی دي؟
۳۱) توره سپينه څه ده؟
۳۲) خلوت څه ته وايي؟
۳۳) تېږه څه ډول ده؟
۳۴) د خلکو د تجربو په برخه کې څه پوهيږي؟
۳۵) د کليوالي طب ارزښت په ګوته کړی؟
۳۶) خوشحال خان په نظر بوټي په طبابت کې څه ارزښت لري؟
۳۷) لومړنی سړی چې د فولکلور په برخه کې عملي هلې ځلې کړي څوک وو او د آثارو نوم يې څه وو؟
۳۸) دټوخلې ، قولنج ، ګيډې درد ، اشتها نه لرلو سل او نورو ناروغيو لپاره کوم بوټي په کاريږي؟
۳۹) انګېرنې څه ته وايي؟
۴۰) څو ډوله انګېرنې پېژنی؟
۴۱) د څو ډوله انګېرنو نوم واخلی؟
۴۲) سپي په کور کې نه ساتل؟
۴۳) د لمر او سپوږمۍ تندره څه ډول انګېرنه ده؟
۴۴) له شاه د نورو په پښو ورختل څه ډول تعبير وي؟
۴۵) په لنډيو کې د انګېرنو څېره څنګه ځلول شوې ده؟
۴۶) د مرغانو ، څلوربولو او خزنده ګانو په باب انګېرنې څه پوهيږي؟
۴۷) په کور کې د ځينو مرغانو ساتلو ارزښت څه دی؟
۴۸) ولې د هګيو چرګې ته توده ډوډې ورکوي؟
۴۹) په پښتو عرف کې دور څو نومونو واخلی؟
۵۰) دورځو دارزښت ، ښېګڼې او اغيزو په باب عرفي رايتونه کوم دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيتجه

د پښتنو فولکلور پېژندني کتاب ، لکه بل هر تدريسي اثر له درې برخو رغېدلی دې ، لکه :

(مقدماتي ، متن او موضوع ، نتيجه ، نمونې او ماخذونو برخې)

دغه اثر شپږونو لري ، په لومړيو دوو نو کې د فولکلوري او ولسي پانګې ، پوهې او د فولکلور د ارې او اصل او پس منظر په برخه کې پوره معلومات وړاندې شوي دي .

په راتلونکو ځلورو نورو ونو کې په فولکلوريکو صنفونو او په ځانګړې توګه پښتو فولکلوريکو ژانرونو د حدود او هندسي بڼې ..... په باره کې له مثالونو سره معلومات راوړل شوي دي په هر کې د مطالبو لنډيز د لاښينګار په ډول راوړل شوی او هر ته تمرين هم ورکړ شوی دی .

په اثر کې مهم اصطلاحات په پای کې تشريح شوي و د کتاب ماخذونه هم په ګوته شوي دي .

کتاب د محصلينو له سويې سره سم ليکل شوی دی او د هرې موضوع او مضمون سپيړنه شوې ده . د کلتور ، فولکلور او ټولو فولکلوري ژانرونه تعريفونه او مثالونه په واضح ډول سره شوي دي .

لنډه دا چې ، دغه اثر د ځو پر له پسې کلونو د تدريس په نتيجه کې راټول شوی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نومونو (اصطلاحاتو) سپړنه

انټرپالوجي (Interpalogy) : کلتوري بشرپېژندنه .
استيتکي : ښکلا پېژندنه .
سايکالوجي : اروا پوهنه .
انتروپوس لوګوس : Anthropas lougus
کلتور پېژندندونکی انسان
اسطوره : مفرده بڼه (هغه کيسه چې د انسان په باورونو د عقيدو پورې تړاولري) او اسطورې يې جمع ده .
آرياناويجه : د هغو پخوانو آريايانو ژبه ده ، چې له کوچېدو د مخه په يوه ځای کې اوسېدل .
فولکلور سوسايټي (folklore Society) : هغه ټولنه چې په لومړي ځل انګريزانو د فولکلور د راټولو لو لپاره جوړه کړه .
فولکلور ريکارد : هم يوه مجله وه او له فولکلور سوسايټۍ څخه وروسته د فولکلور ټولنې موضوعاتو ته وقف شوه .
فولکلور ژورنال : هغه فرهنګي ټولنه ، چې د فولکلور د راټولو لو چارېې يې پر غاړه وې
(۱۸۴۶ – ۱۸۸۷ز کلونو) را وروسته (ملي هنداره) د محمد ګل نور فولکلور اثر .
ژانر : لرغونپېژندنه (باستان شناسي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړانديزونه

پښتو فولکلور پېژندنه د دې هيواد د ګڼو ولسونو د کلتور او ولسي ژوند روښانه هنداره ده . ليکل شوی اثر د ډېرو کلونو د تدريس نتيجه ده .
د دغه اثر د بشپړولو او ښه ليکلو لپاره ډېرو ځای ونو ، خلکو ، ښځوا او نارينه وو ته مراجعه شوې ده . د اثر په ليکلو کې ما ډېروس کړی دی ، خو طبيعي خبره ده ، چې ډېرې نيمګړتياوې به لري . د لابشپړولو لپاره لاندې وړانديزونه لرم :

١- د يوه هيواد په کلتور پوهېدل ، دهغه هېواد د خلکو په طبيعت او روان پوهېدل دي

٢- ولسي پوهه هر اړخيزه مطالعه غواړي .

٣- محصلينو ته ښايي ، چې د خپلې سيمې فولکلوري مرغلرې راټولې او خوندي کړي

۴- د محصلينو لپاره دې ولسونو ته د تګ لارې چارې برابرې شي ، چې څېړنې وکړي .

۵- د خلکو تجزيې ، پوهنې ، انګېرنې ، متلونه او د معنوي او مادي ارزښتونو د خونديتوب لپاره دې هڅې وشي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

۱- ابن سینا ، تمع (اووم چاپ) تهران ، خیابان فردوسي ، ۱۳۶۲ هـ کال – ۲۴۳ مخ .

۲- اثر عبدالحلیم ، پښتو ادب ، پېښور : اداره اشاعت سرحد ۱۳۷- ۳۷۶ مخ .

۳- اثر عبدالحلیم بآغ و بهار ، پښتو چاربیتی (قلمي) ، پېښور ، پښتو اکیډمئ ، ۲۰۰۶ م کال ؤ، ۲۲۷ مخ .

۴- اڅکزی عبدالطیف ، پټه خزانه ، (دویم چاپ) کندهار ، د پوهني مطبعه ۱۳۳۹ – ۱۶۶ مخ

۵- احساس عبدالرحمان ، نری نری باران دی ، د کوچنیانو د فولکلوریکو سندرو ټولګه ږ پېښور : قصه خواني ۱۳۸۴ . ۷ مخ .

۶- ادیب عبدالکافی ، اولس مجله ، کویټه : ۱۹۷۷ م کال . ۱۲مخ .

۷- ارین پور . ا . ج . جامعه شناسي هنر ، کابل : ګوندي مطبعه ۱۳۶۴ کال ۹۷- ۹۸ مخونه .

۸- الفنسټن – مونټ سټورانټ د کابل سلطنت بیان (لومړی ټوک) د م . ج کاکړان او ن سوبمن (ژباړه) کابل : د پښتو څېړنو مرکز ۱۳۵۹- ۲۶۴ مخ .

۹- انصاري بایزید ، خیرالبیان (دویم چاپ) پېښور : یونیورسټټی ، ۱۳۸۰ کال ۷۷۰ مخ .

۱۰- بابا عبدالرحمان ، دیوان پېښور : صبا خپرندویه ټولنه ۱۳۸۰ کال ۷۷ مخ .

۱۱- بخاري سید میر پادشاه قند مجله ، مردان : ۱۹۷۲ م کال ۱۸ مخ .

۱۲- بختانی ، عبد الله ، توربریښ ، کابل : پښتو ټولنه ۱۳۴۷ هـ کال . د ج مخ .

۱۳- خوشحال خان او یو ثور فرهنګیالي خټک ، کابل : د مرستې او پیوستون ټولنه ۱۳۸۰ کال ، ۱۱۴- ۱۱۵ مخونه .

۱۴- بختاني عبدالله د فولکلور پوهنې سمپوزیم (د مقالو مجموعه) کابل : د علومو اکاډیمی ۱۳۶۶ ، هـ ل کال ۸۱ مخ ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵- براگسنکی . ی . س . د تاجیکی ولسي نظم تاریخ ،مسکو : ۱۹۵۶ م کال ۲۴ مخ .
۱۶- برزین مهر عبدالعلي . ضرب الامثال و کنایات پېښور : قصه خوانی ، ۱۳۷۹ هـ ، ل کال ، الف مخ .
۱۷- بینوا عبدالروف پښتو متلونه کابل : د علومو اکاډیمی ، دولتي مطبعې چاپ ۱۳۵۸ ه کال ۷۷ مخ .
۱۸- پتنګ ، عبدالکریم ، د غرونو څوکې کابل : کابل پوهنتون مطّبعه - ۱۳۵۹ ه ، ل کال ۸ مخ .
۱۹- ترکان سید احمد ولسي سندرې (دویم ټوک) کابل : د قومونو او قبایلو وزارت نشرات ۱۳۶۶ هـ ، ل کال ، ۵۰ مخ .
۲۰- ترکي محمد قدیر (مردم شناسي) (جمله) کابل : پښتنو ټولنه دولتي مطبعه۱۳۱۵ هـ ، ل کال ، ۶۳ مخ .
۲۱- ترکی غلام محمد ، پښتو دودونه کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۵۳ هـ ، ل کال ، لومړی مخ .
۲۲- جلال نایبي ، محمد رضا ، دریګویدا سرودنو غور چاڼ (ژباړه) تهران : دا میر کبیر خپرونه . ۱۳۴۸ کال ، ۳۷۸ مخ .
۲۳- جلالي غلام جیلاني . طلوع افغان (مقاله) کندهار : ۱۳۱۷ هـ ، ل کال ۴ مخ .
۲۴- حبیبي عبدالحی ، پښتو ادبیاتو تاریخ (دویم ټوک (دویم چاپ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو خپرونه ، ۱۳۲۵ هـ ، ل کال ۱۵- ۱۶ مخونه .
۲۵- حبیبي عبد الحی د پښتو ادبیاتو تاریخ لومړی او دویم ټوک (دویم چاپ) پېښور د دانش خپروندیه ټولنه ۱۳۸۴ هـ ، ل ۴۴۲ مخ .
۲۶- حبیبي عبدالحی د خلکو تجربې (تفریظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی . ۱۳۵۶ هـ ، ل . کال لومړي مخ .
۲۷- خاورې غوتۍ . د پښتو شفاهي ادبیات (شکل و مضمون) کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۶ هـ . ل . کال . لومړي مخ.
۲۸- ختک خوشحال ، کلیات پېښور : دانش خپرندویه ټولنه ، ۱۳۴۰ هـ ل کال ، ۴۳۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۹- همیش خلیل طب نامه : لومړي چاپ (مقدمه) پېښور : یونیورستي . ۱۹۷۵ کال ، ۲۰ او ۲۱ مخونه .
۳۰- ختک عبدالقادر ، ګلدسته (ژباړه) کابل : د علومو اکاډیمی ، ۱۳۸۳ هـ ، ل کال ۲۷۲- ۳۳۲ مخونه .
۳۱- داود- داورخان ،خوشحال او فولکلور ، پېښور اکاډیمی ۲۰۰۶ م کال ، ۶۰ مخ .
۳۲- دوست محمد ، فولکلوري ګېډۍ پښتو ټولنه ، دولتي مطبعه ۱۳۵۵ هـ ، ل کال ، ۶- ۷ مخونه .
۳۳- د پښتو ولسي ادب لارې ، کابل : پښتو ټولنه . دولتي مطبعه ۱۳۵۶ کال . ۱۴ مخ .
۳۴- د پښتو ولسي ادب لارې ، (دویم چاپ، پېښور : دانش خپرندویه ټولنه ۱۳۸۴ مخ .
۳۵- دورانۍ مومنه ، د ملنګ جان په اشعارو کې فولکلوري عنعنې . کابل : ۱۳۸۵ کال ۲۹ مخ .
۳۶- ډارمستتر جیم . د پښتو نخوا د شعر هاروبهار کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۶ هـ ل کال . ۱۶ مخ .
۳۷- رشاد عبدالشکور چسته او سسته قافیه (لکرنوټ) کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی . پښتو څانګه ، ۱۳۶۴ هـ ل کال . ۱۲ مخ .
۳۸- رښتین صدیق الله د پښتو ادبیاتو تاریخ کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۲ هـ ل کال ۳۰ او ۳۱ مخونه .
۳۹- رسا سید رسول . ارمغان خوشحال (سریزه) پېښور : یونیورستي ز ۱۹۶۴ هـ ل کال ۱۷ مخ .
۴۰- رسا سید رسول د ژوند سندره . (دوویم چاپ) پېښور : د پښتو چیړنو او پراختیا مرکز ۱۳۸۵ هـ ل کال ، ۱۲۶ مخ .
۴۱- رفیع حبیب الله ژبپالنه کابل : پښتو ټولنه د ژبو او ادبیاتو مرکز ګوندي مطبعه ۱۳۶۱ هـ کال ۷۷ مخ .
۴۲- رفیع حبیب الله د خلکو سندرې . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۰ هـ ل کال ۸۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۳- روهي محمد صديق د ځيړنې لاربښود . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۴۵ هـ کال ۱۰۳ مخ .
۴۴- روهي صديق ادبي څېړنې ننګرهار : د ننګرهار پوهنتون نشرات ۱۳۶۰ هـ ل کال . ۱۸۲ مخ .
۴۵- روهي محمد صديق فولکلور پيژندنه کابل : دعلومو اکاډيمی : دولتي مطبعه ۱۳۶۸ هـ ل کال ۱۷- ۱۸ او ۳۵ مخونه .
۴۶- زغم احمدشاه پښتو چاربېته کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی .
۴۷- زلمی محمد ولي : د کندهار مشاهير (صوفيان ، عارفان او مزارات . کندهار ، اطلاعات او کلتور ، ۱۳۴۹ کال ۱۰۷ مخ .
۴۸- زيار مجاور احمد شاه پښتو شعر څنګه جوړيږي ؟ کابل : د اطلاعاتو او کلتور وزارت خپرونه ۱۳۶۹ کال . ۱۳۵ او ۳۶ مخ مخونه .
۴۹- زيور، زيورالدين ، انګېرنې ، کابل : د کابل پوهنتون مطبعه . ۱۳۶۴ ه کال . ۷ مخ .
۵۰- سيار وسيع الله ، به پښتو ادب کې ورنه ، کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی ، پښتو څانګه . ۱۳۸۶ ه ل کال . ۳۱ مخ .
۵۱- سيال کاکړ ولي محمد ، فولکلوري سوغات کويټه ۱۹۷۸ . ۳ مخ .
۵۲- سيال کاکړ ، پښتني فولکلور ، کويټه : اسلاميه پريس .
۵۳- پښتو ادبي دنيا کويټه : تريتو چاپ ۱۹۷۰ م کال د ص مخ .
۵۴- شاکرنوراحمد ،بديع وبيان(دريم چاپ)کابل:کابل پوهنتون ۱۳۵۵هـل کال۱۲مخ .
۵۵- شاعرجمال،عقل تمام،پېښور:قصه خوانی.اسلاميه مطبعه۱۹۷۰ کال .۲۴ مخ.
۵۶- شعوراسدالله،چاربيتي هاي ولسي پشتوکابل:دولتي مطبعه۱۳۵۷ه ل ۱۱ مخ .
۵۷- صافي ضمير ، پښتني سندرى(دويم ټوک)کابل:پښتوټولنه ۱۳۵۵ه ل کال ۱۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵۸- صاحبزاده حميدالله کاکړی لنډۍ ، پېښور : يونيورستي . ۱۹۶۷ م کال . ۱۴ مخ
۵۹- طاهر محمد نواز ، آدم خان او درخانۍ (سريزه) پېښور : پښتو اکيډمي . ۱۹۵۹ کال . ۷ مخ .
۶۰- روهي ادب (لومړی چاپ) پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۸۷ . ۶۴۰ مخ .
۶۱- پښتو ضرب الامثال ، پېښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۷۵ م کال . ۵۵ او ۶۷ مخونه
۶۲- ټپه او ژوند ،پيښور : پښتو اکاډيمي . ۱۹۸۰ کال ۳۱- ۳۵ مخونه .
۶۳- طالب احمد ين . چاربيتي او منتخب رباعيات پيښور : قصه خوانی ۱۹۹۸ کال ۶۰ مخ .
۶۴- عبدالقادر . د فکريون پېښور : قصه خوانی ۱۹۶۴ م کال ۲۰۵ مخ .
۶۵- عطاالله قاضي . د پښتو تاريخ لومړی ټوک . کابل : د دفاع وزارت مطّبعه ۱۳۵۶ ه ل کال ۳۶۳ مخ .
۶۶- عطايي محمد ابراهيم د پښتو پر شفاهي داستان يوه تخليلي څېړنه . کابل : دولتي مطبعه ۱۳۷۰ کال . ۵۱ مخ .
۶۷- فرهنګ مردم (مجله) کابل : د علومو اکاډيمی ۱۳۶۴ کال . ۱۲۳ مخ .
۶۸- عميد حسن . فرهنګ عميد (دويم ټوک) (۲۵ چاپ) تهران : دامير کبير انتشارات . ۱۳۸۱ ه ل کال . ۱۵۴ مخ .
۶۹- غلجی ملګری غلام محي الدين . پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې : کابل : پښتو ټولنه . د فولکلور او ادب ټولنه . ۱۳۵۲ کال د الف مخ .
۷۰- غروال محمد عارف ، غرنۍ سندرې کابل : د علومو اکاډيمی ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۲۱ مخ .
۷۱- فردوسي ابوالقاسم از فردوسي بياموزيم . کابل : کابل پوهنتون . ادبياتو پوهنځی خپرونه ۱۳۶۱ ه ل کال . ۹۸ مخ .
۷۲- فرهادي روان د خلکو تجربې (مقاله تقريظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبياتو او بشري علومو پوهنځی ۱۳۵۶ ه ل کال . ۹ مخ .
۷۳- ملنګ جان دملنګ جان خوږې نغمې (غورچاڼ) ننګرهار ، د ننګرهار فرهنګي ټولنه ، ۱۳۷۶ ه ل کال . ۶۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷۴- لایق سلیمان پښتو لنډۍ (سریزه) کابل : د علومو اکاډیمی . ۱۳۶۴ ه ل کال . ۴ مخ .
۷۵- منګل علي محمد فولکلوري ګلونه : کابل : دعلومو اکاډیمی دولتي مطبعه ۱۳۶۰ ه ل کال . ۲ مخ .
۷۶- د ننګ کیسې کابل : د علومو اکاډیمی . ۱۳۸۴ کال . ۲۰۱مخ .
۷۷- منګل علي محمد ولسي پوهنه (کابل مجله) کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۶ کال . ۳۷ مخ .
۷۸- منګل علي محمد ، فولکلوري ګیډۍ کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۵ کال . ۱۲۹ مخ .
۷۹- منګل علي محمد ، فولکلوري ګلونه . کابل : د علومو اکاډیمی ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۴۳- ۱۴۴ مخونه .
۸۰- منګل علي محمد . د پښتو فولکلوري روایت ، پېښور : قصه خواني . ۲۰۰۷ کال لومړی مخ .
۸۱- مومند مجاور احمدشاه لنډۍ . کابل : د علومو اکاډیمی . ۱۳۶۴ کال . ۱۳ او ۱۴ مخونه .
۸۲- ناصر نصرالله . دپښتنی فولکلور د چاپي مجموعو څېړندود کابل : د علومو اکاډیمی ۱۳۸۳ کال ۹۰- ۹۱ مخونه .
۸۳- نېژدې مصطفی : پښتني فولکلور کابل : د علومو اکاډیمی دولتي مطبعه ۱۳۶۵ کال ۱۰ مخ .
۸۴- نوري ګل محمد . ملي هنداره (لومړی چاپ)پېښور : قصه خوانی . ۱۹۷۱ کال . ۱ او ۲ مخونه .
۸۵- ملي سندري (سریزه ؟) کندهار : ۱۳۳۰ کال . لومړی مخ .
۸۶- ملي لوبې . کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۲۳ کال . ۲۰ مخ .
۸۷- هدایت صادق . نیرنگستان (دریم چاپ) تهران :دامیرکبیرخپرونه ۱۳۴۲ کال .۱۴مخ.
۸۸- هدایت صادق . نوشته هاي پراگنده ایران : تهران ، خیابان شهر ۱۹۹۱ م کال ۱۲۸ مخ .
۸۹- هوتک محمد بن داود . پټه خزانه . (دریم چاپ) کندهار : د پوهنې مطبعه ۱۳۳۹ کال ۶۶۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹۰- هيوادمل زلمی . پښتو ولسي ادبيات لاهور : ملت پريس . ۱۳۷۶ ۱ او۲ مخونه.
۹۱- يون محمد اسماعيل . د پښتو شعر هندسي جوړښت . پېښور : دانش خپرندويه ټولنه . ۱۳۷۷ کال . ۳۵ – ۴۰ مخونه .
۹۲- soppy progress publicsher A : Dictionary of philo ۱۹۲۱ – ۱۳ .
۹۳- Folklore Encyclopedia Birtannica London: ۱۹۷۰ -۱۱۲.
۹۴- Panu marif, methodology a dictionary of philosophy ope it ۱۹۸۹ p-۲۸۹ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (محمد زمان مموزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

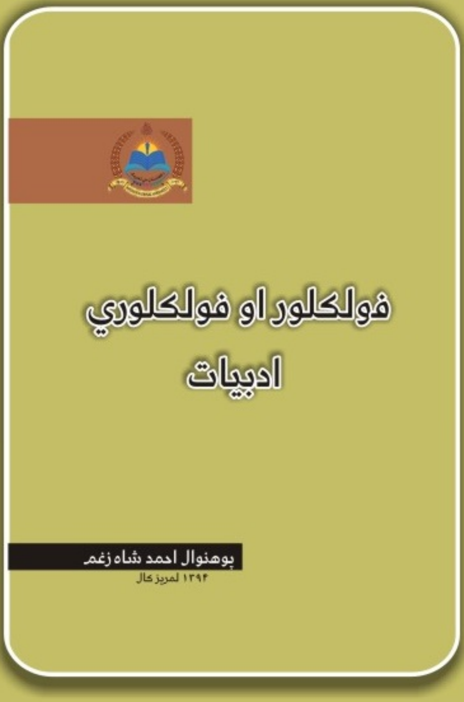

د خپرونو لړ: ٦٢

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library